

1044

הזמן

מאסף לספרות ולמדע.

ספר שלישי.

(יולי—ספטמבר)

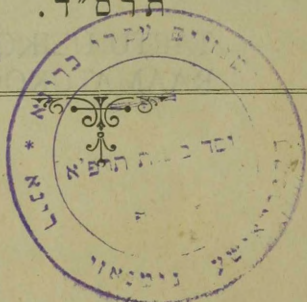
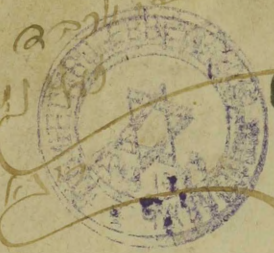
תרס"ד.

68927

ס"ט פטרבורג.

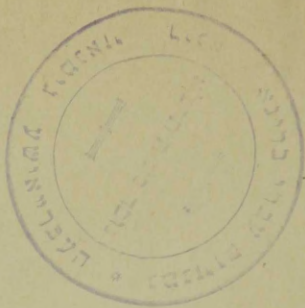
דפוס החשמל יוסף לוריא ושותפו, גאָראָהאָוואַיא 48

תרס"ד

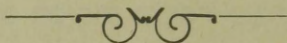
Дозволено цензурою. С.-Петербургъ, 12-го ноября 1903 г.

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

ת כ נ :

עמוד	
V—XV	א) "משא נמירוב" (פואימה), ח. נ. ביאליק.
1	ב) "תולדות השכלת היהודים ברוסיה" בן-ציון ב"ץ.
33	ג) "שברי רעיונות של זקן", משה ליב ליליענבלום.
59	ד) "פסיעות קמנות" (ספור), י. א. טריווש.
103	ה) "לבן-אבי" (שיר), ש. ל. גורדון.
107	ו) "חיי שלמה" (ספור), מענדלי מוכר ספרים.
126	ז) "היסודות העברים בורגון". י"ח מביוב.
162	ח) "בין הפטיש והסרן" (ספור), מיכה יוסף ברדיצבסקי.
	ט) "שפת יהודית-אשכנזית וספרותה", אלעזר שולמאן.
	(במספרים מיוחדים)

מִשָּׂא נְמִירוֹב (*).

... קוים לך לך אל עיר החרוֹגָה וּבֹאֵת אֶל הַחֲצוֹרוֹת,

וּבְעֵינֶיךָ תִּרְאֶה וּבִידְךָ תִּמְשֹׁשׁ עַל הַנְּדָרוֹת
וְעַל הָעֲצִים וְעַל הָאֲבָנִים וְעַל גְּבֵי טֵיחַ הַכְּתָלִים
אֶת הַדָּם הַקָּרוּשׁ וְאֶת הַפֶּחַ הַנִּקְשָׁה שֶׁל הַחֲלָלִים.
וּבֹאֵת מִשָּׁם אֶל הַחֲרוֹבוֹת וּפְסַחֵת עַל הַפְּרָצִים
וְעִבְרַת עַל הַכְּתָלִים הַנִּקְוָבִים וְעַל הַתְּנֹרִים הַנִּתְּצִים,
בְּמִקוֹם הָעֵמִיק קְרָקֵר הַמַּפְיץ, הַרְחִיב הַגְּדִיל הַחוּרִים,
מִחֲשׂוֹף הָאֶבֶן הַשְּׁחוּרָה וְעֲרוֹת הַלְּבָנָה הַיְּשׁוּרָפָה,
וְהֵם נִרְאִים כְּפִיּוֹת פְּתוּחִים שֶׁל פְּצָעִים אֲנוּשִׁים וּשְׁחֹזְרִים
אֲשֶׁר אֵין לָהֶם תִּקְוָה עוֹד וְלֹא תִּהְיֶה לָהֶם תְּרוּפָה,
וְטָבְעוּ רַגְלֶיךָ בְּנוֹצוֹת וְהִתְנַנְּפוּ עַל תְּלֵי תֵלִים
שֶׁל שְׁבָרֵי שְׁבָרִים וְרִסְסֵי רִסְסִים וְתַבּוּסֵת סְפָרִים וְגוֹיִלִים
כְּלִיֹן עֵמֶל לֹא-אֲנוּשׁ וּפְרֵי מִשְׁנֵה עֲבוֹדַת פְּרָךְ;
וְלֹא תַעֲמֹד עַל הַהָרִם וְעִבְרַת מִשָּׁם הַדֶּרֶךְ —
וְלִבְלָבוּ הַשָּׁמַיִם לִגְדֹדָה וְזָלְפוּ כְּאֶפְדָּה בְּשָׁמַיִם,
וְצִיצִיהֶן חֲצִים נוֹצוֹת וְרִיחֵן כְּרִיחַ דָּמִים;

(* חרבן נמירוב כ' סיון ת"ח.)

ועל אפך ועל חמתך תביא קטרתם הזרה
את עדנת האביב בלבבך—ולא תהי לך לזרא,
וברבבות חצי זהב יפליח השמש כבדך
ושבע קרנים מכל רסיס־זכוכית תשמחנה לאידך.
כי קרא אדני לאביב ולטבח גם יחד:
השמש זרחה, השטה פרחת והשוחט שחט...
וברחת ובאת אל חצר, והחצר גל בו, —
על הגל הזה נערפו שנים: יהודי וכלבו...
קרדם אחד ערפם ואל אשפה אחת הוטלו
ובערב דם שניהם יחטמו חזירים ויתגוללו;
מחר ירד גשם וסחפו אל אחד גחלי הכתות—
ולא יצעק עוד הדם מן השפכים והאשפות,
כי בתהם רבה יאבד א־ישק נעצוץ לרויח,
והפל יהיה כאון, והפל ישוב פלא־היה...

ואל עליות הנגות תמפס ונצבת שם בעלמה —
עוד אימת מר המות במאפל הדומם שטה;
ומכל החורים העמומים ומתוך צללי הזויות
עינים, ראה עינים, דומם עליך צופיות...
רוחות ה"קדושים" הן, נשמות עומיות ושוממות,
אל זוית אחת תחת כפת הנג הצטמצמו—ודוממות...
פאן מצאן תקרדם ואל המקום הזה תבאנה
לחתם פה במבטי עיניהן בפעם האחרונה
את כל צער מותן התפל ואת כל תאלת חיהן,
והתרפקו פה זעות וחרדות, ויחדו ממתבואיהן
דומם תובעות עלבונן ועיניהן שואלות: למה? —

וְכִי עוֹד בְּאַלְהִים בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר יֵשָׂא זֹאת הַדְּמָמָה?
 וְנִשְׂאֵת עֵינֶיךָ הַנְּגָה—וְהִנֵּה גַם רַעְפֵּי מִתְרִישִׁים,
 מֵאַפְּלִים עֲלֶיךָ וְשׂוֹתְקִים... וְשֹׂאֵלֶת אֶת פִּי הָעֶבְרִישִׁים;
 עֲדִים חַיִּים הֵם, עַדֵי רֵאִיָּה, וְהִגִּידוּ לְךָ כָּל הַמוֹצָאוֹת:
 מַעֲשֵׂה בְּבִטָּן רַמְשֵׁה שְׂמֵלְאוֹהָ נֹצֵזוֹת,
 מַעֲשֵׂה בְּנַחֲרִים וּמִסְמָרוֹת, בְּגִלְגָּלוֹת וּפְטִישִׁים,
 מַעֲשֵׂה בְּבִנֵי אָדָם שְׁחוּמִים שֶׁנִּתְּלוּ בְּמִרְיָשִׁים,
 וּמַעֲשֵׂה בְּתִינוֹק שֶׁנִּמְצָא בְּצַד אִמּוֹ הַמְּדַקְרָה
 בְּשֶׁהוּא יֵשֵׁן וּבְפִיו פְּטֻמַּת שְׂדֵה הַקֶּרֶה...
 וּמַעֲשֵׂה בְּיֶלֶד שֶׁנִּקְרַע וַיִּצָּאָה נִשְׁמָתוֹ בְּ"אִמִּי!"—
 וְהִנֵּה גַם עֵינָיו פֹּה, שׂוֹאֵלוֹת חֶשְׁבוֹן מֵעַמִּי...
 וְעוֹד בְּאֵלֶּה וּבְאֵלֶּה תִּסְפֹּר לְךָ הַשְּׂמָמִית
 מַעֲשִׂים נֹקְבִים אֶת הַפֶּה וַיֵּשׁ בָּהֶם כְּדֵי לְהַמִּית
 אֶת רוּחְךָ וְאֶת נִשְׁמָתְךָ מִיְתֵה גְמוּרָה עוֹלָמִית...
 וְהַתְּאַפְּקֶת, וְהַנִּקְרָת בְּתוֹךְ גְּרוּנְךָ אֶת הַשְּׂאֵנָה
 וְקַבְרָתָהּ עִמְךָ בְּלִבְבְּךָ לִפְנֵי הַתְּפָרָצָה,
 וְקַפְצָתָ מִשָּׁם וַיִּצָּאֲתָ—וְהִנֵּה הָאֶרֶץ כְּמִנְהַגָּה,
 וְהַשָּׁמַשׁ כְּתַמּוֹל שְׁלֵשֶׁם תִּשְׁחַת זְהֵרָה אֶרְצָה...

וַיְרִדְתָּ מִשָּׁם וּבֵאתָ אֶל תוֹךְ הַמְּרַתְפִים הָאֲפְלִים
 מְקוֹם נִטְמָאוֹ בְּנוֹת עַמְּךָ הַכְּשֵׁרוֹת בֵּין הַכְּלִים,
 אִשָּׁה אִשָּׁה אַחַת תַּחַת שְׂבָעָה שְׂבָעָה עֶרְלִים,
 הַבַּת לְעֵינֵי אִמָּה וְהָאִם לְעֵינֵי בָתָהּ,
 לִפְנֵי שְׁחִיטָה וּבִשְׁעַת שְׁחִיטָה וּלְאַחַר שְׁחִיטָה;
 וּבִדְרֹךְ תַּמְשִׁשׁ אֶת הַכֶּסֶת הַמְּטַנְנֶת וְאֶת הַכָּר הַמְּאָדָם,
 מְרַבֵּץ חוֹרֵי-יָעַר וּמְרַבֵּעַת סוּמֵי-אָדָם

עם קרדם מִמְטָמֵף דָם רוֹתַח בְּיָדָם...
וְרֵאָה גַם רֵאָה: בְּאַפְלַת אוֹתָהּ זֹוֹת,
תַּחַת מְדוּכַת-מִצָּה זוֹ וּמֵאַחֲרֵי אוֹתָהּ חֲבִית
שָׁכְבוּ בְעֵלִים, חֲתָנִים, אֲחִים, הִצִּיצוּ מִן הַחֹרִים
בְּפֶרֶךְ גְּוִיֹת קְדוֹשׁוֹת תַּחַת בִּשְׂרַחַמּוֹרִים,
נִחְנָקוֹת בְּמִטְמָאֵתָן וּמַעֲלֵעוֹת דָם צְוֹאֲרָן,
וּכְחֶלֶק אִישׁ פֶּת-בְּגוֹ חֶלֶק מִתַּעֲב-גְוִי בְשָׂרָן —
שָׁכְבוּ בְּבִשְׂתָם וְיֵרְאוּ וְלֹא גָעוּ וְלֹא זָעוּ
וְאֵת עֵינֵיהֶם לֹא נִקְרוּ וּמִדַּעְתָּם לֹא יָצְאוּ...
וְאוֹלֵי גַם אִישׁ לְנַפְשׁוֹ אִזּוֹ הִתְפַּלֵּל בְּלִבָּבוֹ:
רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, עֲשֵׂה גַם-וְיֵאֱלֹהִי הֲרַעָה לֹא תִבֵּא.
וְאֵלֶּה אֲשֶׁר חָיו מִמְטָמָאֵתָן וְהִקְצִיזוּ מִדְּמֵן
וְהִנֵּה שְׂקִיצוֹ בָּל חִיָּהֵן וְנִטְמָא אֹר עוֹלָמָן
שְׂקִיצֵי עוֹלָם, מְמָאֵת גּוֹף וְנַפְשׁ מִבְּחוּץ וּמִבְּפָנִים —
וְהִגִּיחוּ בְעֵלְיָהֵן מִחֹרֶם וְרָצוּ בֵּית אֱלֹהִים
וּבִרְכוּ עַל הַנְּפִסִּים שֵׁם אֵל יִשְׁעָם וּמִשְׁגָּבָם,
וְרַבְרָבִים שִׁבְּהֶם יָצְאוּ וַיִּשְׁאַלוּ אֶת רַבָּם:
”רַבִּי! אֵשֶׁתִּי מַה הִיא? מִתְּרַת אוֹ אִסּוּרָה?” —
וְהִפֵּל יָשׁוּב לְמַנְהֵגוֹ, וְהִפֵּל יַחֲזוֹר לְשׁוּרָה...

וַעֲתָה לָךְ וְהִבְאַתִּיךָ אֵל כָּל הַמַּחְבּוּאִים:
בְּתֵי מַחְרָאוֹת, מִכְּלֵאוֹת חֲזִירִים וְשָׂאֵר מְקוֹמוֹת צוֹאִים
וְרֵאִית בְּעֵינֶיךָ אִיפֹה הָיוּ מִתְחַבְּאִים
אֶחָד בְּנֵי עַמּוּךְ וּבְנֵי בְנֵיהֶם שֶׁל הַמַּחְבּוּאִים,
גִּינֵי הָאֲרָיוֹת שֶׁבְּאֵב הַרְחָמִים” וְזָרַע הַ”קְדוֹשִׁים”,
עֲשָׂרִים נֶפֶשׁ בְּחֹר אֶחָד וּשְׁלֹשִׁים שְׁלֹשִׁים,

וַיִּגְדְּלוּ כְבוֹדֵי בְעוֹלָם וַיִּקְדְּשׁוּ שְׁמֵי בְרָבִים . . .
מְנוּסֵת־עַכְבָּרִים נָסוּ וּמַחְבֵּא־פִּשְׁפִּשִׁים הִחְבְּאוּ
וַיְמוּתוּ מוֹת־כְּלָבִים שָׁם בְּאֲשֶׁר נִמְצְאוּ,
וַיִּמָּחַר לַבֶּקֶר—וַיֵּצֵא הַבֶּן הַפְּלִיט
וַיִּמְצָא שָׁם פֶּגֶר אָבִיו מִגֹּאֵל וְנִמְצָא —
וְלָמָּה תִבְדָּךְ בֶּן־אָדָם, וְלָמָּה תִלִּיט
אֶת פְּגִיף בְּכַפְּךָ?—חָרַק שָׁנִים וְהִמָּס!

וַיִּרְדֹּת בְּמוֹרֵד הָעִיר וּמִצְאָתָהּ גַּנְת־יֶרֶק,
וְאוֹרָה גְדוֹלָה עִם חֲגִנָּה, הִיא אוֹרֵת תְּהַרְגֵנּוּ.
וּכְמַחְנֵה תְּנַשְׁמוֹת־עֵנָק וְאִי־יְעַמְלָפִים
הַסְרוּחִים עַל חֲלָלֵיהֶם שְׂבוּרֵי־דָם וְעֵיפִים
שָׁם עַל קֶרֶע הָאוֹרָה שָׁמְחוּ לָהֶם שָׂמַח
אוֹפְנִים מִפְּשָׁקֵי יִתְדוֹת בְּאֶצְבָּעוֹת שְׁלוּחוֹת לְרִצְחָם
וּפִיפְיוֹתֵם מִגֹּאֲלִים עוֹד בְּדָם אָדָם וּמִחָּ.
וְהָיָה בְּעֶרֹב הַיּוֹם, בְּגִטּוֹת שָׁמֶשׁ מְעַרְבָּה
מְעַטָּף בְּעֵנְנֵי דָם וְנֶאֱפֵד אִישׁ לַחֲבֵה,
וּפְתַחְתָּ אֶת הַשַּׁעַר בְּלִט וּבָאתְ אַל הָאוֹרָה—
וְאִימָה חֲשִׁכָה תִבְלַעְךָ, וְתִהְיֶה זֹעָה גַּעְלָמָה:
מְגוֹר, מְגוֹר, מְגוֹר . . . מְשׁוּמֵט הוּא בְּאוֹיְרָה,
שׂוֹרָה הוּא עַל הַכְּתָלִים וּכְבוּשׁ בְּתוֹךְ הַדְּמָמָה,
וּמִתְחַת תִּלְיֵי הָאוֹפְנִים, מִבֵּין הַחוֹרִים וְהַסְדָּקִים
עוֹד תִּרְגִּישׁ בְּעֵין פְּרָפּוֹר שֶׁל אֲבָרִים מְרַסְקִים
מְזוּזִים אֶת הָאוֹפְנִים תִּתְלוּלִים עַל גְּבִיחָם,
מִתְעוֹתִים בְּגַסִּיסְתָּם וּמְרִבּוּסִיסִים בְּדַמְיוֹתָם;
וְאִנְקַת־חֲשָׂאִים אֲחֲרוּנָה—קוֹל עֲנוֹת תְּלוּשָׁה

ממעל לראשך עדן תלויה כמו קרוישה
וכעין צער נעפר, צער עולם תוּסם שם וחרד...
אין זאת כי אם רוח דכא, רב-ענות וגדל-יסורים
חבש פאן את עצמו בתוך בית האסורים,
נתקע פה בדווי עולם ולא יאבה עוד הפרד...
ושכינה שחורה אחת עיפת-צער ויגעת-כח
מתלבטת פה בכל זווית ולא תמצא לה מנוח,
רוצה לבבות—ואינה יכולה, חפצה לנהום—ושותקת,
ודומם תפמק באבלה ובחשאי היא נחנקת,
פורשת פנפיה על צללי הקדושים וראשה תחת פנפה
מאפילה על דמעוטיה ובוכיה בלי שפה...

ואתה גם אתה, בן-אדם, סגור בעדך השער,
ונסגרת פה באפלה ובקרקע תכבש עיניך,
ונצבת כה עד פו ש והתיחדת עם הצער
ומלאת בו את לבבך לכל ימי חיך,
וביום תרשש נפשך ובאבד פל חילה—
והיה הוא לך לפליטה ולמען תרעלה,
ורבץ בך כמארה ויבעתך כרוח רעה
ולפתך והעיק עליך כהעק חלום זועה,
ובחיקך תשאנו אל ארבע רוחות השמים
ובקשת ולא תמצא לו גיב שפתים...

ואל מחוץ לעיר תצא ובאת אל בית העוֹקם,
ואל יראך איש בלבכתך ויחידי תבא שמה,
ופקדת קברות הקדושים למקטנם ועד גדולם,

וְנִצְבֶּנָה עַל עַפְרָם הַתַּחֲוִיחַ וְהִשְׁלַטְתִּי עָלֶיךָ דְמָמָה...
וְלִבְבְּךָ יִמַּק בְּךָ מַעֲזָר כְּאֵב וּבְלִמָּה —
וְעִצְרְתִּי אֶת עֵינֶיךָ וְלֹא תִהְיֶה דְמָעָה,
וְיִדְעֶנָּה כִּי עֵת לַגְּעוֹת הִיא כְּשׁוֹר עֶקֶד עַל הַמַּעֲרָכָה —
וְהִקְשַׁחְתִּי אֶת לִבְבְּךָ וְלֹא תִבֵּא אֲנַחָה...
הִנֵּה עֲגָלֵי הַמִּבְתָּחָה, הִנֵּה הֵם שׁוֹכְבִים בְּפֶלֶם —
וְאֵם יֵשׁ שְׁלוֹמִים לְמוֹתָם— אֲמֹר, בְּמָה יִשְׁלָם?

וְצַר לִי עֲלֵיכֶם בְּנֵי וְלִבִּי לְבִי עֲלֵיכֶם:
חֲלָלִים— חֲלָלֵי חַנּוּם, וְגַם אֲנִי וְגַם אַתֶּם,
לֹא יִדְעֶנּוּ לָמָּה מֵתִם וְעַל מִי וְעַל מָה מֵתִם,
וְאִין מַעַם לְמוֹתְכֶם כְּמוֹ אִין מַעַם לְחַיֵּיכֶם...
וְשִׁכְנִיָּה מָה אוֹמְרָת?— הִיא תִּכְבֹּשׁ בַּעֲנַן רֵאשִׁי
וּמַעֲזָר כְּאֵב וּבְלִמָּה פּוֹרֶשֶׁת וְבוֹשָׁה...
וְגַם אֲנִי בְּלִילָה בְּלִילָה אֲרַד עַל הַקְּבָרִים
אֲעַמֵּד אֶפְיֹשׁ אֶל הַחֲלָלִים וְאֶבּוֹשׁ בְּמִסְתָּרִים—
וְאוֹלָם, חַי אֲנִי — אִם אוֹרִיד דְמָעָה,
וְגָדוֹל הַכְּאֵב מְאֹד וְגָדוֹלָה מְאֹד הַבְּלִמָּה —
וְמָה מִשְׁנִיָּהֶם גָּדוֹל?— אֲמֹר אַתָּה, בֶּן-אָדָם!
אוֹ מֵזֶב מְזֵה— שְׂתוֹק! וְדוֹמָם הָיָה יַעֲדִי
כִּי מִצְּאֹתַי בְּצַרְתִּי — — — — —
וּכְשׁוֹבְךָ אֶל בְּנֵי עַמּוֹה— אֵל תֵּשׁוּב אֲלֵיהֶם רִיקִם,
כִּי מוֹסְרֵי תִשָּׂא וְהוֹרְדֹתוֹ עַל קַדְקָדָם
וּמִכְּאֵבֵי תִקַּח עַמּוֹה וְהִשְׁבוֹתוֹ אֶל חִיקָם.

וּפְנִיָּה לְלֶכֶת מֵעַם קְבָרוֹת חַמְתִּים וְעַבְבָּה
רַגַע אֶחָד אֶת עֵינֶיךָ רְפִידַת הַדָּשָׁא מִסְבִּיב,

וְהַדְּשָׂא רַךְ וְרַמֵּב בְּאִשׁוֹר יִהְיֶה בְּתַחֲלַת הָאָבִיב :
נִצְנִי הַמּוֹת וְחֲצִיר קְבָרִים אֶתָּה רוֹאֵה בְּעֵינַיָּךְ ;
וְתַלְשֵׁת מֵהֶם מְלֵא הַכֶּף וְהִשְׁלַכְתֶּם לְאַחֲוָרַיָּךְ ,
לֵאמֹר : חֲצִיר תִּלְוֵשׁ הָעַם—וְאִם יֵשׁ לְתַלְוֵשׁ תִּקְוָה ? ...
וְעֲצַמֶּת אֶת עֵינַיָּךְ מֵרְאוֹתֶם , וְלִקְחַתִּיךָ וְאֲשִׁיבֶךָ
מִבֵּית הַקְּבָרוֹת אֶל אֶחִיךָ אֲשֶׁר חָיו מִן הַטְּבַחָה ,
וּבֵאתָ עִמָּם בְּיוֹם צוּמִם אֶל בְּתֵי תַפְלָתָם
וְשִׁמְעֵת זַעֲקַת שְׁבָרָם וְנִסְחַפְתָּ בְּדַמְעֵתָם ,
וְהַבִּית יִמְלֵא יְלָלָה בְּכִי וְנִאֲקַת פָּרָא ,
וּסְמָרָה שְׁעֵרַת בְּשָׂרָךְ וּפְחַד יִקְרָאֶךָ וְרַעְדָּה :
כִּכָּה תֵאָנֵק אִמָּה אֲשֶׁר אֲבָדָה אֲבָדָה ...
וְאֵל לִבְכֶם תִּבְיֹשׁ—וְהִנּוּ מְדַבֵּר וְצִיָּה ,
וְכִי תִצְמַח בּוֹ חֲמַת נָקָם—לֹא תַחֲיֶיהָ זֶרַע
וְאִף קָלְלָה נְמַרְצֵת אַחַת לֹא תוֹלִיד עַל שְׁפַתֵיהֶם .
הֲאִין פְּצִיעֵיהֶם נִאֲמָנִים ? — וְלָמָּה תַפְלָתָם רַמְיָה ?
לָמָּה יִכְחָשׁוּ לִי בְיוֹם אִידָם , וּמִה־בְּצַע כִּכְחָשִׁיהֶם ?
וְרֵאָה גַם רֵאָה : עוֹד הֵם נִמְקִים בִּיגוֹנָם ,
כֹּלֶם יוֹרְדִים בְּכִבֵּי , יִשְׂאוּ קִינָה בְּנֵיהֶם—
וְהִנֵּה הֵם מֵתוֹפְפִים עַל לִבְבֵיהֶם וּמִתּוֹדִים עַל עוֹנָם
לֵאמֹר : „אֲשַׁמְנוּ , בְּגַדְנוּ” — וְלִבָּם לֹא יֵאֱמִין בְּפִיהֶם ...
הַיִּחְטָא עֲצֵב נַפּוּץ וְאִם שְׁבָרֵי חֲרָשׁ יִאֲשָׁמוּ ?
וְלָמָּה זֶה יִתְחַנְּנוּ אֵלַי ?— דַּבֵּר אֵלֵיהֶם וְיִרְעַמוּ !
וְיִתְבָּעוּ אֶת עֵלְבוֹנָם ,
אֶת עֵלְבוֹן כָּל הַדּוֹרוֹת מֵרֵאשִׁשׁ וְעַד סוּפָם
וְיִפּוּצְצוּ הַשָּׁמַיִם וּמְרוֹמֵיהֶם בְּאִגְרוֹפָם ...

וְגַם עֵתָהּ, בֶּן-אָדָם, אֵל תִּפְדֶּל מִתּוֹךְ עֲדָתָם,
הַאֲמֵן לְנִגְעֵי לִבָּם וְאֵל תֵּאֱמֵן לְתַחֲנוּנָם;
וּבְהֵרֵם הַחַזֵּן קוֹלוֹ: „עֲשֵׂה לְמַעַן הַטְּבוּחִים!
עֲשֵׂה לְמַעַן תִּינֹקוֹת! עֲשֵׂה לְמַעַן עוֹלְלֵי טְפוּחִים!“
וְעֲמוּדֵי הַבַּיִת יִתְפַּלְצוּ בּוֹעֶקֶת תִּאֲנִיָּה
וְסִמְרָה שְׁעֵרֵת בְּשַׁרְךָ וּפֶחֶד יִקְרָאָךְ וּרְעָדָה —
וְהִתְאֲכֹזְרֵתִי אֲנִי אֵלֶיךָ— וְלֹא תִגְעַה אֹתָם בְּבִכְיָה,
וְכִי תִפְרֹץ שְׂאֲנֵתְךָ— אֲנִי בֵּין שְׁנֵיךָ אֲמוֹתָנָה...
יִחַלְלוּ לְבָדִים צָרְתָם— וְאַתָּה אֵל תַּחֲלִלְנָה...
תִּשְׂאֵר הַצָּרָה לְדוֹרוֹת— צָרָה לֹא נִסְפְּדָה,
וְדַמְעֵתְךָ אֵתָהּ תִאֲצֵר דְּמָעָה בְּלִי שְׂפוּכָה,
וּבְנִיתְ עֲלֶיךָ מִבְּצֵר בְּרוּז וְחוֹמַת נְחוּשָׁה
שֶׁל חֲמַת מָוֶת, שְׂנֵאת שְׂאוֹל וּמְשֻׁמָּה כְּבוּשָׁה
וְנִאֲחֹזָה בְּלִבְבְּךָ וּגְדִלָה שֵׁם בְּפִתָּן בְּמֵאוֹרֹתָו
וַיִּנְקָתָם זֶה מִזֶּה וְלֹא תִמָּצְאוּ מְנוּחָה;
וְהִרְעַבְתָּ וְהִצְמֵאתָ אוֹתוֹ— וְאַחַר תִּהְיֶה חוֹמַתוֹ
וּבְרֵאשׁ פְּתָנִים אֲבָזָר לַחֲפָשִׁי תִשְׁלַחְנוּ
וְעַל עֵם עִבְרֵתְךָ וְחַמְלֵתְךָ בְּיוֹם רַעַם תִּצְוֶנּוּ.

עֵתָהּ צֵא מִזֶּה וְשׁוּב הִנֵּה בֵּין-הַשְּׂמֹשׁוֹת
וְרֵאִיתָ אַחֲרֵית אֲבֵל עַם: וְהִנֵּה כָּל אֱלֹהֵי הַנְּפֹשׁוֹת
אֲשֶׁר חָרְדוּ וְהִקִּיצוּ בְּקֶר— שָׁבוּ לְעָרֵב וְהִרְדְּמָנָה,
וַיִּגְעִי-בְכִי וְדָפִי רוּחַ הַנֶּם עוֹמְדִים עֵתָהּ בְּחִשְׁכָּה,
עוֹד הַשְּׂפָתַיִם נְעוֹת, מְפַלְלוֹת— אֵךְ הַלֵּב נָחַר תּוֹכוֹ
וּבְלֹא נִיצוּץ תִּקְוָה בְּלִבּ וּבְלִי שְׂבִיב אוֹר בְּעֵין
הַיָּד תִּגְשֵׁשׁ בְּאַפְלָה, תִּבְקֶשׁ מִשְׁעַן— וְאֵין...

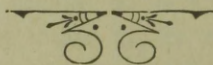
כָּכָה תַעֲשֶׂן עוֹד תִּפְתִּילֶה אַחֲרֵי כְלוֹת שְׁמִנָּה,
כִּי יִמְשֹׁךְ סוּם זָקֵן אֲשֶׁר נִשְׁפַּר כִּחוֹ...
וְהִנֵּה כָּלֵה הַצּוּם, קָרְאוּ "וַיְחַל", אָמְרוּ "עֲנֵנוּ" — וְלָמָּה
עוֹד הַצּוּבּוֹר מִתְמַהֲמָה? — תִּיקְרְאוּ גַם "אִיכָּה"? —
לא, כִּי הִנֵּה דִרְשׁוֹן עוֹלָה עַל הַפְּמָה...
הִנֵּה הוּא פּוֹתֵחַ פִּיּו, מִגְמָגֵם וּמְפִיחַ אֲמָרָיו,
מָה תִפְּל וְלוֹחֵשׁ פְּסוּקִים עַל מַפְתָּם הַפְּרִיָּה —
וְאֵף קוֹל אֱלֹהִים אֶחָד לֹא יֵצִיל מִפִּיהוּ,
וְגַם נִיצוּץ קָטָן אֶחָד לֹא יִדְלִיק בְּלִבְכֶם...
וְעַד אֲדֹנָי עוֹמֵד בְּזַקְנָיו וּבְנִעְרָיו,
אֵלֶּה שׁוֹמְעִים וּמַפְתְּקִים וְאֵלֶּה רֹאשׁ יִנִּיעוּ,
תּוֹ הַמּוֹת עַל מִצְחָם וּלְבָבָם יִפֹּת שְׂאֵיָה,
מֵת רוּחָם, גַּם לֶחֶם, וְאֱלֹהֵיהֶם עֲזָבָם...
וְגַם אַתָּה אֵל תִּגַּד לָהֶם, אֵל תִּזְעָזַע תִּנָּם פְּעֻעֵיהֶם,
וְאֵל תִּגְדֹּשׁ עוֹד לְשׂוֹא סֵאת צְרָתָם הַגְּדוּשָׁה,
בְּאֲשֶׁר תִּנְע אֲצַבְעֶךָ שְׁמָה מִכָּה אֲנוּשָׁה,
כֹּל בְּשָׂרָם עֲלֵיהֶם יִכָּאֵב, — אֲבָל נוֹשְׁנוּ בְּמִכְאוּבֵיהֶם
וַיִּשְׁלִימוּ עִם תַּיִב־בְּשָׂתָם, וּמִה-פְּצַע פִּי תִנְחַמָּם?
עֲלוּבִים הֵם מִקְצָף עֲלֵיהֶם וְאוּבָדִים הֵם מִרַחֲמָם...
תִּנַּח-לָהֶם וַיִּלְכוּ, — הִנֵּה יֵצְאוּ הַפּוֹכְבִים,
וְאֲבָלִים וְחַפְזֵי רֹאשׁ וּבְבִשֶׁת גִּנְבִים
אִישׁ אִישׁ עִם גִּנְעֵי לְבוֹ יָשׁוּב הַבֵּיתָה,
וְגוֹ כַפּוּף מִשְׁהֵיָה וּנְפִשׁוֹ רִיקָה מִשְׁהֵיָתָה,
וְאִישׁ אִישׁ עִם גִּנְעֵי לְבוֹ יַעֲלֶה עַל מִשְׁכְּבוֹ
וְהַחֲלָדָה עַל עֲצָמָיו וְהִרְקַב בְּלִבָּבו...
וְהִיָּה כִי תִשְׁפִּים מִחַר וַיֵּצְאָתָּ בְּרֹאשׁ דְּרָכִים —

וְרֵאִיתָ הַמּוֹן שְׂבָרֵי אָדָם גְּאֻנָּקִים וְגְאֻנָּחִים
צוֹבְאִים עַל חֲלוּנוֹת גְּבִירִים וְחוּנִים עַל הַפְּתָחִים
מְכַרְזִים בְּפִמְבֵי עַל פְּצֻעֵיהֶם פְּרוּכָל עַל מִרְפְּלַת,
לְמִי גְאֻנָּלַת רְצוּצָה וְלְמִי פְצַע-יָד וְחֲבוּרָה,
וְכֻלָּם פּוֹשְׁטִים יָד בְּדָהּ וְחוֹשְׁפִים זֶרַע שְׂבוּרָה
וְעֵינֵיהֶם, עֵינֵי עֲבָדִים מְכִים, אֶל יַד גְּבִירֵיהֶם,
לֹא ר': „גְאֻנָּלַת רְצוּצָה לִי, אָב „קְדוֹשׁ“ לִי—תִּנֶּה אֶת תְּשֻׁלוּמֵיהֶם ו”
וְגִבְרִים בְּנֵי רַחֲמָנִים מִתְּמַלְאִים עֲלֵיהֶם רַחֲמִים
וּמוֹשִׁיטִים לָהֶם מִבְּפָנִים מִקַּל וְתַרְמִיל לְגְאֻנָּלַת
אוֹמְרִים „פְּרוּךְ שֶׁפִּטְרָנוּ“—וְהַקְּבָצָנִים מִתְּנַחֲמִים... .

וְעַתָּה מַה לָּךְ פֹּה, בֶּן אָדָם, קוּם בְּרַח הַמַּדְבָּרָה
וְנִשְׂאֵת עִמָּךְ שָׁמָּה אֶת כּוֹס הַיְּגוּנִים,
וְקִרְעֵת שֵׁם אֶת נִפְשֶׁךָ לְעִשְׂרָה קִרְעִים
וְאֵת לְבַבְךָ תִּתֵּן מֵאֲבֵל לְחֲרוֹן אֵין אוֹנִים,
וְדַמְעָתְךָ הַגְּדוּלָה הוֹרֵד שֵׁם עַל קַדְקֹד תִּסְלָעִים
וְשִׂאֲנֵתְךָ חֲמָרָה שֵׁלַח—וְתֵאבֵד בְּסַעְרָה... .

ח. ג. ביאליק.

תמוז תרס"ג—י"א תשרי תרס"ד.

EXEREXE' BELIKMANE'

EXEREXE' BELIKMANE'

תולדות השכלת היהודים ברוסיה.

מאת בן-ציון כ"ץ.

ז.

המאספים האחרונים. — תעודת המאספים. — הקונסיטריום בוועסט־פאללען. — התפלה בשפת המדינה. — המצב המוסרי של בני הנעורים. — התקונים הדתיים. — הרעש על דבר היתר קטנית בפסח. — התרדלות המאספים וחרלם לצאת לאור. — מצב היהדות וידיעת השפה העבריה באשכנז ואוסטריו בכלל. — דרשת הגאון ר' שמואל לנדא. — סדר התנוך. — העתקת ספרי מדע לעברית. —

בראשית המאה האחרונה החלה השכלת-ברלין ללכת לאחור ולא לפנים, — הספרות העברית נחשבה בעיניהם למעברה ולא למטרה, ואחרי אשר הגיעו אל המטרה, כי העם החל להבין אשכנזית, לא מצא חפץ בספרות העברית, ועל כן חדל „המאסף“ — אשר הוצאתו עלתה להחברה „שוחרי הטוב והתושיה“ בעמל רב, — לצאת לאור, וגם מעטים מאד הספרים אשר נדפסו בעברית בראשית המאה האחרונה, אך בשנת תקס"ט התעוררו עוד הפעם איזה מבעלי „המאספים“ הראשונים עם החדשים והחלו אז להוציא לאור את „המאסף“, אך לא על פי התכונה אשר התוו לו סופרי „המאסף“ משנים האחרונות אך „כי מגמת פנינו כהוצאת מכתבי המאסף, אך טוב ליראי אלהים ולברי לבב, ולתפארת לשון עברית הנחמדה, ודבר עצב ונפתל לא ישמע בהם, ולא חדלנו מלשאול תחלה את פי גדולי עמנו, והמה הסכימו אתנו ורצו את מעשינו“¹).

¹ (בהקדמה.

על פי מטרה כזאת אי אפשר היה כי אם איזה ידיעות הטבע, ועוד דברים אשר אינם מעלים ומורידים, ובאשר נתמעטו המשכילים היודעים עברית היכרחו להדפיס, מספרים נדפסים, מאמרים מחכמות הטבעיות, אשר כמובן לא הפיקו רצון מכל הקוראים באשר סגנונם קשה, ואחד הסופרים או הקוראים העיר להם, כי לא ימצאו את המטרה, בהדפסתם ספרי חכמה, באשר לא מן הראוי ללמוד מ"מאסף" דברי חכמה ומדע בבאם בהמשכים, ועליהם להשתדל להוציא לאור עניני מדע בספרים מיוחדים, וגם כי רבים מחתומי המאסף לא יבקשו מתוכו חכמות הטבעיות והשמושיות, רבים אשר ילמדו מספרים המיוחדים לזה, ורבים אשר אין עתותם בידם, ותשוקתם לקרא בעתותי מנוחה בימי שבת ומועד דברים המושכים את הלב, בנוחם ממעשיהם ומעצבונם, לכן יעץ הסופר שהוא להם, להדפיס דברי מליצה, גם קורות עמנו, קורות הזמן, ותולדות חכמים ואנשים ידועים ומפוארים, ודברים הנוגעים לתועלת כלל עמנו— אך עצתי הטובה היתה כלועג לרש, כי מאין יקחו, אחרי אשר גדולי המשכילים עזבו את הספרות העברית, ועל השורדים היה רק לשנן תורת בית רבם, להזכיר ככל דבר ודבר מה יאמרו העמים, ובאמרם בצדק¹) "על זאת ידאב לבנו על בזוי חכמים וסופרים אצל אנשי אמונתנו שגם הנדיבים האוהבים וקונים ספרים חדשים, לא יבקשו אותם אצל מוכרי ספרים, אך שהמחברים בעצמם כמו רוכלים יחזרו על הפתחים" יוסיפו לאמר "וחרפה היא לנו בעיני שאר העמים המכבדים חכמיהם מאד", הסגולה הבדוקה לעורר את הלבבות, ואשר על כן לא יפלא אפוא אחרי אשר כבר נשנו המליצות השגורות פעמים רבות, כי לא יכלו לתת דברי חפץ, דברים חדשים אשר יעוררו איזה תנועה נכרת, ואחרי אשר באשכנז הבינו את השפה השלטת לא היה מקום לכלי זין אשר עלתה עליהם חלודה מימי המאספים הראשונים עד ימיהם, לכן שמו את פניהם למדינת פולין, לעוררם ללמוד את שפת המדינה, אחרי אשר רבו בה גאוני ישראל מופלאי תורה, פקחים ובעלי שכל עמוק, מדוע הם גרועים מכל אחיהם בכל ארצות תבל, וכידם אין גם לשון אחת, כי לשון ארצם יודעים אך מעט, בלי דקדוק וצחות (כי אם ימצאו שנים או שלשה בין רכבה מה נחשב הוא), הנה עיניכם הראות עוד

(¹) "המאסף" תקס"ט בבקרתם את ספר "הברית".

היום שכל איש היודע לכלכל דבריו בלשון ארצו חשוב והדור הוא לפני גדולי המדינה, והמגמגמים בלעגני שפה שנואים ומורחקים הם בעיני תושבי הארץ" (1), כמו כן בצאת העתקת ספרו של קאמפע על דבר מציאת החדשה, עוררו המאספים כי תועלת גדולה יש בספרים כאלה ליושבי פולין, אשר לא ידעו כל שפה אחרת—למותר להעיר כי בפולין אשר החסידות התפשטה שם יותר ויותר, ובכל מדינת פולין, לא היה כי אם חותם אחד, מעיר ווארשא הגדולה, על „המאסף" (2) לא יכלו דבריהם לעשות שם איזה רשם ופעולה שתהיה.

אמנם בתקופה ההיא, נפל באשכנז דבר חדש, הוא יסוד הקונסיסטוריום בשנת תקס"ח, במדינת וועסטפאלען, על די אחיו של נאפליון, אשר היה מושל במדינה ההיא, אשר אשרם בזכויות האזרחים, והיהודים באשכנז ראו אור גדול, אור פתאום אשר החל לעור את עינם, ותחת אשר בצרפת, אשר שם היו הזכויות על בסיס יותר נכון, לא התהוללו היהודים ולא דרשו תקונים בעניני הדת, ולא ראו בהקונסיסטוריום ישועת ישראל, החלו באשכנז להשליך יתבם על הקונסיסטוריום, וגם להנהיג איזה תקונים דתיים, אשר ביניהם תפלות בשפת הארץ, מזמורי תהלים מתורגמים יען מרח רב להחמון שיתפללו ואינם יודעים מה הם מתפללים (3) כמובן הגירו המיסדים כי כונתם לשם שמים, אף כי הכונה האמתית היתה לחקות מעשה העמים, כאשר לא יכלו המשכילים להסתיר את הדבר הזה, ומדבריהם הכונה בולטת, —אמנם המצב המוסרי לא היה טוב גם לפני יסוד הקונסיסטוריום והנהגת התקונים החדשים כאשר יתאונן אחד המשכילים אשר שמח אלי גיל על יסוד הקונסיסטוריום (4) „כי הנערים מתגדלים בלי מוסר מואסים בתורת האל ותאוותיהם הולכות ומתגברות, גם אנשים מלומדים מתפלספים ישחיתו את הלבבות בדעות עקלקלות, הפכו לב הדור למינות ופריצת גדר, ובשל מי הרעה הגדולה הזאת? מאין תצא השחתת המדות ובזיון הדת? אין זה כי אם מרוע החנוך, יען כי רוב מלמדי

(1) „המאסף" תקס"ט.

(2) שם ברשימת החתומים על „המאסף".

(3) „דברי אגרת" להרב ר' מענדל שטיינהירט תקע"ב.

(4) „המאסף" תק"ע.

בני אמונתנו לא ידעו למהר לבות התלמידים בימי הילדות, ומבלבלים רעיונם בלמודים קשים וזרים, וכאשר יגדל הנער ויראה או ישמע החסרון באחד הענינים האלה יפרוק כל עול הדת מעל צוארו וישליך את התוך עם הקלפה—ועוד קלוקל גדול בינינו שכל בני אמונתנו מתפללים ומברכים הכרכות בלשון עברית ורובם לא ידעו ולא יבינו, ואף כי אפשר לקרא אשכנזית בכל זאת לא קם עוד איש בישראל אשר הנהיג זאת בעדתו, לכן מתוך שהם מצפצפים ומהגים מבלי דעת מה היא התפלה, רק עול עליהם, ואם יגדלו ויקרבו לחברת העמים, ורואים מנהגים אחרים בעבודת האלהים, הם גועלים ומכזים מנהגי ישראל, ומוזה בא גם כן שבנות ישראל אשר לא יבינו מאומה מכל התפלות, ובימי שבת ומועד הן קוראות ספרי הבל וספורי עגבים בלשונות העמים המעוררים את תאותיהן ומשחיתים את לבבן" — אמנם קשה לדעת אם כאמת ולב תמים חשבו כי בהחל העם להתפלל בשפת הארץ, יתוקן המצב המוסרי ובנות ישראל תעזבנה לקרא ספורי עגבים, בשביל זה; יותר קרוב אל הדעת כי המשכילים אשר התקרבו לחברת העמים והמנהגים האחרים לקחו את לבבם, בחפצם לקנות את לבב היראים והחרדים התלבשו באדרת האמונה, כי יש בזה הזוק הדת, תחת אשר להשתדל כי יבינו כל העם עברית, יותר נקל להנהיג את התפלה אשכנזית!—גם עוד תקונים דתיים החל הקונסיטריום להנהיג, שלא להקיף בלולב בחג הסכות רק העוסקים בצרכי הצבור, וכן שלא לחבוט הערבה בבית הכנסת כי אם הש"ץ, ושלא לאמר שיד היחוד רק בליל יום הכפורים, וכי האבלים יאמרו קדיש ביחד⁽¹⁾, גם קולות שונות התירו את המהע ונופת (צוקר) וטבק לפסח, גם עוררו רעש גדול על דבר היתר הקטנית בפסח,—סכת הדבר יספר אחד מרבני הקונסיטריום⁽²⁾: „נשאלו נשאלנו מן היראים והחרדים, הנה כעת יאמר ליעקב החלצו מאתכם אנשים לצבא, הכינו ובאו בכרית אתנו לעשות דבר המלך, כי כמוכם כמונו חלק ונחלה בארץ אך לזאת יחרד לבכנו, כאשר יהיה הפסח לבני ישראל, ואנשי המלחמה חונים בתוך הכפר, מה יעשו אלו חלוצי הצבא מעמנו אשר מאנה נפשם להגאל כפת בגם האם אין

⁽¹⁾ „דברו אגרת“.

⁽²⁾ שם תשובה ארוכה על אדות זה.

להם תקנה להתיר להם לימי הפסח אורז ודוחן ומיני קטניות?"—
השאלה הזאת עורר ראש המדברים הארון יעקבזאהן, והוא צוה
את הרבנים היושבים בקונסיסטוריום לעיין בדבר הגדול הזה...
ובאספתם הסכימו כל הרבנים ההם לא לבד לאנשי המלחמה, אך
לכל יושבי וועסטפאללען!

זה היה התקון הדתי הראשון של הקונסיסטוריום, אשר עורר
התנגדות, יתר מהתקונים האחרים, אשר שנו מן המקובל, בהשמיטם
פיוטים וסליחות שונים, וגם תפלת "הבט", אשר נתקנו בעת הרג
רב "יען במדינת אשכנז ישב כל איש תחת גפנו ותחת תאנתו"⁽¹⁾,
על כל זאת לא מצאו החרדים עז בנפשם להגיד, כי עוד לא
הגיעו אל המנוחה ואל הנחלה בארץ אשכנז, אך לא כן בדבר
היתר "קטניות".—וכאשר בא איש אחד המצדד בזכות הקונסיסטוריום
להדפיס ב"המאסף"⁽²⁾ דברי הגאון יעב"ץ בספרו "מור וקציעה"⁽³⁾
אשר דבר רתת נגד החומרות החדשות וביניהן גם המנהג שלא
לאכול קטניות בפסח באמרו "להפקיע חבל חומרות כאלה שאין
רוב הצבור יכולים לעמוד בהם" הצטרקו המאספים בהדפיסם
דברי הגאון שהוא אשר היה נודע בחסידותו בדברים כאלה "אף
כי מאד שמרנו לנפשנו לכלי נגוע בעינים כאלה, למען נרחיק
מאתנו כל עקשות פה בתכלית ההרחקה, אך כאשר
הספר הזה (של הגאון יעב"ץ) יצא כבר ובידי רבים נמצא מי
ישים בנו דופי אם נגרום שיקראו עוד מתי מספר אשר לא זוגיע
הספר הזה לידם?" הצטרקות המעידה על ההתנגדות אשר עוררה
"הקולה" הזאת, וגם על אמץ לב של המשכילים בעלי "המאספים"!!
אמנם לא יפלא, כי המשכילים אשר התאשכנזו כבר נתנו
ספר כריתות להעבריה, והמשכילים הבינונים היו הולכים ומתמעטים,
וקהל הקוראים היה כמעט מן החרדים אשר החלו לשים לב
לההשכלה, ועליהם לצאת ידי כלם, ואשר על כן היתה הספרות
היא ל"ספרות ילדים" לצחוק ולשעשועים, והחלו להדפיס מליצות
איזה נערים, העתקה מאשכנזית, בחפצם "לעורר את ילדי העברים
למשוך בקסת סופרים", ומיום ליום הלכה גם הספרות ההיא הלוך
ודל, עד כי בשנת תקע"א היא השנה האחרונה החלו להדפיס

(1) "דברי אגרת" בסופו.

(2) תק"ע.

(3) אורה היום סי' תנ"א.

ביתר שאת מליצות מנערים לעורר את יתר הנערים כי יעשו כמעשיהם וגם הדפיסו יחד עם המליצות מכתב הנער (אשר היה בן מ"ו שנה) אשר כתב לבעלי המאספים תאר כזה „אל שרי המליצה נעלים וחכמים נשאים ורמים, ראשי המשוררים, פחות וחורים, במקום אשר יורו המורים אל עדת חברת המאספים"... הדפסת המכתב עם התאר הזה מעידה על הירידה הרוחנית הגדולה של המשכילים בגרמניה משרידי „המאספים”!

ידיעת שפת עבר והיהדות בכלל כאשכנזי ואוסטריה היו הולכות ומתמעטות, והפחד אשר פחד אחד הגאונים, רבי יחזקאל לנדא, בשנת תקמ"ה¹) פן תהיה השפה העברית כשפחה המשמשת את השפה האשכנזית לא היה פחד שוא, ובימי בנו רבי שמואל לנדא, אשר היה גם כן רב בפראג ממלא מקום אביו, היה אמנם כחזון הזה.

בשנת תקע"ו בעיר פראג אשר מימים עתיקים היתה מקום תורה דרש רב העיר באחד מבתי הכנסיות דרשה נפלאה המראה לנו בעליל פעולת הזמן במשך שלשים שנה מימי הרעש על דבר ספר „דברי שלום ואמת" בימי הגאון רבי יחזקאל לנדא ובין העת אשר בנו של הגאון ההוא דרש דרשתו.

זה האחרון לא יתאונן על למוד השפה האשכנזית וכדומה ונהפוך הדבר. אך רק יתאונן על כי „בזמננו זה עמדו אנשים מבני עמנו, וחברו ספרים מקצרי התורה, שלקחו ספרים מן התורה ללמוד עם נערי בני ישראל קצור התורה, אשר לפי דעתם יש תועלת, באמרם לחנך הנער על פי דרכי, שלא להעמיס עליו למוד דברים אשר אין בו תועלת, וזאת היא מכשלה גדולה שמרחיקים את הנערים מגוף התורה, ובהרחקה זו עושים את התורה כספר מספרי דברי הימים בקורות העתים, ואינו עושה כל רשם בלב הנער, וממכשלה הזאת יצאה עוד מכשלה גדולה מזו. שעמדו אנשים וחברו קצור מן התורה בלשון אשכנז, ללמוד עם הנערים רק בלשון ההוא ולא בלשון הקדש! — הן גם החכם הצרפתי מונטיסקיע בספרו (לעמער פערסאן) מכאר ונותן מעם לשבח, שקיום האומה הישראלית הוא על אשר החזיקו גם בגלותם את לשון הקדש, ומתוך קיום הלשון, נתחזקו לקיים המנהגים אשר נחלו מאבותם ומתוך הקיום הזה עמדו על נפשותם” —

¹ יעוין למעלה פרק ו'.

מי פלל כזאת לפני שלשים שנה כי בעיר ואם בישראל, יבא רב העוסק בתלמוד ופוסקים⁽¹⁾ לעורר את קהלתו על נחיצת ידיעת השפה העברית מדברי החכם הצרפתי מונטיסקיע! גם אל נכון לא עלה זה על לבכם, אלה אשר הרעישו את העולם על מכתבים „דברי שלום ואמת“, כי אחד הרבנים הנודעים יסדר בעצמו את החנוך באפן כזה „כאשר יהיה הנער בן שש או בן שבע שנים יתחילו ללמוד עמו התורה בפירוש לשון אשכנזי, כי למוד הלשון האשכנזי ושאר דברים אשר הם צרך גדול, כי בלתי ידיעת הלשון וכתבתו אי אפשר לעמוד במדינות האלה בזמן הזה, ומי שאינו יודע לא יחשב ולא יצליח לשום מלאכה כלל והחוב מוטל על כל איש ואיש ללמוד את בנו הלשון ונמוסי המדינה, אשר הוא דר שם, וישגיחו האבות שבניהם יצליחו בתורה ודרך ארץ, והנער יאחז בזה וגם מזה לא תנח ידו וילך ממדרגה למדרגה, עד שיגיע לעשר או לשנים עשר שנה, כל נער לפי כחו ותכונתו, ואז יתנכר הנער במעלליו, אם נראה בו שהוא ראוי ללמוד עוד, או יבחנו במה שירצה ובמה שיבחר, אם בלמוד שאר החכמות, או בלמוד התלמוד כדי שיגיע להוראה, ואם אינו נראה בו שיצליח בלמוד אז יתנו אותו ללמוד אומנות, או משא ומתן כל אחד לפי דרכו“⁽²⁾—קשה הדבר להחליט כי הרב הזה לא ראה את הסכנה הנשקפת להיהדות התלמודית, אם יתנהגו באפן אשר התווה להם, כי אך אלה החפצים להגיע להוראה ילמדו את התלמוד ולכל העם לא יהיה חלק בו, אך ידע את מקומו ואת העת, כי נחויץ להזכיר את דברי החכם מונטיסקיע הצרפתי ולהוכיח מהם על אדות נחיצת השפה העברית „כי נכון וראוי ללמוד עם הנער כל פסוק ופסוק בלשון הקדש, ולפרש לו כל מלה ומלה אשכנזית, ובפרט בדורנו זה שיש פירוש על התורה בלשון אשכנזי צח“⁽³⁾ (הוא התרגום של בן מנחם, אשר בימי אביו של הרב הכותב הדברים הנזכרים פחדו פחד פן על ידו תהיה השפה העברית כשפחה....) וחשב כי הלמוד הזה יהיה הצלה להיהדות, ובכל אפן יתפללו בהשפה העברית אשר גם על זה נמצאו מעוררים מבין העברים הלאומיים האשכנזים, וקורא מנהמת

(1) כאשר נראה מספי שאלות ותשובות „שיבת ציון“ כורך ההגיו

הישר.

(2) בדרשתו הנזכרת (אהבת ציון). (3) שם.

לבו „ אחי אל תרעו בכל מקום אשר ישראל נחתים שם מתפללים בלשון הקדש, אוי לנו שכך עלתה בימינו שהיהודים קלי הדעת חותרים חתירות להרחיק בני ישראל מעקרי התורה ואנשים האלה לכבוד עצמם הם דורשים לאסוף הון מחבוריהם בלשון אשכנז בהעתקת קצורי התורה, כמובן היו דבריו ללא הועיל, כי דרשה אחת או שתיים לא תשנה סדרי החיים, ועל כן מיום ליום נתדלדלו הלמודים העברים, עד כי הרב הזה חשב כי אולי תצמח ישועה ללמודים העברים, מהעתקת ספרי מדע ללשון הקדש, ובהסכמתו על ספר אחד ממין זה ⁽¹⁾ יאמר „עוד יש תועלת רב בחבורים כאלה בזמננו זה, אשר כל חכם לב ישתומם עמקרה תהפוכות אשר נתחדש בימינו בלמוד לשון עברי, ותחת אשר רבו חכמי האומות המתאמצים בעו חכמתם לשבח ולרומם על גפי מרומים את לשון הקדש, וחכמתם בחוץ תרונה להודיע ולפרסם גדל תפארת ויפי לשון הקדש, נגד זה נמצאו בינינו אחינו בני ישראל אנשים אשר כל מגמתם להשכיח ולהשכיח את לשון העברים מנערי העברים, וחושבים מחשבות שונות בתחבולות למנוע נערי בני ישראל מלשון הקדש אשר ירושה היא מאבותיהם, לכן אחי! התבינו להמציא עצה להפר את המחשבות האלה, לאסוף ולהסיר חרפה זאת מבני עמנו, וכל ישר לבב יחגור בעו מתניו לגדור גדר להפרצה הזאת—ואחד מהיסודות להגדרים האלה, להחזיק ביד העושה טוב בעמו לחבר חבורים להעתיק ללשון הקדש ידיעות חמודות הממשיכות את לב האדם, למען ירוץ הקורא בו; אפס אחרי אשר הוא בעצמו דרש לפני כן, כי מבלי השפה האשכנזית לא יצלח איש לכל מלאכה, ואת הדבר הזה הבינו גם מבלעדיו, נוכל להבין, כי במצב כזה לא יכלו ההעתקות לחכב את השפה הקדושה, אחרי אשר ידיעות החמודות הממשיכות לב האדם אפשר היה להם לדעת בשפה יותר קלה וממשכת לב, אך כזה אין כל ספק כי הדבר אשר חכמי העמים החלו לשבח את השפה העברית וגם להתעסק בידיעתה, הועיל הרבה מאד לקיום השפה ההיא, כי „מה יאמרו העמים“, היה אצלם היסוד מוסר, מראשית התפתחות ההשכלה, ואחרי אשר בשביל זה החלו ללמוד

(1) בהסכמה לספר „שבילי עולם“ איזה שנים אחרי אשר דרש דרשתו

עברית נחוץ היה לתת להם איזה מוזן רוחני בשפה ההיא, למען ימצאו דברי חפץ—איזה ידיעות כלליות—למען לא ישליכוה אחרי גום, וזה היה לפי דברי הרב ההוא, „אזר היסודות” להחזיק את השפה העבריה, למען תוכל להחזיק מעמד נגד חותרי החתירות אשר השתדלו להשכיחה מילדי העברים!

אולם למרות תהלת חכמי העמים את השפה העבריה לא התפשטו ספרים בעברית במדינת אשכנז ואוסטריה כי אם מעט, אך מצאו להם כר נרחב בגאליציה פולין וליטא, אשר היו רחוקים הרבה מאד ממצב כזה, ושם לא היה כל צורך בדברים מעין הדרשה הנוכרת, אך באפן אחר לגמרי מעין „דברי שלום ואמת”, על דבר נחיצת ההשכלה הכללית ואמנם נמצאו מטיפים כאלה, אשר על אדותם עוד נדבר בפרקים הבאים.

ה.

מצב היהודים ברוסיה בעלות הקיסר אלכסנדר הראשון על כסאו.—מכתב יהודי בוכארא.—תשובת עדת שקלאוו.—המצב החומרי והמוסרי של היהודים.—הספר הראשון לדרוש זכות היהודים בשפת רוסיה.—תוכנו וערכו.—פקודת הקיסר אלכסנדר הראשון לטובת היהודים.—ההצעה להוציא מכתב עתי שבועי בעברית ברוסיה.—תקונים בסדרי החנוך.—התנגדות היראים והחרדים.—הרמת כבוד התורה על ידי תלמידי הגאון.—ישיבת ולוזין.—

אחרי המהפכה הצרפתית, אחרי אשר צרפת היתה גברת עמים, התל שכל הממלכות פונות אליה, נשתנה הרוח בכל ארצות אירופה,—אם לא לזמן רב—בכלל, והיהודים בפולין ליטא ורוסיה הקטנה הרגישו, כמוכבן, היטב את השנוי הזה, והכינו עצמם לחיים חדשים, ולמרות איזה חקים מגבילים בדבר חכירת אחוות בימי יעקאטערינא השניה והמס הכפול אשר נהג אז, ראו היהודים כי כר נרחב לפניהם, במשא ומתן, וכאשר אך עלה על כסאו הקיסר אלכסנדר הראשון בראשית המאה הנוכחת, ראו היהודים אור גדול ועוד מרם יצאה פקודתו, בשנה השלישית לממשלתו (9 דעצ. 1804) השיבה¹) עדת שקלאוו לאיזה סוחרים יהודים ממדינת בוכארא „

¹) ב„דרישת ציון” נדפס בפפד”א שנת תקס”ו כא נוסח מכתב יהווי בוכארא ותשיבת אנשי שקלאוו בסוף הספר, משנת תקס”ג זמן כתיבת המכתב.

אשר שאלום אם אפשר לבא בסחורה לערי רוסיא, יען שמעו כי יש צוררים ודוחקים לישראל, כי שמועת שוא שמעתם, כי אנחנו בעזרת השם יושבים בשלוח תחת ממשלת הקיסר אלכסנדר, כי כבר המה עלינו חסד, אשר השוה אותנו עם כל תושבי הארץ ל כל דבר, וכבר נתן רשות לכל סוחרי ישראל לסחור ולנסוע מקצה לקצה, ובמקומנו שקלאו עיר ואם בישראל, עיר מלאה חכמים וסופרים אשר יושביה עשירים ונכבדי ארץ רוכלת העמים, ורובם ככלם סוחרים מבני ישראל, אשר יסעו עד קצה הארץ להביא משם כל מיני סחורה והיא תחלק שלל סחורותיה לכל הארצות אשר סביבותיה" — ובהכתבת אשר רשמו ליושבי בוכארא איך יוכלו לשלוח מכתביהם כתוב, "איסאק" סוחר ממדרגה ראשונה, כי כן היו נקראים בכתב העמים, אות כי החלו כבר להתקרב אל הרוסים אזרחי הארץ, וביחוד כאשר יצאה פקודת אלכסנדר הראשון, אשר נתנה רשות ליהודים ללמוד בכל בתי הספר, ובתי מדרש המדעים, גם כי הגומרים חק הלמודים נהנים בכל הזכויות הנתונות לכל התלמידים מבני האזרחים, וכן יתר הזכויות למחוקקי בתי חרשת המעשה, או החלו בני ישראל להרים ראש, גם החלו להתנהג ככל העמים, בפגרי תפארה ובחיהם בכלל.

כאשר אמרנו לא נבדלו תמיד היהודים מכל האזרחים בחייהם ולא שמו לב כי יעוררו בזה קנאת העמים, אך כאשר היה מצבם שפל בעמים, לא היה הדבר נפרד במדה מרובה, לא כן כאשר נשתנה מצבם לטובה, — ואחד המגידים התמימים מעת ההיא ⁽¹⁾ בראותו את השנוי הפתאומי לא יכול מבלי להוציא את כל רוחו על המנהגים החדשים ואומר, "המעט בעינינו תאות השרים וחמדת הפרתמים בלבושי ענג ותכשימי הנשים אשר המה לנו למכשול ודאבון נפש, הן הנשים שבדורנו מלובשות מקטנה ועד גדולה שני עם עדנים, ואם איש עני הוא ונגרע מערכו, לא נמנע מחפץ דלים בגד צבעונים, אוי לעינים ראות פרצת הדור ההוא, אשר בקשו שלוח השקט ומנוחה בארמנות מלכים ומשכנות מבטחים מצוירים כהיכלי מלך, וישבח ישראל עושהו ויבן היכלות ותצא המרכבה בגוון סיסים אדומים שרוקים ובעגלת צב כשרי

⁽¹⁾ הרב הישיש ר' הלל מקאונו אשר היה מ"מ ומ"ץ דק"ק ראצק. בספר "הילל בן שחר" בהקדמה (נדפס בווארשא שנת 1804).

המלך, המה המעוררים עלינו קנאת עמים ולאומים ראו צדים שחקו ויניעו ראש—ומצב כזה לא היה גם בימי הבית שני, אשר אז היה עליהם עול מלכי האומות, לכן התורה לארץ הגיעה, כי יום ולילה לא ישבותו להביא סחורה מאי הים וממקומות אשר לא ידעו ולא דרכו אבותינו, והוא המשכח מאתנו את התורה כי בהם (בעסקיהם) יהגו יומם ולילה ואת בניהם ילמדו לאסוף הון עתק, והנראה לכל עין רואה שבזמן לא כביר לא ימצא מורה הורה בישראל כאשר יכלו הזקנים שבדור"—כמוכן לא נדבר על דבר השקפת הכותב, אשר היה מוכיח בשערים, הרואה באספקלירתו, אך ה"מעשים", אשר עליהם יטיף דבריו, נכבדים מאד לשים לב אליהם, גם אם נאמר כי יש מעט הפרזה בדברי התוכחה, ואולי הגדיל מעט את ערך המעשים וחיי העשירים אבל בכלל אין כל ספק כלל, וביחוד אחרי אשר ישנה דבריו במקומות שונים⁽¹⁾ כמוכן היה לצחוק, כי אז עבר זמנם של המגידים ממין זה כאשר יספר בעצמו "בעשר שנים אשר אני עוסק במגידות, בהבל וכעס גם מכאובות, כאשר פקרו העם המתאווים דרך לא סלולה, אין לנו אמן לרעות צאן הנדחה, ותמה אני אם יש מקבל תוכחה, בחיי ראשי כי יגרת, ומפחד תמיד פן פור תתפורר הארץ בראותנו שנויים בעולם יום יום, ולפי דעתי ובינתי, ולכל מי שעיניו בראשו, יראה הרוֹאֵה כי קרוב יום ה' לפקוד את עמו"⁽²⁾.... ואת היתה סבת השנויים הפתאומיים, אשר בני הדור הקודם לא יכלו בשום אופן להסכין להחיים ההם, ונדמה בעיניהם כי העולם יהפך לתהו ובהו, אבל לא יכלו לעצור מאומה ולעשות דבר נגד הרוח, בקול בוכים אשר הרימו. כי החיים יעשו את אשר להם, והעשירים אשר בנו להם היכלי תפארה ונסעו במרכבות העמים, לא שמו לב לקנאת הצוררים, כאשר ידעו כי אליהם לא יגיע, כי הכסף יענה את הכל!

אמנם למרות החקים הטובים, והרוח של חסד מאת הממשלה לא נהפכה דעת הקהל ברוסיה לאהוב את ישראל, ואין ספק כי עשר בני ישראל עורר קנאה גדולה, ורכו מאד אשר האשימו אותם, ונכבד מאד לשים לב לספר סנגוריה על ישראל, בשפת רוסיה, אשר המחבר העתיקו גם לעברית, הספר הראשון של

(1) שם בהספר צד פ"א.

(2) שם בהקדמה.

סנגוריה בשפה ההיא, המעיד על המצב של הימים ההם. —
 בתרגום העברי ¹) יאמר המחבר כדברים האלה: „אני יהודה ליב
 בן נח מילדי העברים החונים במחוז וואלין אשר הגיעו לחסות
 בצל כנפי רוסיא, שמתו לבי לדרוש ולתור נעם מליצת שפת
 המדינה בה יהודה ישכון לבטח, ירדתי לגן סופרי המדינה וחכמיה
 ללקוט שושנים עודני משתעשע ביופי פאר הגיונם ואשמע אחרו
 קול רעש גדול, קול שאון לאומים, מחרף ומנדף את בית ישראל
 להבאישנו ביושב הארץ, תחת שושנים יצאו חוחים, בנתי בספרי,
 עמים, והנה כמו סר יחדיו כמעט אין גם אחד דובר
 טוב בעדנו, ואת חמאינו מזכירים, ויחס לבי בקרבי כי
 איככה אוכל וראיתי בחרפת עמנו ואדום כאלם לא יפתח פיו?
 לכן אורתתי חיל והוצאתי לאור את חברי הקמן בלשון רוסיה
 הנודע בשם „קול שועת בת יהודה“ בו הצעתי להראות כי לא
 עמל ביעקב, ומסמינינו ומקטריגינו רק עתק ידברו, ויען כי רבים
 ממשיכי לעמנו, התאוו לראות תכונת חברי הנזכר בלשונו
 אמרת להפיק רצונם.“ — עצם הספר לו נכתב בימינו אלה, לא
 היה לו אל נכון ערך ספרותי, אך בכלל בראשית המאה, בעת
 אשר ההשכלה אך מעט אשר חדרה למבואות האפלות בואליניה,
 נכבד מאד לשים לב לדבריו, בספרו בקצרה דברי הימים, ובאמרו
 כי זה כמאתים שנה אשר החל להאיר אור ההשכלה, ועל ידי החכמה
 סוף סוף תבא תשועת ישראל, גם יספר מגדולת רוסיה כי החלו
 לדרוש צדק ומשפט, אף כי לרבים מעם הוה עוד מעשה אבותיהם
 בידיהם, יען הזמן קצר ומעטים הימים אשר החל אור החכמה
 לזרוח, אבל הזמן מוסיף אחת אחת, עד שברבות הימים יעזבו
 כלם דרך העקש ויבחרו בטוב, לכן—לפי דבריו—אם נדמה פעולת
 הזמן בעם רוסיה עם פעולותיו בעמים אחרים, אשר זה כמה
 מאות שנים הופיע עליהם אור החכמה נראה בעליל כי בני רוסיה
 צועדים במעלות החכמה ונמוסיות כענקים ולא נמצא בספרי
 דברי הימים, שבזמן קצר ירבו דעת כאנשי רוסיה היום, אשר עוד
 מעט וידמה לעם אשכנז או צרפת.... אשר זה כמה מאות שנים
 ילכו בעקבות החכמה, גם בזאת תתהלל ארץ רוסיה כי אף שאחרה

¹) המקור הרוסי נקרא בשם „Вопль дочери Иудейской“ נדפס
 בשנת 1803 הקדישו לכבוד השר היועץ הנגיד המפורסם דובר טוב לעמו
 מ' נתן נטע.

לכא בשערי החכמה הקדימה במעלת השלום
לסבל דעות שונות....

ואחרי ההקדמה הזאת, אשר הרבה דברים של דעת יש בה
ישום דבריו אל הקורא האהוב, ומבקש סליחה אילי ינקש בשונו
כי לא להראות צחות לשונו יצא במקלות אך „צרות שבעתי,
משפחת היהודים היתה לבוה ולשמצה, בעת יזכר שם יהודי ירגז
לב השומע, הייתי ללעג ולקלס בעמים, שמני שומם להפחיד ילדים
ופתאים... אהה! בעלי הדת החדשה המתפארים במדת רחמים
וחסדים יהמו נא רחמיכם עלינו פנו נא לבככם עלינו מדוע ככה
מאסתנו? אם נעזוב דת אבותינו מה יסכון לכם? האם לא שמעתם
לקול משה בן מנחם הכותב המפואר מעמנו
אשר ככה קרא לאנשי אמונתכם מה בצע כי תרבו
לכם אחים חסרי האמונה?.. הוי! האם לא ידעתם כי גם
היהודי יאהב הצדק והישר כמוכם? למה תחפשו ב„אדם“ לבקש
„יהודי“, הלא אם ב„יהודי“ תבקשו „אדם“ אל נכון תמצאו?..

ההוכחות המדעיות מעשות הן, אך יזכיר את דברי לעססינג'
גם עדות הסופר הרוסי קאראמזין אשר בסכבו בארצות אירופא
כתב טוב על היהודים, ומוכיח כי הדת לא תתנגד להצלחה
המדינית, ואות ומופת מארצות אשר הנהגותיהן מיוסדות על אדני
החכמה והישר, כי שם טוב מצב בני ישראל, גם יבקש סבה'
ביסודות הנפש להשנאה אשר ישנאו העמים את בני ישראל, כי
בהרגל יסודה „וכי בכל זמן וזמן יבדו עלילות חדשות וכאשר יאירו
עיני העמים כי שקר העלילות הישנות, או למען הסיר מלבם את
הכלמה על דבר הלחץ אשר לחצו את אחיהם חנם. על לא חמם
בכפם, יחתרו לבקש תואנה חדשה עליו ולהצדיק את נפשם
כי בצדק וישר חרפוהו. הן זה שנים לא כבירות אשר
חדל החרב לאכול בעם יהודה, על דבר העלילות אשר עוללו
עליו, כאלו לדם נוצרים יארוכו ביום חג הפסח, ועל כן יבקשו
תואנה אחרת“.. ואחרי ההוכחות המדעיות הוא מוסיף לקרא:
„ממעמקים אקרא, יהיה מה שיהיה הדבר, אשר בגללו כל
עמי מאסתם, אכן אם ימצא בקרבנו אף אחד אשר אין אשם
לו, הלא תיקר נפשו בעיני אוהבי אדם כנפש עם כלו, ואף כי
ידעתי גם ידעתי כי רכבות ימצאו בעמי הולכי תמים ופועלי צדק,
ואם מרץ עליה כל בככם להרים קרננו, אשאלה מכם
האם ראיתם שעל ידם תפול איזה ממלכה, הלא הארץ אנגליה

אשר בתוכה ישבעו היהודים מטוב המדינה כשאר כל יושביה, תתענג כעת על רוב טובה והצלחתה, גם מדינת הולנד, והמה יגידו כשרון בני ישראל בהמדינות אשר דרור קראו למו...

„והיה כי תפקדו למצב המערכת וישנו המערכות את תפקידם, פקדו נא אל מערכת עמי לא תוסיפו עוד לענותם, ידעתי כי לא תקל העבודה להסיר מלב העם הדעות אשר מימים ימימה נשרשו בהם, ועוד מאה שנים יעבורו עד ישנו עשתונותיהם. אבל ידעתי גם ידעתי כי אנשי רוסיה יחושו במעשיהם ורוח הצפוני (עם הרוסי) יכסוף לדברים גדולים ומעשים נפלאים" אף כי לא נכחד מכותב הטורים ההם „כי במדינות גרמניה אשר יושביה מימי קדם כחכמה יתה ללו, עודם בוכים היהודים למשפחותם עודם האמללים האלה כפפו כאגמון ראשם תחת רגלי השרים אשר נאספו בועד בעיר ריגינסבורג, כל זאת לא נכחד ממנו, אך בכל זאת בראותו את השנוים לטובה במקומות הגבוהים בארץ רוסיה, מצא עו לדבר וגם כאשר היה הדבר בעתו „כי אז פקד הקיסר אלכסנדר הראשון לאסוף ועד לתקן מעמד היהודים לטובתם ולטובת המדינה", יוכל היות כי המחברת היא זעלה איזה פעולה על השרים אשר ישבו בהועד, ואשר על כן היציא הקיסר את הפקודה להטיב מצב היהודים בכלל, ולפתוח להם בתי מדרש המדעים, כי אז חבור ספרים בשפת רוסיה לא היה חוון נפרץ כל כך, וביחוד ממין זה, על ידי איש יהודי, ועל כן קרוב מאד כי שמו לב לדבריו, אשר נאמרו ברוח הכללי, אשר נשב או מצרפת הפארת הארצות!

כנודע, אחרי כל ההנחות בדבר הפקודה הזאת, לא יכלו היהודים להגיע למשרות נכבדות בממלכה, והכותב אשר שגן את דברי בן-מנחם „מה בצע כי תרבו אחים חסרי האמונה?"... לא עמד בנסיון כלל. וכנודע עזב את דתו ויהיה אחרי כן למוכיר הסינט¹, ויכתוב איזה חזיונות ברוסית, אשר אינם נוגעים לנו, — אך המחברת היא אשר כתבה בעודנו ביהדותו, בעוד אשר — כפי הנראה — לא עלה על לבו להיות אח חסר האמונה, ראויה מאד לשים אליה לב, כי אין ספק כי מחברה אשר ידע אל נכון ספרות

¹ ברשימת החתומים על „המאסף" משנת תקס"ט מעיר פעטערסבורג נמצא גם את מוכיר הסינט נעווכאוויטש (הוא יהודה בן נח ביהדותו), וגם עוד איזה חתומים מעיר ההיא, וביניהם פריץ אשר עזב דתו והשיג משרה כבודה בממשלה!

הרוסית וכתב בה צחות, ידע את רוח המשכילים מבני העם הרוסי ויחוסם לעם ישראל, וכי למרות החקים הטובים, אשר סבתם היה הרוח הבללי של אהבת האדם, אשר שרר בכל ארצות אירופא, למרות כל זאת, לא היה גם אחד דובר טוב על עם ישראל, ולא הגידו אז כי היהודי הוא ככל האדם, וכל החקים הטובים יסודם אך בחסד וחנינה, אף כי חשובם לאינם ראויים לכך. ואמנם המשכילים כבעל המחברת וכדומה חשבו כי עוד כמאה שנים יעבור, עד אשר ישנו העמים דעותיהם על דבר היהודים (הדברים נכתבו זה כתשעים ושש שנה!) כאשר יחשבו רבים בזמננו...

בכלל היו הימים ההם הרת חדשות, אך באשר אז לא היתה ספרות עתית, ביחוד בארצנו, על כן מן הספרות ההיא, כמעט שאין לנו מושג מן החיים ההם, וגם מדבר הרעש אשר חוללה הפקודה, כי ראשי הקהל אשר יבחרו משנת 1808 עליהם לדעת אל נכון אחת משלש השפות רוסיית אשכנזית ופולנית, ועל הנבחרים ללבוש מלבושי העמים אשר הם שוכנים בקרבם, ומשנת 1812 גם על הרבנים, אשר יבחרו, לדעת אחת השפות האלה, כי זמן של שמונה שנים נתן להם, למען יוכלו להשתלם בהידיעות האלה—במובן היתה הפקודה הזאת לגזרה, ואשר לשמחת לבב רוב העם, לא יצאה לפעולות בשביל סבות חציניות, כי ממשלת רוסייה נאחזה אז בסכך ענינים מדיניים, לרגלי מלחמות ממשלת צרפת אשר הרעישה את העולם, ולא שמה אז לב לענינים הפנימיים של בני ישראל, ואשר על כן לא הנהיגו עוד את הסדרים החדשים.

כאשר ראינו ממכתב אשר השיבה עדת שקלאוו, התעוררה שם תנועה חדשה לחיים, ולפי עדות הכותב היתה עיר מלאה חכמים וסופרים, ואמנם כאשר נודע לנו היתה העיר הזאת, לרגלי משכן הגאון רבי יהושע צייטלין, אשר תורה חכמה וגדולה נמצאו בו, למרכז לאוהבי חכמה, ובאשר מצבה החמרי היה בטוב, לרגלי המסחר הנפרץ בה, ראו ללמוד גם את שפת המדינה, ולהרגיש בצרכי העת, גם נתעורר אז הרצון להוציא לאור מכתב שבועי בשקלאוו, ובאשר אז לא ידעו עוד להדפיס „קול קורא“, על כן היתה ההצעה בסוף אחד הספרים הנדפסים בשנת תקס"ד (1804)¹

¹ ספר „זכר רב“ עם באור „לשון אשכנז“ על ידי רבי נפתלי היר מביהאוו נדפס בשקלאוו תקס"ד.

ולכן לא ידעו סופרי דברי ימינו, כי היתה הצעה כזאת לעולמים במדינת רוסיה זה כתשעים וחמש שנים, מרם החל לנשב הרוח החדש, על ידי אלה אשר גמרו בית מדרש המדעים, וזה נוסח ה"קול קורא": "אחי הן רבים אשר אתנו בכל עיר ועיר השוקדים על דלתות השלמות, וגם בעירות הקטנות, אך המניעה הגדולה העדר הספרים, והעדר הידיעה מהשלמות, כי אין איש מעיר אותם, על כן עלה ברעיוני לקבץ חתימות להדפיס בכל שבוע ושבוע, החדושים הנעשים על פני האדמה, הן מהעתק ספורי העתים בהמבורג פטרבורג ברלין, הדברים היותר הכרחיים וחדושים מספרי החכמה; והנה הסוחר יקרא עניני המלחמות והמסחר, ואוהבי החכמה יקראו מעניני החכמות ושאר חדושים, וכל אשר יהיה לו איזה חדוש נכון יודיעני וממני יודע כל עיר ועיר אשר אנחנו חוסים בצל הקיסר, ומוזה יתפרסם באומתנו חכמת הדקדוק מלשונות שונות חשבון מדידה ידיעת גלילות הארץ, חכמת הטבע ושאר ענינים, ומי שירצה לחתום ידו על זה ישלח לק"ק שקלאוו על כתובת תלמידי הנגיד רבי חיים, כשיתקבצו החתימות או אודיע אל נכון כל הענינים השייכים לזה נאום נפתלי הירץ בן אברהם" —

כמובן לא נוכל לדעת מאיזה סבה לא יצא הדבר לפעולות, הן מדבריו ראינו כי רבים הרגישו בצורך זה, גם בערים הקטנות, אך יוכל היות כי מעטו החותמים, אשר בגלל זה לא יכלו לגשת אל העבודה, אשר בעת ההיא, — הרת חדשות ופקודת הקיסר אלכסנדר הראשון, — אל נכון פעלה פעולה גדולה, את אשר לא יכלו המשכילים לעשות בספרים מיוחדים, אשר לא יכלו לדבר, על דבר צרכי הזמן, כי אם דרך אגב, בפתח השער וכדומה, וכנודע לנו נמצאו גם בארץ רוסיה אשר דרשו תקונים בדבר החנוך, כאשר העיר החכם נפתלי הירץ מביחאו, בהקדמת הספר "זכר רב" אשר הדפיס מחדש "על אדות מלמדי זמננו אשר יטעו אבות הנערים להגדיל ערכם בעיניהם ותיכף כשישיג הנער צורת האותיות ומעוט ההברות ילמדוהו הסדר, ואחרי כן חומש ולומדים מכל סדר רק הפרשה הראשונה, ולפעמים רק הפסוקים הראשונים, ומלעימים אותו כל הדרשות והמפרשים, אשר הוא יודע על פסוק ראשון, ובשבוע השני מפרשה השניה וכשידע מעט פסוקים אומרים שבאה העת ללמוד גמרא ובמעט זמן הלא ירגילוהו לתוספות ומהרש"א, והנער קרח מכאן ומכאן, מלמוד ודרך ארץ,

ולהרגיל הנערים למדות טובות והנהגות ישרות אין במדינתנו כי אם לבד אצל השרידים אשר ה' קורא אליהם". כנראה נוהר בלשונו, כי הוא הדפיס או את הספר ההוא בהסכמת הרבנים משקלאוו, אך בכלל רוח התקונים בסדרי החנוך דובר בו, ולפי דבריו חבר ספר קטן הכמות אשר יכלכל דר כי הלמוד, כי סדר הלמוד של הספרדים מצא חן בעיניו, כאשר מצא חן בעיני המשכילים בגרמניה, ויעורר להקבץ בכל עיר ועיר, להושיב מלמד שילמד עם התלמידים כל התנ"ך מראשו לסופו⁽¹⁾ וגם חשב כי הספר "זכר טוב" יועיל להמתלמידים, למען יזכרו הישב "לכן—ואמר—העתקתיו ללשון אשכנז הנקי, לא כמו שאנחנו מדברים כעת בלעגי שפה, וגם ללשון רומית (לטין) וללשון רוסיא, ואני מבקש מאת כל מלמדי בני ישראל שילמדו עם נערי בני ישראל את הספר הקטן הלזה וירגילום לדעת בעל פה, ואחרי כן ירגילום לדעת פתרונו בלשון אשכנז הנקי ולא יבדו מלבם פתרון אחר, כי בכל דור ודור אנחנו מאבדים כמה מלים, חצינו מדברים שפת פולין, וחצינו שפת רוסיא, ועוד מלשינות אחרים ודברים רבים אשר לא ידענו מאין המה לנו, ומי שירצה שיהיה בידו ההעתק גם כן מלשון רוסיא או יחתום ברשימה שלי, וכאשר יתקבצו כל כך חותמים אשר אוכל להדפיסו גם בהעתקה הרוסית או אדפיס"⁽²⁾...

מן הדברים האלה אנחנו רואים גלוי כי רבים מצאו חפץ גם בהעתקה הרוסית, אך המספר היה מעט למען יוכל להדפיס ביחוד בשבילם, אחרי אשר כבר נדפס בהעתקה האשכנזית, והדעת נותנת כי לרגלי הפקודה אשר נתנה איזה יתרון ליודע אחת השפות רוסיית, פולנית או אשכנזית, הין יודעי אחת השפות הנזכרות צדיכים להתרבות, אך באמת לא היה הדבר נכר כל כך, ועוד יותר כי כמעט שנחל להרגיש צעד לאחור, כי אפשר מאד שהפקודה אשר הרגיזה לבב החרדים, עוררה ההתנגדות למדעים ושפות, והזקנים שבדור ראו ללחום על קיומם, ונתמעטו המחברים אשר דברו בשבח החכמה, כי עלינו להראות חכמתנו ובינתנו לעיני העמים, ולא רק בפולין, אשר בשביל התפשטות החסידות זרו הלאה את למודי הדקדוק והמדעים, כי גם בליטא היה נרגש הדבר, ולא היה

(1) שם בהקדמת המעתיק.

(2) שם. גם הודיע כי יש תחת ידו ספר השרשים לדפוס, כולל כל מלות התרגומים בבלי ירושלמי זהר קבלה מחקר בהעתק ללשון רומית.

לרצון כלל שֶׁ, מעשה הגאון רבי מנשה מאיליה, אשר החזיק בכל כחו בשיטת הגאון מווילנא בדבר למוד מדעים כלליים, וכנודע הרחיקו אותו, למרות היותו מכובד בעיני הגאון מווילנא, אשר חסידותו וצדקותו בעיני בני ליטא היו נעלות מעל כל ספק, גם נמצאו אז קנאים אשר באו במחתרת בהגותיו של הגאון מווילנא ושמו בפיו דברים „נגד הפילוסופיה הארורה ונגד הרמב"ם" בסגנון אשר עתה נקל להכיר כי לא להגאון הוא, אשר כל דבריו ספורים⁽¹⁾ אך אז חשבו כי בזה ירפו את ידי אוהבי חכמה אשר תלו את עצמם באלן גדול, וכיחוד כוננו נגד רבי מנשה מאיליה, אשר הפלספה היתה משאת נפשו, כאשר נדבר על דרכיו וספריו בפרק מיוחד, אך כמובן איש כביר רוח כמוהו לא יעזוב שיטה שלמה ומסודרת בשביל איזה דברים, אשר הכיר תיכף ויופם, אבל פעלו פעולה על איזה אנשים תמימים מעריצי שם הגאון, כי יראו לגשת אל הפילוסופיה, ועם זה ללמודי חול בכלל, ואי-הידועה היה רב מאד אצל החלק היותר גדול מן העם, כאשר יספר אחד הרבנים אשר היה קצת משכיל⁽²⁾: „אראה בנחמה אם לא ראיתי אנשים חכמים יראים ושלמים במדינתנו שופכים לעג כמים בשמעם ממציא את ארץ אמריקה, ואומרים איך יתכן להאמין בדבר שהוא כנגד המושכל הראשון, ואיננו מחס להם לגנאי, שהם משוללי ידיעה בדברים כאלה, כמו שלא נלעוג לדורות הראשונים שלא ידעו משתית קפה... ולא על חכמות האלה נאמר כי היא חייך והלואי שהידיעות האלה לא יזיקו ברבונן... אמנם התלונה היא על הלועג ומכחיש, אם לא יאמין לא ילעוג⁽¹⁾...". כפי הנראה כתב בסגנון זה, יען בהיותו מגיד מישרים, היה תלוי בדעת אחרים, וכבר התלוננו עליו על אשר הדפים „מלהמה בשלום",

⁽¹⁾ „כי ידו זרים שלטו בהגותיו, כי הוסיפו וגרעו" יספר אחד מתלמידיו הנאמנים רבי ישראל משקלאוו בהקדמה לספר „תקלין הדתין" ובה גם מלבד העדות, אשר העיר רבי מנשה מאיליה, כי איש אחר אשר היה מכיר אותו בא במחתרת, נקל היה להכיר על ידי הסגנון וכפל דברים, אשר כל אחד יבין כי נכתבו למטרה ידועה להוציא מלב איזה אנשים, וכבר כתבנו על אדות זה בארך במאמר מיוחד „למלאת מאה שנה", ובהיות הדברים ברורים, אין צורך להאריך.

⁽²⁾ מחבר ספר „פת לחם" באור על „חובת הלבבות" טאת המגיד במאהלעוו נדעם בשקלאוו תקס"ג (מחבר ספר „מלהמה בשלום" חזיון על דבר מכירת יוסף).

⁽²⁾ בהקדמה לספר „פת לחם".

דבר אשר אין בו תכן, ועליו היה להצמדק כי עשה זאת מהכרח, יען נחוץ היה לו לתמוך את חותנו אשר ירד ממצבן, ובוה הכל שרוי, גם כי למרות כל זאת כבר כלו כל הספרים, במשך שתי שנים אחרי ההדפסה, והרבה אנשים בקשו לקנותו ממנו ואין⁽¹⁾, אך הן עדותו נאמנה, ונוכל לשער לנפשנו, איך הביטו האנשים האלה אשר שפכו לעג כמים, בשמעם ממצאית אמריקה, על האנשים אשר עסקו בחכמה ומדע, ובהתגברות תנועת הלמודים התגברה ההתנגדות, ובמשך זמן ידוע עשתה האחרונה חיל, לא רק בפולין, אשר הצליחה, כי גם ביתר המקומות במדינת רוסיה, ואחד מילידי פולין⁽²⁾ כאשר היתה לו תשוקה ללמודי החשבון, עזב את ארצו ויספר⁽³⁾ „אודה לאל עליון עלי גומר, אשר היה לי מחסה ושומר, בצאתי מבית אבי חוצה, חיש מהר קל כנוצה. מן ה„פולין“ לחוץ ותע בתי בגדי משי ובוץ, ובעיני היר כדרדר וקוץ, והרחקתי נדוד למדינות אחרות“, אך לא עשה כמשכילים ממין זה בדור הקודם, אשר נסעו למדינת גרמניה, ובאשר בלימא החלה אז תנועה לאחור, עליו היה להצמדק על הדפיסו ספר בחכמת החשבון, כי גם בימים הקדמונים התעסקו בזה, וכי ידיעת חכמת החשבון נחוצה להכנת מקומות סתימים בתלמוד⁽⁴⁾. כל זאת מעידה על ההתנגדות הנפרזה אשר התעוררה אז ללמודים כלליים, ולא זכרו אז את דברי „הגאון“. על דבר חכמת הטבע וכדומה. והסגנון הידוע כי עלינו להראות חכמתנו ובינתנו לעיני העמים, וכי החכמה ממקור ישראל, כמעט שנשכח בעת ההיא, מלבד בספר אחד אשר נדפס בוויילנא, עוד טרם התעוררה ההתנגדות⁽⁵⁾ באו כדברים האלה „מצאתי וחפשתי על ידי אחד מחכמי הגויים, אשר באו בו חלקי העולם ומשכנותיו ואשתומם על המחזה ואומר אהה ה'! מדוע יירש בן האמה גאות השכל וכן הגבירה יישב בדד וידום?“ והוא מעין בת קול מדברי המשכילים הראשונים, אשר הרעישו עולמות על אדות הדבר הזה, אך גם קול-דממה זה נדמה מהר, ובמשך עת ארוכה לא הדפיסו ספרי

(1) שם.

(2) ר' אליהו מפינטשוב מחבר ספר „מלאכת מחשבת“ אוסטרעה הקס"ו.

(3) שם.

(4) שם בהקדמה.

(5) הוא ספר „צל העולם“ אשר נדפס בוויילנא תקס"ב (1802) עוד טרם

יצאה פקודת הקיסר אלכסנדר, אשר אז התעוררה ההתנגדות.

חכמה ומדע כלל, עד אשר התעוררה התנועה, לרגלי הפקודה החדשה של הקיסר אלכסנדר הראשון בשנת תקע"ח, לבחור שלשה נבחרים אשר ישבו בעיר המלוכה להביא לפני הממשלה כל הדברים הנוגעים ליהודים, גם נמצאו אלה אשר הספיקו לגמור את בית מדרש לחכמת הרפואה ובגלל זה התעוררה התנועה מחדש, ואז מצא עז הגאון רבי מנשה מאיליה להדפיס ספרו „אלפי מנשה“, ספר זר ומשונה לרוח העת ההיא, ויתר ספריו, — אשר נדבר עליהם בפרק הבא, — אשר רוב העם הביט עליהם בעין זעם, כי נמצאו איזה יחידי סגלה אשר שמו לב לדבריו, ובכל אופן הרגיש בעצמו כי הגיעה העת לדבר.

אפס אם כי בדבר למודי המדעים, לא שננו תלמידי הגאון מווילנא תורת רבם, אם מטעם המכואר, או גם למען לא יתנו חרב בידי מחזיקי תורת החסידות, אשר גם מבלעדי זאת דברו עתק בגאווה ובוז, על „הגאון“¹, אבל את שיטתו בלמוד התלמוד, ובכסול הפלפול הנהוג, התאמצו כל תלמידיו להפיץ אותה, וביחוד הועיל הרבה הגאון רבי חיים ביסרו „ישיבה“ בולזון למטרה זו, זה „ישיבה“ הזאת הגינה הרבה על קיום התורה, לפי עדות אחד מגדולי הדור ההוא², וגם על ידה גדל כבוד התורה, כי בגלל המחלקת על דבר החסידות ירד כבוד התורה עשר מעלות, ועוד כעשר שנים לפני מות הגאון, אשר המצב כנודע היה שונה, לא היה גדול כל כך כבוד התורה בעם, ואחד המוכיחים חבר ספר מיוחד על גלות כבוד התורה³, „כי בית מדרשנו שומם מאין יושב, כי אם הבטלנים והעניים הנאנחים והנאנקים, אשר בל עובר עליהם יושם וישרוק, אוי לנו שכך עלתה בימינו, איה תפארת הדרת תורתנו? על מה יתקנאו בנו? האם על העניים הללו היושבים במצור ומצוק, האם על הדרת כסותם, האם על כבודם אשר היה ממש לחרפה ולקלסה בבתי משתאות ובבתי נגון, אשר עליהם קונן המקונן? וכי מה כבוד או מעלה רואה הנער מילדי ישראל בבית המדרש, שיתאוו או יתקנאו עליו? ... כמוכן לו נמשך זמן רב מצב כזה, אז באמת נשתכחה תורה מישראל, כי סוף סוף ה„כבוד“, אם לא

¹ בהקדמה לספר „תקלין חרותין“ סאת תלמידו ר' ישראל משקלאוו.

² בהסכמת הגאון ר' אברהם אבא מווילנא על ספר „נפש החיים“.

³ „כתר תורה“ להמגיד מפלאצק (אשר היה מלמד תורה לבני הגאון)

במדה נפרזה, מביא תמיד לידי מעשים טובים, ועל כן היתה ה"ישיבה" אשר יסדה על בסיס נאמן, כסס חיים, ועל ידה רמה קרן התורה⁽¹⁾. גם החלו להתעסק בלמוד התלמוד, בדרך הגיוני, בשיום לב לברורי הנוסחאות, אם כי הדבר הזה לא נמשך זמן רב, כי כמובן אין בזה "חריפות", והמורים לא יכלו להראות את גדלם בתורה על פי דרך זה; אך בכל אופן שיטתו של הגאון החלה למצא מסלות, ויש אשר החלו לחבר על פי דרכו, לבאר את התוספתא בדרך העיון והבקרת⁽²⁾ והדבר הזה מצא חן בעיני הגאונים אשר לא יכלו נשא את הפלפול של הכל!⁽³⁾

תלמידי הגאון, אשר החלו להפיץ שיטת רבם, היה העקר על ידי למוד תלמידים, כי בדפוס מעטים מאד הדברים אשר באו על אדות זה, אף כי אז נוסדו בתי דפוס רבים בערי ליטא, ולא נחוץ היה לנסוע לארצות רחוקות למען הדפים ספרים, אך בכלל לא חפץ אז העם לקנות ספרים חדשים, כאשר יספר אחד המחברים הנכבדים⁽⁴⁾ "ויראתי לנפשי פן ישחקו עלי צעירים, אשר לא נגה עליהם אור, לאמר היום רבו מחברים להוסיף על דברי ראשונים באורים, ומה לך פה להרבות ספרים, כי על הראשונים אנו מצטערים, ועיד מוסיפים ספרים אחרים?"—התלונה הזאת היתה נודעת גם למחברים אחרים, אשר ראו בהקדמותיהם להצדיק את נפשם, לכן לפי הערך מעטים הספרים אשר נדפסו בתקופה ההיא—בעשרים שנה למאה הנוכחית—גם במקצוע התלמודי.

(1) בהסכמת הגאון ר' אברהם אבא לספר "נפש החיים"

(2) תוספות בכורים" על תוספתא שקלאו תקס"ט.

(3) בהסכמת הגאון ר' יהושע צייטלין על ספר "תוספות בכורים"

(בשנת תקס"ג).

(4) מחבר ספר "תוספות בכורים".

ט.

הגאון רבי מנשה מאיליה. — מחשבותיו בתקון סדרי העולם ודרכי השכלה. — ספרו „אלפי מנשה“. — שיטתו בדבר תקון העולם. — ערך חכמת הרפואה וחכמת הטבע. — התבוננותו בצרכי צבור. — ספרו בינת מקרא. — דבריו על אדות טעמי הנגינות. — התנגדות החרדים. — ספרו „סגא רחוי“ בהעתקה לשפה המדוברת. — סגנונו ודרכו. — דבריו בספרו „שקל הקדש“ על דבר הסוחרים והאוכלים ארוחה על שלחן חותנם. — הרעש. — פקודת הממשלה. — סופרי העמים. —

כאשר אמרנו, אחרי צאת פקודת הקיסר אלכסנדר הראשון, ואחרי התפשטות החסירות נולדה ההתנגדות ללמודי המדעים בכלל והפילוסופיה בפרט, אבל התנועה בכלל לא נתבטלה, והכתה שרשיה אצל יחידו סגולה, יביחוד העויל הרבה רבי מנשה מאיליה, אחד מההולכים בעקבות הגאון מווילנא, להפיצה ברבים.

תולדות האיש הנפלא הזה, כמעט שלא נתבררו על פי מקורות נאמנים, אך על פי שמועות אשר אין לשים לב להן, ורק מספריו אשר הדפים נוכל לשים מושג לנפשנו מערכו ומשאיפותיו הרבות. על פיהם אל נקל להבין מצבו ומלחמותיו עם מתנגדיו, אשר רבו. מספריו אנחנו רואים, אם כי היה הולך בעקבות „הגאון“ מווילנא, לא היה מחקה אותו, אך היה מקורו, וקשה למצא דוגמתו בעת ההיא וגם בעתים אחרות. בעיניו לא מצאו חן סדרי העולם ודרכי הכלכלה לא רק בחיי ישראל אך בכלל. ומחשבותיו לא הסתיר בקרבנו, אך הוציא אותן בדפוס, אם כי בלי סדרים ובסגנון לא ברור, ובאשר הענין נכבד לקורות העת ההיא נציע נא את מחשבותיו.

כמוכן לא נוכל לשים לב, בימינו אלה, אשר דברו הרבה על אדות שאלת הכלל וחיי החברה, לדברים כאלה, לשימם למופת, אך בכלל ראויים הם להתבונן בם, ביחוד כאשר נשים לב לאומרם, כי היה גאון תלמודי לכל פרטיו.

כנודע לא היו אז דברי חול לחוד ודברי תורה לחוד, אך היו אחוזים וקשורים זה בזה, ועל כן יש ערוכ דברים בספרי ההשכלה מדור ההוא, וכמו כן בספר „אלפי מנשה“⁽¹⁾ להגאון ההוא, הוא התבונן הרבה להנהגת העולם, ובא לכלל החלטה „איך שבעלי השכל האמתו במושכלות שמקיפים בשכלם יבינו איך

(1) נדפס בוויילנא שנת תקצ"ב.

שכל העולם ועניניהם קשורים ותלויים זה בזה, וכי עקר הטובה היא טובת הכלל והחברה, ועל כל זאת צריכים להזהר במעשיהם גם כן, שלא יבא קלקול לשום איש פרטי, ועל כן הם מתונים במעשיהם, ונראים בעיני המון עם כפחותי שכל" (1) וטובת הכלל היתה אצלו לקו בכל דבריו, והבין כי לא על גמלת חסדים ובצדקה תשועת העניים, ולדעתו "כל הקלקולים שבעולם באים מזה ממה שנותנים עיניהם ומתמצים, להפרנס על ידי מתנת בשר ודם, איש איש מקרובו וממכירו, ועל ידי זה אינם מכירים לחפש בנפשם איזה כח מחלקי הידיעה והיכולת שיוכלו להרויח בעצמם ולהרבות טובת הכלל", אף כי אמנם לא נכחד ממנו כי קשה לעניים חסרי היכולת לעשות דבר, לכן לא חשך מלהעיר גם על המגרעת השניה כי "לו השתתפו גדולי העשירים לטובת העולם, או היה העולם בריוח להשיג כל אחד צרכיו, אף כי יש חלוקים בין ערכי ומוגי האנשים, אבל מרוב טעותי הדמוניים והעלמת השכל מהסתכל בענינים כוללים, מפני כן אי אפשר להתפרנס על ידי העשירים, כי רק ענינם לקבץ הון לעצמם" (2). ואם כי דברים מקיטעים דבר בזה, אבל הכונה בולטת, כי העשירים באי הכנתם את הטובה האמתית — טובת הכלל, לא הסתכלו היטב, וכל חפצם לקבל הון לעצמם, יגרמו כי יש עניים בעולם. אנשים מקבלי צדקה, אשר לא יכירו את הכח הצפון בהם. על כן הרבה לעורר את כל המפלגות ויחד פרק שלם בדבר הנהגה המונית לטובתם ויוסיף לאמר: "כי ההמונים החסרים כל מדע ויכלת באמת אינם חסרים אלא בפועל, אבל בכח אין במין המדבר, מי שלא יוכל לחדש בשכלו עניני חכמה בכל דבר, אם אך יקיים בעצמו איזה חכם הלומד מכל אדם, ויהיה יודע שאינו יודע, ועל ידי זה יש יכלת בידם לעלות למדרגות ידועות, אפס כעת בפועל, המיני עם שהם חסרים מידיעה ויכלת היה נצרך לסדר להם הנהגה מסודרת, איך יתנהגו במעמאלהם, והעקר: שיראה כל אחד לחפש בכחותיו איזה דרך שיוכל להתפרנס ממעשה ידיו להתפאר, ואם לפעמים מן ההכרח לקבל צדקה יהיה עליהם לטרח",

(1) שם ס' פ"ה.

(2) שם ס' ק"ע.

כמו כן עורר את המפלגות האחרות, על דבר חכמת הטבע וערך חכמת הרפואה, כי צריכים כל העולם להשתדל כי תצא החכמה הזאת על בוריה, ותהיה מצויה בעולם, להנצל מרופאי אליל אשר קלקוליהם רבו מאד, ואף שבתחלת העיון מן מן הנמנע שיוכל להיות איזה בקי בשלימות החכמה מפני רבוי פרטיה ושנוייה, אבל על ידי השכל הכללי שהוא כולל תחת כלל אחד כמה אלפי פרטים לא בשמים הוא" (1)

כן ידבר במאמר מיוחד על דבר הצמרכות כלליות, כי עקר חיותנו בריאות הגוף, והוא תלוי במקרה, ואין שום אחד מבעלי יכלת משתדל בזה להקדים רפואה למכה שתהיה לו הנהגה מסודרת מרופא מומחה, ואזו היו הבעלי יכלת יודעים את זה שיש אפן בעולם שיהיו חייו וחיי בני ביתו הולכים על דרך הסדור ולהתרחק ממקרים בודאי היו מפורשים חלק גדול מממונם להשתתף בזה, אך אי אפשר כי אם על ידי ההשתתפות כמה בעלי היכלת גדולים וקטנים איש לפני ערכו, ועקר הסבה שאינם משתדלים בזה הוא מפני קצור ידיעתם מענין החכמה הנמצאה בעולם, וסוברים שהוא דבר למעלה מן הטבע והנה אנחנו רואים שבעלי חכמה משיגים ענינים גדולים ונפלאים בשמים, כמו למשל הדבר אשר המציאו לשמור מפני הרעם, בענין ברור ומנוסה, על ידי דבר קל ופשוט, וכפי שעיינתי בעמק בענינים כאלה אני יודע שלא בשמים הוא, וראוי להמציא בעולם, לפי ענין השכל שהוא בכח, להוציא לפועל ענין חכמת הטבע לעומקה, אשר היא סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה" (2) גם יבאר את המאמר ההלמודי (3) "תשעים ותשעה מתים בעין רעה ואחד בדרך ארץ", כי עין רעה הכונה השגחה רעה (4) ואחד כמיתה טבעית, מבלי כל סבה אשר אי אפשר לתלות הקלקלה באי זהירות, על פי חכמת הרפואה. כמובן בידעו את מתנגדיו ראה להעיר על פי דברי הרמב"ם ועוד, כי חכמת הרפואה היא חכמה מותרת, ואם אולי דברו איזה חכמים כנגד הרופאים יען בימים הקדמונים היו רופאי אליל, למען לא יאמרו עליו שהוא בוטח בטבע ובחכמה נגד דעת התורה" (5) —

(1) שם פרק פ"א.

(2) שם פרק קמ"ה.

(3) בבא מציעא ק"ז.

(4) אלפי מנשה פרק פ"א. (5) שם פרק קמ"ה.

בכל אפן הדברים הנזכרים יעידו על אמונתו בכח החכמה ובכח הפעולה הצבורית כי כאשר ישימו לב, יוציאו לפועל ענין חכמת הטבע לכל פרטיה לגלות חדשות ונצורות.

כמו כן התבונן בהנהגת העולם בכלל ואומר „כי הכל רואים שאינו מצוי כלל שיתקיים העשר עד דור רביעי לערך, ואנורואים לרוב שהעשר אינו מתקיים אף אצל דור שני, ובזמננו אין מספר להעשירים הגדולים שירדו מנכסיהם, ובניהם באו עד הדיוטא התחתונה. עבדים על סוסים ושרים הולכים כעבדים על הארץ, אבל העשירים אינם מעלים זאת על לבם, בחשבם כי דיה לצרה בשעתה, ומה להם לעשות כי הכל תלוי במזל והשגחה, ועל כן מתיאשים מל התבונן בדרכיהם” — ובכלל שם לב לכל צרכי צבור, גם התבונן אל המגרעות אצל פקירי הממשלה של העת ההיא, אשר לקחו שחד ולא היו ממלאים את מלאכתם באמונה והראה בעליל כי נחוץ כי הממונים מאת הממשלה יחיו ברחבה למען ימלאו את חובתם באמונה „כי המושלים הקטנים לא יספיק להם כפי צרכיהם, ולא יוכלו להיות נאמנים במלאכתם רק לעשות ברמיה, ובעל כרחם ממצויאם להם דרך לא טובה להתפרנס משחד ועלילות שקרים—ואלו היו מבינים כל בני אדם צרכי המלך לטובת הכלל היו מכניסים צואריהם בעול אדוניהם ברצון ושמחה”⁽¹⁾ . . . כמוכן המגרעת אשר מצא כי בגלל המשכרת הזעומה של הפקידים הקטנים, בעל כרחם ממצויאם דרך לא טובה, מצא גם בצרכי צבור הנוגעים לדת יהודית ואומר „אם היו רוצים שיהיו כל הענינים הולכים על דרך השלמות האמתית, היו ממנים מודי הוראות ודיינים אמתיים ולהרויח להם כל צרכם, בכדי שיהיה לבם פנוי לבקש בכל דבר את עמק האמת”⁽²⁾ .

כמוכן הדברים על אדות המצב החומרי וצרכי הכלל, אינם עקר לרב תלמודי, על כן הוכרח תמיד לגלות מחשבתיו דרך אנב, אפם בנוגע להמצב הרוחני, באו דברים, אשר אל נכון עוררו התנגדות יותר גדולה. סדר החנוך הנהוג לא מצא חן בעיניו כלל ואומר⁽³⁾ „אלו היה למודנו מסדר מקרא משנה גמרא ולא להתחיל בדרכי הגאונים היו באים לתכלית שלמות הלמוד בלי כל בלבול הדעת, ולא היו נצרכים לחריפות והמצאות, שבעל

(1) שם פרק צ"ט.

(2) שם.

(3) שם פרק ק"ע.

כרחם מעורב בהם ענינים שאינם אמתים, רק מפני בלבול הסדר. אנו צריכים למיני חריפות, ואחר טעויות רבות יוכל המעיין לבור הסלת מתוך הפסלת, אבל אם היה הולכים כסדר לא היה נחשב הדבר למציאה כלל", גם הרבה להעיר את און הקוראים על פשוטו של מקרא, כי מחמת שנמשכו אחרי הדרוש לא נתנו לב לפשוטי הדברים, ואלמלא הגאון רבנו אליהו מווילנא, נשתכחה תורה מישראל, שהוא החזיר עטרה ליושנה, כי למרות גדל חריפותו ובקיאיותו נתן לב לדברים הפשוטים, ושם עין עיוני בזה. לפרש הכל בדרך פשוט וקל¹, אפס למרות העריצו את "הגאון" כאפן כזה לא חשב כי כבר הגיע לתכלית השלמות, אך עורר כי מן הראוי ללכת בעקבותיו, והציע כי הלמוד יהיה בישיבת חכרים, כי בדורות האחרונים כשזכינו למלאכת הדפוס, נעשה כעיר פרוצה, ובל אחד כותב ומלקט העולה על לבו, וגורם כמה תקלות, והוא יען כי לא ידעו הדרך הנכונה, ובשביל זה הם מגששים כעור בקיר, אך כשיתעוררו הרבה משכילים יש תקיה לברר האמת מן השקר, וליחד לכל אחד למוד הישר לפי ענין שכלו, כפי הדרגת הלמוד, ונתקרב לתקוני הדברים, ובאשר לפי הנראה לפי רוב המשך גלותנו הוא קרוב לעקבות משיחנו צריכים אנחנו לפנות לפניו דרך האמת, כי עקר השתדלותנו שנהיה בלי הכנה לקבל אורה וטובה, וכפי הנראה שלח לנו ה' הגאון המפורסם רבנו אליהו מווילנא שהתחיל קצת להחזיר עמדת התורה ליושנה, על פי דרכו דרך האמת והפשוט, ואנחנו נבא אחריו ונוסיף עליו כהנה וכהנה עד שיגיעו הדברים לתכלית התקון, עד שנהיה ראויים לחול עלינו אור ושפע אלהי על ידי משיח צדקנו².

העתקנו את הדברים האלה אות באות, אם כי הם זרים מעט, וכמדומה לנו כי דברים כאלה עוד לא נשמעו לפניו, כי עלינו להכין את עצמנו כי נהיה ראויים לקבל אורה וטובה, על ידי למודים בדרך האמת, בהרחקת הפלפולים וכל הדברים המבלבלים את המוח. דבר המעיד עד כמה לא יכול נשא אותם, וכי חשב כי זה האסון היותר גדול.

¹ שם פרק ק"ב.

² שם פרק קע"ו.

רמותר להעיר כי הלומדים לא שמו כל כך לבם לדבריו, כאשר מצאו מקום לחשוד אותו בחפש הרוח, בספר אשר הדפיס לפניו⁽¹⁾, בדבר למוד הדקדוק והנגינות באמרו „כי שמו אותות וסמנים כסמני המוסיקא על הנגון“⁽²⁾ וכן „זאת ליהוי ידוע יען כבר נשכח זכרם, ולא דבר בהם איש על כן עלו בהם קמשונים ושבושים שצריכים תקון“ וגם עשה כדבריו כי הגיה בהפסק הנגינות מדעתו, וכמוכן היה הדבר זר לפי רוח העת ההיא, ובכלל, דבריו כי הנגינות הן כסמני הפסק עוררו תלונות, וכאשר יספר בעצמו⁽³⁾ שמע איזה מתעקשים כנגדו „על שהוא משתדל בענין גבוה כזה הנסתר, לבקש דרך הפשוט“, ותשובתו „זה פשוט (כי הנגינות כסמני הפסק) לכל מי שירצה לפקוח עיניו קצת, רק מחמת ההרגל בבני אדם שכל אחד רוצה לעלות איזה מדרגה למעלה מערכו על כן כל אחד רואה להשתדל להאמין שיש בכל דבר סוד נסתר, ויקטן בעיניו פשט הדברים שאין בהם לפו דעו, שום חריפות...“ בודאי לא הפיקה מהם רצון, ונהפוך כי עוררה את חמת מתנגדיו ביותר, לכן רחוק היה כי ישימו לב לעצותיו בסדר הלמוד וכדומה, וביותר נכשל בלשונו בספרו „אלפי מנשה“, אשר חשב בו לתקן ולשנות סדרו של עולם, כי הוציא איזה דברים הנוטים לתקונים בדת „כי תלוי לפי הזמן ותלוי בבית דין ושופט שבימך“⁽⁴⁾, דברים אשר כפי הנראה עוררו רעש גדול, כי אז נתעוררה תנועת התמונים בגרמניה, והרבנים נלחמו עמם, ואל נכון הגיע הדבר גם לרבני פולין וליטא, ואשר על כן הוכרח רבי מנשה מאיליה לתקן הדבר בהשמות, לבאר כונתו האמתית, אשר גם היא אל נכון לא הפיקה רצון, כי בגלל ספרו המשונה אי אפשר היה או להתקבל גם דבריו „כי נתקיים בנו מה שאומרים בודוי הגדול את אשר הקלתי החמרתו ובה על ידי זה את אשר החמרתו הקלתי, על ידי שהם רואים שאינם יכולים לקיים כפי החומרא לפי דעתם תפוג דעתם מכל“⁽⁵⁾, אם כי נשמעו גם מפי גאונים אחרים⁽⁶⁾, כסגנון

(1) ספר „בינת מקרא“ הוראדנא תקע"ח.

(2) שם.

(3) שם בהקדמה.

(4) „אלפי מנשה“ פרק קב"א.

(5) שם פרק קמ"ה.

(6) כמו הגאון יעב"ץ ב„שאלת יעב"ץ“ (ח"ב) ק"ז ועוד.

הדומה לזה, בכל זאת בעת ההיא, אשר אל נכון נשמע דבר דרישת התקונים בגרמניה גם בערי ליטא באפן נורא כנהוג בכל דבר אשר יספר ממקום רחוק, על ידי שמועות בעל פה, הביטו בעין זעם על כל דבר ממין זה, אשר אפשר לראות מהם נטיה לתקינים דתיים, לכן לא שמו לב לכל דבריו אשר לא היה מקום להתלונן עליהם, גם לפי רוח בני דורו.

אפס המחבר ברוחו הכביר, אם כי ידע כי רבים קמים עליו, לא חדל להאמין כי דבריו יעשו פרי, ובמקום אחד בדבריו על אדות הרבנים יאמר „ואקוה שאחרי כתבי דבריו אלה, כל המעיינים הישרים והמבינים ישימו לבם לזה, כי בעסקם בצרכי הצבור יהיו ממעטים בצרכי עצמם ומרבים בצרכי הכלל“⁽¹⁾. בכלל היה מאמין בכח עצמו, ולא נשא פנים לכל, ואמר גלוי „כי רבו בכל דור מחברים ומלקטים אנשים קטני השכל והערך מאד, והבאים אחריהם לא בדקו בדבריהם והלכו אחריהם לתומם, ולפעמים גדולי הפוסקים מהראוים להוראה נמשכו אחרי איזה מאן־דהוא“⁽²⁾, ואף כי הגאה והגאון שגאה נפשו ואמר גלוי „כי יודע אנכי שאינני בקי כל כך“, בכל זאת לא חדל מלהגיד „מכל מקום לא נופל אנכי בגמרא וסברא משאר לומדי זמננו“⁽³⁾ אך כי בדורנו זה יש רבים, אשר למדו מבלי עיון רק על פי השקפות שמחיות וחושבים עצמם לבקיאים, ולא לכבוד להם, אם יאמרו את האמת כי אינם בקיאים בכל התלמוד⁽⁴⁾, והוא באהבתו הגדולה את האמת הגיד ככל אשר עם לבבו, מבלי שים לב לדרכי הענוה... וביחוד טובת הכלל באמת ותמים היתה לנגד עיניו, ובשבילה עבר את הגבול הנאות, לבלי רומם בעצמו ערך הספר, והוא בעצמו הרגיש היטב בזה, אך יצטרך כי טובת הכלל דורשת ממנו להפליא את חבורו „כי בגלל התועלת נצרך לכל אדם לחזור עליהם פעם אחרי פעם עד שיהיו רגילים על לשוננו, ובכלל חבורי נצרך לכל כמו סדר תפלות, ואקוה שיבקשוני להוסיף עליהם כהנה וכהנה, והנה ספרי כולל ידיעות כלליות אשר הן יסודות, אשר על ידיהם אפשר לברר האכל מתוך הפסלת, וכתבתי בלשון קצר

(1) „אלפי מנשה“ פרק צ"ט.

(2) שם פרק קמ"ה.

(3) שם קפ"ב ובהקדמת ספרו „סמא דהוי“.

(4) שם ב, אלפי מנשה.

וקל להקל על המעיין, ואחרי הלמוד בהם כמה פעמים, ימצא בדיוק המלים עומקי ענינים נרמזים" (1)... כמדומה לנו כי יחיד היה בדור ההוא, וגם בדורות רבים, מחבר אשר יאמר כי ספרו נצרך כמו סדר התפלה...

אמנם המטרה העיקרית היתה לפי דבריו (2), "כי כשיעמוד האדם על דעתו, וישים אל לבו על עניני פרנסתו והשגת טובו והרחקת נזקו יתחיל להשגיח בענין העולם איך שכל העולם תלויים וקשורים זה בזה שהצטרבות של כל אחד נתחלקה בכל העולם, או יבין שכל העולם דומה ממש לאיש אחד מחובר מאיברים רבים, אשר הטוב הגמור, אשר כל האיברים הם לכונה מיוחדת היא קיום הגוף, ועם זה לשים לב לכל אבר לפי ערכו, כל איש ישים אל לבו שטובת כלל החבור הוא עקר תכלית הטוב של כל איש פרטי, ועל כל איש לדחות טובות והנאות פרטיות מפני תועלת הכלל"... ובשביל זה דבר פעמים רבות ל"בעלי היכלת", להעשירים וכדומה, אף כי לא בטל ערך העם, יען "החסרים בפועל בעניני הצטרבותם יודעים בודאי מחסרונם, אם כי הם מניחים את העקר ומבקשים הטפל, אך בכל זאת כאשר ידעו הידיעות הנצרכות לפרנסתם נוכל בקל להמשיכם לכלל החבור לפי הכונה אשר היא התכלית, דבר אשר לא כן אצל בעלי היכלת, שבתחלת העיון אינם חסרים דבר, צריכים אנחנו התעוררות רבה להעירם משנתם למען יכירו חסרונם" (3).. שיטה כזאת היתה אמנם, לפי דעתו, ראויה כי בני ישראל ישננו אותה כ"סדר התפלות"... אבל נקל להבין איך הביש כל העם על דברים כאלה. אפם כאשר נדע את טבעו לא שם לב כלל לדברת העם, ורק כפי אשר הגיד לו רוח מבינתו.— בכלל היה יקר מאד בעיניו ספרו זה, אשר רבות נלחם עליו, וגם בנפשו היתה מלחמה, אם יהיה ליועץ ללא שאלוהו, יען כל אחד אומר אלו היו שומעים לעצתי, וביותר בכל עיר ועיר בעניני הקהל וצרכי צבור, כי כל אחד מדמה בנפשו שכונתו לטובת הצבור, ובקי בעניני טובתם, אשר מפני זה לא גליתי כל הענינים אשר היו אצלי בכתובים זה כמה, כי בשתי מאד שיהיו דברי כאחד מן המדברים האלה... ועל כל זאת החלמתי כי יהיה מה... ואדבר דברי" (4). זה כח הרוח אשר באנוש!

(1) בהקדמת "אלפי מנשה". (2) שם פרק ע"א. (3) שם פרק ק"י. (4) שם.

אמנם כפי הנודע לנו, השאיר ספרים רבים אחריו בכתב יד. אך סבת אי-הדפסתם היתה לא מרך לב, אך סבות חומריות, כי לא יכול להדפיסם, כאשר הודיע בעצמו כי יש אצלו כמה חבורים, במדות דעות הנהגות, גם מעניני חכמה, טבע למודיות חדשים ועמוקים „אך—הוסיף להגיד—אם לא אראה תועלת מזה ירא אנכי שיתרשלו ידי⁽¹⁾”... ואשר על כן הדפיס רק המעט מן המעט מפני הוצאות הדפוס, ומחסרון הקונים לספרים חדשים⁽²⁾, אמנם עלתה בדעתו מחשבה נפלאה להדפיס גליונות גליונות, מפני מעמים שונים, כי הוצאת הדפוס מעטה, גם יש עוד תועלת יען כשקונים איזה ספר מניחים אותו בקרן חשכה ואינם משגיחים בו כלל. אבל גליון אחד יהיה קל וחביב על המעיין⁽³⁾ גם החל להוציא את המחשבה הזאת לפעולת ידים והחל להדפיס ספר על אדות מדות בשם „סמא דחיי” עם העתקה לשפת יהודית מדברת, דבר אשר לא נשמע עוד כי רב וגדול בישראל יעשה כזאת, להשפיל כל כך כבודו בעיני העם! גם לא יחדול מלספר סבת הדבר אשר הביאו לזה, את אשר לא ינהג כמנהג העולם לחבר בתלמוד ופוסקים, אף כי לא נופל הוא בזה מכל רבני הדור אך יען „כי עניני מעודי להתפלא על כל דבר חדש, ולא להמשך כסומא בארובא, והיה לבי דואג בקרבי על חיי עולם הזה הכלה ועובר והוקשה בעיני על ענין והנהגת העולם (כלומר תכלית הבריאה) והייתי נבוך בזה, וכל עתות הפנאי שלי עברו על ראשי, ולא הניחוני מזה עד שמצאתי לפי דעתי דרך סלולה⁽⁴⁾” — בספר הכתוב ביחוד למען העם, ידבר בשפה הגיונית, ענין הטוב והענג, ומבאר התפתחות האנשים הקדמונים כי דאגו רק לעצמם ואחרי כן לכניהם ובני ביתם, ולא הבינו כי יש דבר שזכות הוא לו וחובה לאחרים, — היא השיטה של טובת הכלל אשר בארה כספרו „אלפי מנשה”, אך למרות ערכה אי אפשר היה כי תעשה איזה פעולה כלל על העם, כאשר היתה כתובה בשפה פילוסופית, לא לפי רוח ההמון, וההעתקה לשפה המדברת לא הועילה מאומה, כי הרעיונות נכבדים הם ואי אפשר למסרם בשפה ההיא, וגם קוראי עברית לא בנקל יבינו דבריו.

(1) בסוף ספר „בינת מקרא”.

(2) בהקדמת ספר „אלפי מנשה”.

(3) בהקדמת מחברתו „סמא דחיי”. (4) שם.

אמנם כבר העירו אותו חבריו המקשיבים לדבריו, על אשר יקצר יותר מדי ⁽¹⁾ אך תשובתו היתה ⁽²⁾ "יען ידוע לכל כי מה שמבין האדם מדעתו הוא מבינו לעומקו יותר ממה ששומע ומקבל מאחרים, ואם יבארו לו הכל תהיה לו רק תועלת פרטית שידע את הדבר, אבל אם יוכרח ליגע את עצמו להבין דבר מתוך דבר תהיה לו מזה תועלת כללית שיתלמד מזה איך לחדש מדעתו". אבל כנודע חשבוננו לא עלה יפה, מלבד איזה יחידים חברים המקשיבים לקולו, לא חפצו כלל ליגע את מוחם להבין דבריו הכוללים אמנם שיטה כללית בהנהגת העולם וסדרי הכלכלה, וכאשר החל אחרי כן לדבר בשפה ברורה פשוטה וקלה על דבר התקונים הנחוצים בהחיים המקולקלים, בספרו האחרון "שקל הקדש" ⁽³⁾ עורר כעס יותר גדול, וכאשר יספרו דנו את הספר הזה בשרפה. הספר הזה כמעט שאיננו במציאות ויש ממנו רק אחד או שנים בעולם, ודבריו על אדות המנהג המקולקל נשואי בסר, בעת אשר לא יוכלו לפרנס את עצמם, והם מוכרחים לאכול ארוחה—נכבדים הם מאד בסגנונו הנמרץ. הנה אנו רואים קמנים הסמוכים על שלחן אביהם, ואף כאשר יגדלו והם ראוים לחפש בנפשותם איזה דרך להתפרנס על ידי מעשה ידיהם ויגיע כפם לא יחשבו על אדות זה ולא יסתכלו על סופם, כי הוא משענת קנה הרצוץ, להיות פרנסתם תלויה בדעת אחרים, רק כשתגיע העת אשר בעל כרחם נדחים משלחן אביהם, אז הם נצרכים לחפש אף דרכים לא טובים, ועל פי הרוב אז הוא בעל משפחה אב לילדים קמנים, ואי אפשר לו לאיש לחפש דרך ישרה לפרנס עצמו ובני ביתו רק באיזה מסחר שרובן אומנות לסמות, אונאת ממוץ ודברים, ובוודאי אלו לא היו סוחרים ארץ רק הראוים לזה, כל אחד לפי ערך עשרו, אז היו יכולים לעסוק במסחרם באמונה, אבל מפני רבות אנשיה לא יוכלו על ידי זה כי אם לעסוק ברמיה, ועל כל אחד לשים לב בילדותו לבקש עצות בנפשו, ובודאי ברא ה' בכל אחד איזה כח בנפשו שיוכל להתפרנס מזה" ⁽⁴⁾—בכלל נגע בהדברים האלה

(1) ב"הצעה" בראש ספרו "אלפי מנשה".

(2) שם.

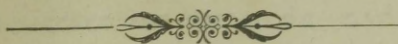
(3) נדפס בשנת "חמלה" (תקפ"ג).

(4) שם צד ג'.

בלב רבים, אשר התפרנסו מן המסחר, ובכל מחזיקי הסדרים העתיקים, הרואים במנהג הארוחה של שלחן חותניהם קיום התורה.

גם אי אפשר לכחד כי היו בדברים האלה משום סכנה, כי מלבד אשר אז חשבו סופרי העמים איך להטיב מצב היהודים, ואחד הסופרים הפולנים כתב חוברת קטנה „רעיונות להנהיג תקונים אצל היהודים במדינת פולין“¹ אשר בה יעץ לבלי תת ליהודים לבא בכרית הנשואים מהר, ולבלי תת להם לסחור בכגדים ישנים, יען הדבר מוזק לרוח השפחות והילדים הגונבים דברים עתיקים למכור לרוכלים, מלבד זאת אשר אפשר כי הדברים הנאמרים מפי איש גדול בישראל, כי המסחר רובן אומנות לסמות אונאת ממון ודברים, וכי הנשואי בסר גורמים רעה רבה, יוכלו להיות לחרב בידי הסופרים ההם, כאשר יוגד להם שרש דבר, — גם הממשלה ברוסיה החלה להצר את צעדי המסחר, ובשנת 1823² אסרו על היהודים לחכור גם מלבד אחוזות, גם בתי המלון על אם הדרכים, וגם אסרו על היהודים לנסוע בכפרים עם סחורה, דבר אשר גרם כי משפחות רבות רעבו ללחם, במצב כזה היו הדברים על אדות „המסחר“³ בסגנון הנוכר מעין סכנה, אף כי נכתבו עברית, כי היו רבים אשר עזבו דתם, אשר השפה הזאת לא היתה לפניהם כספר החתום. — אמנם מצד אחר אי אפשר לכחד, כי בראותו את החקים, ובראותו כי מרבים נלקחה פרנסתם והם נודדים ללחם לא יכול מלהתאפק מבלי להעיר למוסר אונם על התקונים הפנימים בחיים, למען לא יקרה בזאת לימים הבאים.

(עוד יבוא)

¹ שם החוברת *Mysli o reformy Júdown w Krolestwie Polskiem* (1) *Warsowie 1819*.
² מיום 11 לחדש אפריל אשר אז יצאה הפקודה.

שברי רעיונות של זקן

על המראות החדשים.

מצעירים אתבונן.
רצו הצעירים לזכות את ישראל—התחילו כותבים פסוקים
ושברי פסוקים.
„הנאה להם והנאה לעולם“.
הנאה להם—שהם מקבלים שכר על הפרוץ כמו על העומד
ועל הפתוחה כמו על הסתומה.
והנאה לעולם—כי פטופטים קצרים אינם מוגעים את הנפש
כמו פטופטים ארוכים.
ואני—„מכל מלמדי השכלתי“.
ובכן—שנו הזקנים בסגנון הצעירים...
אבל—מתחרט אני.
כבר עשו הצעירים אותי ל„בעל תשובה“—ובעלי תשובה
מלאים חרשות.
וגם אני מתחרט תוך כדי דבור על דברי אלה.
לא סגנון הצעירים הוא, אלא סגנון קדמוני קדמונינו.
זהו סגנון הנביאים.
גם הם דברו פעמים רבות בפסוקים.
נסו נא להציג „שלשה כוכבים“ במקומות רבים בין פסיק
לפסוק בכתבי הקדש, ולא תצטרכו לחפש אחרי באורים להמשך
הכתובים.

„אבותינו הטאו ואינם“.

הם לא שלמו להנביאים „שכר סופרים“, ועל כן לא עלתה על דעת הנביאים להבדיל בין ענין לענין בפתוחה או בשלשת כוכבים.

„ואנחנו עונותיהם סבלנו“.

ומוכרחים אנו לעמול ולמצוא חבור והמשך בפרשה אחת שנכתבו בה ענינים שונים.

יהיה איך שיהיה—גדולה הספרות שנתנה בפסוקים ושברי פסוקים.

אפשר לדבר בפרק אחד על כל הענינים שבעולם, מבלי שיהיה יחס בין דבר לדבר ואפילו בין פסוק לפסוק.

תורה נעימה זו נשכחה באורך הגלות, ובאו הצעירים ויסדוה מחדש.

ועוד הוסיפו עליה, שלפעמים אין אצלם שום המשך גם באותו הפסוק עצמו.

ובכן—עוד הפעם: שנו הוקנים בסגנון הצעירים.

* * *

לכבוד אום אני חומה, אתחיל מענינא דיומא.

שבת של מה תקופתנו זו?

שבת של אספות.

שלוש אספות כלליות נזכרו בתורה, שהיו להן תצאות גדולות.

כל הארץ היתה שפה אחת ודברים אחדים.

ובארץ שנער נקבצו אנשים רבים לבקעה גדולה ויחליטו

ללבון לבנים.

„ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם לחומר“.

וכבר הוקמו הכתלים, עוד מעט ורקעו את הגנות והיתה

מנוחה לעובדים ומקום להניח ראשם.

פתאום באו יועצים חדשים:

„ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים“.

החומר והלבנים אינם אלא טפל, העיקר הוא המגדל

שבשמים.

מן העת ההיא נבללה שפתם.

במקום עבודה גדולה אחת באו הרבה עבודות טפלות, כי

הדרכים לשמים שונות הן בעיני כל אחד.

ומפני השמים עזבו את הארץ ויסלקו את ידיהם מן העיקר.
„ויחדלו לבנות העיר“.

* * *

ועוד היתה אספה כללית גדולה.
כל העם באו מדבר סיני „ויחן שם ישראל נגד ההר“.
ראש המדברים היה משה:
„אתם ראיתם את אשר עשיתי למצרים ... ואתם תהיו לי
ממלכת כהנים וגוי קדוש“.

אספה כללית אין דרכה לחשוב הרבה.
הכל תלוי בכשרון המרצה או בכבודו.
כשרון דברנותו של המרצה לא היה גדול, הוא היה ערל
שפתים; אך כבודו היה גדול מאוד.
דבריו נתקבלו פה אחד והר סיני רעש לקול „הידר!“
כל העם יחדו ענה: „נעשה ונשמע!“

* * *

איזה שבועות אחרי כן היתה עוד אספה כללית.
„ויקהל העם על אהרן“.
משה לא היה שם.
הוא היה טרוד בפסילת הלוחות, וראש המדברים היה איזה
דתן או אכירם.
כבוד המרצה לא היה גדול.
אבל תחת זה היה כשרון דברנותו וכח צוחנותו גדולים
מאד.

הצוחן נתן קול עז:
„עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו!“—
ורחבי המדבר רעשו לקול „הידר“.
ומפי האספה הכללית נשמע:
„אלה אלהיך ישראל אשר העליך מארץ מצרים!“
אהרן, כאיש מנומס, נכנע לפני האספה הכללית.
„ויבן מזבח“.

* * *

„כחצים ביד גבור כן בני הנעורים“.

לבני הצבא בוחרים אך בבני הנעורים.
אבל לשרים ומנהיגים ממנים אנשים באים בימים.
בני הנעורים—זו כחם להלחם, לסתור, אבל לא לבנות.
לבנין דרושים כחות אחרים ומעלות אחרות: ישוב הדעה,
בקיאות, מתינות ועוד.
דרך הילדים לשבר את כלי שעשועיהם, ויודעי כחות הנפש
מכארים זאת בזה, שהילדים חושבים, שעל ידי השבירה ישתלם
הכלי יותר.

„בנין ילדים סתירה“.
כלומר, בשעה שהצעירים רוצים לבנות איזה דבר הם רואים
את הבנין בזה שהם סותרים.
ובימים האחרונים בא לעורתם תנא דמסייע.
ניצשע אומר: כדי לבנות מקדש צריך להרוס מקדש.
אבל, גבורי כח! להרוס מקדש נקל מאד.
די היה לטיטוס להשליך לפיר אש אל מקדשנו, והוא נשרף
במשך איזה שעות.

אבל לבנות מקדש—זה יותר מי"ח מאות שנה שנהרס מקדשנו
ועדיין לא נבנה ...

לא כן; כדי להרוס מקדש צריך לבנות מקדש.
„אין שופכים מים עכורים באין מים זכים“.
תנו לבני האדם היכל טוב, ומעצמם יעזבו את ההיכל הרעוע.
זוהי שאמרו: „סתירת זקנים בנין“; הזקנים, כשהם רוצים
לסתור, הם בונים, והסתירה של הרעוע באה אחרי כן מאליה.

* * *

אומרים לנו, כי העתיד הוא להצעירים.
אבל לא נודע עוד, לאיזה צעירים?
בזמננו קופצת הזקנה על צעירינו במהרה.
צעירינו של עכשו יתחשבו בעוד עשר שנים לזקנים.
ובעת ההיא יבואו על מקומם אותן שהם עכשו תינוקות
של בית רבן.

ומי יודע איזה תורות חדשות ומהפכות חדשות יביאו הם
לנו?

ובעוד עשר שנים עוד גם עליהם תעבר כוס ...

* * *

וצעירינו עתה, כלומר: אותם המגיסים לבם בצעירותם⁽¹⁾
בונים „מגדל וראשו בשמים“.

הם דורשים להעמיד את הציוניות על בסיס מדעי.
נמנו וגמרו: „להמעים את הצורך של תורה עיונית ובכלל
יסוד מדעי בהציוניות“⁽²⁾.

והעבודה הזו צריכה להמסר ביחוד „אל איש אחד או אל
איזה אנשים בלתי יודעים“, שכנראה עוד לא באו לעולם.
היונים, האיטלקים, עמי הבלקנים שבו לתחיה מבלי לחקור
מראש אחרי תורה עיונית ומדעית בתחיתם.
אבל הם—הם.

ואנחנו—אנו צריכים תיכף להוכחות מדעיות.

דרוש להוכיח על יסוד שבעים ושבע החכמות שבימינו, כי
לא טוב לנו להיות ללעג וקלם, לשעיר המשתלח, לבז ולמססה.
לא טוב להיות מעבר לחקי הטוב והרע הכוללים, לחיות מן
האוויר, למות בגרזן, להיות עם נודד ואומלל, „בחור עני בין
העמים“, יתום התבל.

יודעים אנו עתה, כי האכילה, השתיה, השינה ועוד דרושים
להאדם על פי יסודות מדעיים, ובכל זאת לא נמנעו בני האדם
מיום היותם לאכול, לשתות ולישון מבלי דעת את השיטות
העיוניות, המוכיחות את ההכרחיות האלה.

גם עתה רובא רובא של בני האדם אינם יודעים את
התורות העיוניות האלה והם אוכלים, שותים וישנים.

טולסטוי מצא במלחמת נאפאלעאן עם רוסיא שיטה פסיכו-
לוגית עיונית שלמה, ובלי ספק יבואו אחרים ויחפשו שיטה כזאת
גם במלחמת ביסמארק עם הצרפתים, גם במלחמת האנגלים עם
הבורים.

ונאפאלעאן עשה מה שעשה בטרם הלך לשמוע לקח בהלכות
הפסיכולוגיא.

וכן עשו ועושים גם כל רבי העלילה.

בתחלה עושים אנו את הדרוש לנו על פי חושינו וצרכינו
ואחר כך מקבלים את התורה, ולא להפך.

⁽¹⁾ יהי באור זה בנין אב לכל מקום שזכרו „צעירים“ במאמרי זה,
שכונתי אך לאותן הצעירים, המגיסים לבם בצעירותם וחושבים כי הצעירות
כשהיא לעצמה היא סגולה להשגת האמת ושעם מספיק להכבד על פני העם.
⁽²⁾ „הפרקציה העממית“.

אבותינו אמרו „נעשה ונשמע“, וחכמינו הוסיפו „דרך ארץ קדמה לתורה“.

„אוי להם לבריות שהם רואים ואינם יודעים. מה הם רואים“. ראו שבעלי הסוציולוגיא מחפשים אחרי יסודות מדעיים בתורתם, והם דורשים כזאת גם מן הציוניות.

אבל אין דנין מתנועה, שמטרתה לברוא דבר שלא היה לו עוד מקום בחיים, על תנועה המשתדלת להביא אל חיג החיים הכלליים פרט אחד, שמסכות שונות נעשה ליוצא מן הכלל.

אבל סבת המראה הזה עמוקה יותר מיום שחשך עולמנו בעדנו הורגלנו לחקור על כל ענין אם מותר הוא לנו מן התורה.

השקענו עצמנו בתהומות הפלפול על ביצה שנולדה ושלא נולדה.

ובזה דרך אחד לוקני בית המדרש ולצעירי הציונים.

אלה דורשים הוכחות להיתר הרעיון מדברי הקדמונים ואלה—מיסודי המדעים החדשים והלכות הפרוגרס.

פעמים שדברים הפשוטים לכל אדם עוד צריכים באור בעיני חכמים מחוכמים, ובשעה שהאחרונים נופלים לבור ורעיהם מושיטים להם חבל להעלותם בו, אינם זזים ממקומם עד שיתבאר להם על יסודות מדעיים: „מה הוא חבל“?

אי לכם סופרים, דמתרגמינ „книжники“!

* * *

בו ביום דרשו:

„אם יקשמוה (את הציוניות) בפרחי הדת—נלחם בכל עז נגד כל המסיר את העטרה הלאומית מעל ראש האידעאל הציוני“. אבל תנו איפוא לאחרים להיות נאמנים לשיטתם, כמו שאתם נאמנים לשיטתכם.

מזה גרועה הדת מן הקולטורא, שאתם קובעים אותה בעיקרי הציוניות?

ולא עוד אלא שאתם דורשים „עבודה קולטורית במדה גדולה“.

אם יש ביניכם מי שאינו מודה בדת, או שאינו חושב אותה למקושרה עם הציוניות, הלא יש בין האחרים שאומרים ממש כזאת על הקולטורא.

„ומאי חזית דדמא דידך סימק טפי" ?
ואם אינכם מבינים, כי דת ישראל היא בעיקרה לאומית,
ואיך שיהיה מוצאה הראשון, איננה גרועה מותר הקנינים הלאומיים—
הלא אין לכם שום הבנה בקולטורא של ישראל, שאתם חושבים
עצמם לאפיטרופסים לה.

* * *

ועוד דרשו בו ביום:
„כל המעמיד את הציוניות על טעמים שליליים ולא על
הערך הפנימי של העצמות הלאומית, מוויף את
האידעאל הרם”.

אילו היו הדרשנים האלה מעמיקים יותר בהסתכלותם, היו
מוצאים דברים הרבה, שבהם אין גבול מסוים בין השלילה ובין
החיוב.

החולה רוצה להתרפא; הרצון הזה יסודו שלילי: שלא יסבול
מכאובים, שלא יהיה חלש; אבל ברצון זה עצמו יש כבר צד
של חיוב.

הוא רוצה להיות בריא וחזק.

החוש הטבעי שלנו מזהיר אותנו מכל דבר שיש בו סכנה
לנו, ואנו קורים לזה „חוש שמירת עצמו”.

יסודו היא השנאה להמות, יסוד שלילי, ובוה עצמו קשור
בהכרח יסוד חיובי: האהבה להחיים.

ואם אנו מעמידים את הציוניות על יסוד יסורי הגלות ועקת
האנטיסמיטיזם, שהוא יסוד שלילי, יש בוה עצמו יסוד חיובי:

הרצון בחיי חופש, חיי סדרים וחיים טבעיים.

גם הטעמים הגוגעים בעצמות הלאומית הפנימית הנם עתה
רק שליליים.

הננו אומרים, כי במצבנו עתה אין עצמות לאומיותנו יכולה
להתגלות כראוי.

ומכיון שקשה לנו להרגיש בחושנו את נעימות היסוד החיובי

גם כהחיים העממיים, גם במוכנ העצמות הלאומית. מפני שיסוד זה הוא לנו עתה דבר שלא בא לעולם, שאין אדם מרגיש אותו, ואנו מרגישים רק את מרורות היסוד השלילי, הלא בצדק נבא לאנשים רבים בשם אותו היסוד, שהם מרגישים אותו ויכולים להבין אותו. ומזויפי האידעאל הרם הם דוק אלה המעמידים אותו על הערך הפנימי של העצמות הלאומית.

הם מזויפים אותו בזה, שהם עושים אידעאל עממי ולאומי, הצריך למלא את לבות כל בני ישראל אי נקי, לאידעאל של יחידים.

דברו אל מיליונים מבני ישראל בשם הערך הפנימי של העצמות הלאומית—ולא ידעו מה אתם סחים.

בואו להם בשם מצוקת ישראל, הוכיחו להם שהאנטיסמיזם והגלות כרוכים יחדיו כמכאוב ומחלה ולעולם לא יפרדו—או יוכלו להבין.

ולמה תדרשו מבני ישראל מה שאין איש דורש משאר אומה ולשון?

הרבים הם בין עמים אחרים האנשים המבינים את הערך הפנימי של עצמותם הלאומית?

ולפיכך רואים אנו, שהד"ר פינסקער והד"ר הערצל וחבריהם עשו יותר הרבה נפשות להציוניות מאלה המטיפים לה בשם רעיון מפשט, שאין לו תובעים אלא בין יחידים סגולה.

ועוד רואים אנו, שהאסון שהיה בקישינוב הגביר את הרעיון הלאומי יותר מהרבה חוכרות ודרשות.

לא לחנם אמרו קדמונינו: „גדולה הסרת טבעת יותר מארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות שנתנבאו להן לישראל, שכלן לא החזירן למוטב, והסרת טבעת החזירתן למוטב“.

ועדותן זו נאמנת לנו יותר מכל פלפולי הרוחניים שבנו.

* * *

ודברי ימינו מורים לנו, כי בטול החומר וצמצום הכחות ברוחניות הם פרי הגלות.

„והלכו גוים לאורך... כי מאספיו יאכלוהו... ונמעו כרמים
ואכלו פרים... ועמדו זרים...”

„אני ד' עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי...
דן דין עני ואביון או טוב, הלא היא הדעת אותי נאם ד'... עוד
תעדי תפיך ויצאת במחול משחקים, עוד תטעי כרמים... אז תשמח
בתולה במחול”.

הקול—קול חיי חופש, קול חיים בריאים וטבעים, קול חיי
צדק וענג יחוד, חיי רוח וחיי בשרים, קול דובר לעם ונכנס אל
לב העם.

וחניכי הגלות אומרים:

„לא נתאוו החכמים והנביאים (?) לימות המשיח... אלא כדי
שיהיו פנויין בתורה וחכמתה... כדי שיזכו לחיי העולם
הבא”!

וזאת אמר „המורה” הגדול, הפילוסוף המובחר שלנו מימי
הבינים, שבעצמו סבל הרבה מתלאות הגלות!

* * *

ובכל אשר רבו תלאות הגלות גדל בטול החומר.
באין לנו מעמד ובסים חמרי, רחפנו תמיד באויר, מבלי להבין
את חשיבות הבסים.

כה נשקע עמנו ברוחניות זה מאות שנים.
„לא אמר אדם לחברו טול ואכול, אלא טול וברך”.
„דיינו שמגדלות את בנינו ומצילות אותנו מן החטא”.
„לא יכוין להנאתו אלא... ולקיים מצות בוראו שיהיו לו בנים
עוסקים בתורה”.

כל חיינו היו בשביל הרוחניות.
ובשעה שהראו בשנים האחרונות על המעשה ונחיצותו
נתעוררנו לזמן קצר, אבל תיכף אחרי כן גבר עלינו הרגלנו
והחלונו עוד הפעם לרחף ברוחניות.

הננו עומדים על הררי געש, „העצים והאבנים” קוראים
לנו: „קומו וצאו”; משתדלים לתת לנו הנחות ובלבד שנצא; סוגרים
לפנינו שערי הארצות (*).

גם בארץ הרת הציוויליזציה, במקום שהמעוררים והנוקפים

(* „הזמן” גליון 35.

מרעושים שמים וארץ על רציחת איזה ארמינים בתוגרמה בשעת חירום ומרד, אין מוציא אפילו אנחה אחת על הרג הרוגינו בעת שלום ובלי כל סבה.

ובל זה הוא טפל שבטפל; העיקר והיסוד הוא הרוחניות!

* * *

אומרים לנו, כי אם לא ידאג ישראל לקנינו הרוחניים, אז ימצא לו הצלה בלעדי הציוניות.

אבל „אי משום הא לא איריא“.

ראשית, לא חדל ישראל לדאוג לקנינו הרוחניים גם כטרם באו הרוחניים החדשים בתורותיהם.

גם הציונים הראשונים לא אמרו לתושבי אה"ק החדשים: הוי ערביים או צרפתיים.

גם בלי תורת הרוחניות החדשה אין העם מיכר את בכורתו בנויד ערשים.

הוא סובל בעד יהדותו ונכון לסבול בעדה עוד.

ואנו רוצים שלא יסבול בעדה, כמו שאחרים אינם סובלים בעד לאומיותם.

שנית, ההצלה בעצמה, שהם מאיימים בה, אינה אפילו הצלה פורתא.

רק יחידים מתקבלים אל המחנה השני, לפעמים בחבה ולפעמים בפנים זעומות; העם בכללו לא יתקבל לעולם באיזה סבר פנים יפות כל שהוא.

והשנוי הזה על כן לא ישנה את מזלו.

שלישית, עוד ספק גדול הוא, אם יוכל העם לבגוד בסגולותיו הרוחניות, אפילו אם ידמה לו שהוא רוצה בכך.

רביעית, איזה קנינים רוחניים פרטיים שרק אנשי הרוח חושבים אותם ליסודות גדולים, אם גם עד עתה לא קראו אותם בשם—אינם מושכים כלל את לב העם.

המוני העם יכולים להקריב נפשם ברצון על תורתם, על לאומם בכלל, אבל לא על אותה הקולטורא, שהרוחניים מושימים לנו.

ואם תרצו אוסיף עוד, כי גם הקרבנות של ההמוניים בשביל הדת והלאום בכלל—לא ברוחניות יסודם.

זה אינו יכול לאבד מפני חיי שעה את חיי עולם שלו, שאינם מתוארים לו כלל בתמונה רוחנית, וזה אינו יכול לשנות את סדרי חייו וסביבתו.

בכל אופן, אם רוצים אנו שהעם כלו יהיה רוחני, אז העצה היותר טובה לו היא חיי אויר בגלות, בלי בסיס, בלי חיים מבעיים ובהוספת צרות רבות ורעות.

* * *

והרוחניים עומדים ותמהים:

„אלפי שנה סבל עמנו ענויים נוראים בגלל שמירת קניני רוחו הלאומי... ועתה היה הדבר לשאלה, אם חזוקו של הרוח הלאומי והתפתחותם של הקנינים הלאומיים הם עיקרים בעבודת התחיה הלאומית, ועל השאלה הזאת משיבים רבים בשלילה!“

אינני יודע, מה היו משיבים אלה המתנפלים על המקשמים את הציוניות בפרחי הדת, אם היה אחד הרבנים שואל איתם את השאלה הזו, בהחליף מלות „קניני רוחו הלאומי“ וכיוצא בהן במלות „התורה והמצוות“, המסכימות יותר לדברי הימים בהיותן. אבל אם הרוחניים שואלים כזאת, אות היא שהם מערככים את המושגים.

ר' עקיבא הכנים עצמו בסכנה והקהיל קהלות רבים ללמוד תורה. איני יודע, אם למד אז תורה שבכתב או תורה שבעל פה. אבל ר' חנינא בן תרדיון נשרף וספר תורה עמו.

אות שנשרף על שעסק בתורה שבכתב. ובדורות האחרונים עד לפני איזה עשרות שנים, וגם אחרי כן, גרשו את למוד התורה שבכתב מן החדרים. ואת הלמוד הזה גרשו אלה שהיו נכונים בכל גופם ומאודם למות על קדוש השם.

אותם, שבעצמם קראי בחרדת קדש יבדיוק את פרשיות התורה כסדרן בכל שבת, ונכונים היו לסכול כל תלאה, אם היו גוזרים עליהם לבטל את הקריאה הזו. נמצא, שעיקר השאלה היא על התמונה, ולא על הענין בכללו.

מורה אני, שאמנות עברית, אקדימא עברית וכיוצא בהן הן בלי ספק קנינים לאומיים, אבל קרוב לודאי, שגם בין אלה

הנלחמים בעדן, לא ימצא איש שימסור נפשו עליהן, כמו שמסר
אבותינו את נפשם על „ערקתא דמסאנא“.

אבל בנידון דידן אין השאלה גם על התמונה.

עבודת הרוח לא פסקה מעולם בישראל.

בעלי „השאלה“ אומרים רק זאת, שהציוניות, שמטרתה

לתת לישראל מקלט בטוח ושנת חדשה אך בעשרים שנה
האחרונות, אין בה אלא חידושה.

וחידושה „הדיפלומטיא, המקח והממכר“ וישב הארץ.

בעבודת הרוח עסקו חכמי דור דור וגדוליהם האמתים

והמדומים איש לפי דרכו בכל זמן הגלות גם בלי הציוניות.

ועל כן—לא בשביל עבודת הרוח נתחדשה הציוניות.

* * *

אין איש אומר לעמנו: שישליך מידו את משאו הרוחני,

כדי שיקל לו לצמצם את כל כחו בעבודה החמרית“.

מה שיש לנו אין איש יועץ להשליך עתה מידנו.

רק אומרים, שאין זה ענין לחידוש הציוניות, והם דברים

היכולים לדור זה בצד זה מבלי לאחדם, כשאר דברים נחוצים
שאינם בכלל הציוניות.

יכול אדם להיות ציוני גמור ועם זה להיות עסקן בתמחוי

ובקור חולים וגם לעבוד עבודת הרוח.

ויכול אדם לבלי להיות ציוני כלל ולעסוק בהעבודות

האחרונות.

ויכול אדם להיות ציוני גמור ולבלי לעסוק כלל באותן

העבודות.

ואומרים עוד, כי מה שאין עוד לנו, כמו אמנות לאומית,

אקדימיא ועוד כיוצא בזה, יצלח בידנו באמת רק אז בשעה
שנעמוד על הקרקע.

וכבר הודה בעל דיננו, כי כך הוא מנהגו של עולם“.

הלא עלינו להודות בעל כרחנו, כי כל החיל אשר הוספנו

בקולטורא במאת השנים האחרונות בא לנו רק מן החוץ.

הסבה פשוטה: הקולטורא היא פרי החיים.

לעם שאין לו חיים עצמיים אי אפשר שתהיה קולטורא

עצמית.

נפגם מקור חיינו—ונפגמה גם נשמתנו.

גם גדולי מְשוררֵינוּ, גדולי אמנינו ושאר גדולי עמנו היו לגדולים רק אחרי שנהנו לאורה של הקולטורא הכללית. ובאין לנו קרן זוית חמרית, לא תוכל להיות לנו גם "קרן זוית מיוחדת לה באוצר הקולטורא החדשה".

שותפים מעטים ושנואים אנו בקרן הזוית החמרית, ושותפים מעטים ובלתי אהובים אנו מוכרחים להיות גם באוצר הקולטורא. אם היה אנטוקולסקי בוחר לעבודתו בהורדוס, ולהבדיל בין רשע לצדיק, בהגאון מווילנא, היה נשאר כל ימיו איזה מרדכי הווילנאי, ולא אנטוקולסקי המפורסם בכל העולם. ואז לא היינו יודעים גם להתאונן עליו, על שנתן לאחרים חילו.

כן נוהגים עם בן חורג בכל זמן ובכל מקום.
וגם בשביל זה נחוצה הציוניות המדינית.

* * *

וגדולינו המקוריים מבית המדרש, שלא הריחו בריח הקולטורא של אחרים, היו רק פלפלנים או מקובלים הוויים.
הנני אומר בפה מלא:

יצירות נביאינו הן יצירות מקוריות לאומיות, יצירות נשגבות, יצירות בני הגלות, מבלי לחשוב דברי אגדה ומוסר רם, שאינן אך כעין תוצאות יצירות הנביאים, או שאינן מקוריות, או שהן פגומות הרבה.

וכח יצירתו של עמנו ישוב לאיתנו אך בשוב עמנו לארצו ולחיי הטבעיים והמסודרים.

ואם "כח חיוני שפסק לעבוד הולך ומתבלבל יותר ויותר עד שיהיה לאין, ושני אלפים שנה של במלה זמן מספיק הוא להחריב ולכלות עד היסוד את הכח היותר עצום" — אין הכלל הזה נוגע לנו.

אינו דומה כח הפוסק מלעבוד בסבת אפיסתו לכח הפוסק מלעבוד בדרך ישרה מפני ששכו את דרכו באבנים והוא מוכרח לעבוד בדרך עקלתון המשבית מטהרו.
כחנו לא פסק, אך נתעקם.

מה עשיר דמיונו של בעל הזהר, מה רבה רוח שירתו!
מה עמוק שכלם של בעל "פרשת דרכים, פרדס דוד, דורש לציון" ועוד ועוד.

הכח לא פסק, אך נתעקם מאונס.
יסור האונס—ומעט מעט יתישר הכח ושב לאיתנו.

* * *

ועוד הם מוסיפים: „היהודים צריכים להתקיים בשביל אידעאלי היהדות“.

ופה תבא השאלה: ממה נפשך, אם אחרים על פי סגולות נפשם מוכשרים לקבל את האידעאלים ההם הלא יתקיימו האחרונים גם בלעדיו.

האידעאלים ההם כבר ידועים ואין שום נחיצות שא נח נר נשנן אותם.

ואם האידעאלים מיוחדים רק לנו החשובים אצלם לגזע נמוך וכמו שאינם מודים עד עתה באידעאלינו, מה בצע באידעאלים שעם קטן, וגם זה בלי ספק לא כלו, ישמור אותם, בעת שהאנושית כלה, שהוא בטל בה ביותר מכפלים בששים, אינה יכולה לקבלם ואולי גם להודות בהם.

אנו צריכים להתקיים מפני שאנו קימים; אנו צריכים לשמור את אידעאלינו מפני שהם חלק נשמתנו.

או יותר נכון: אידעאלינו יהיו נשמרים אם נשמתנו תתקיים. אידעאלינו בעדנו, ולא אנו בעד אידעאלינו, וכל שכן שאין אנו בעד האנושית כלה, כמו שכל חלק בלתי מלאכותי אינו בעד ה„בל“.

* * *

אידעאלינו הם חלק נשמתנו.

מעולם לא ראינו יציאת נשמה מגוף בריא וחזק בלי אונס. אם יהיה גופנו בריא וחזק תתקיים נשמתנו וגם תשוב לאיתנה גם בלי כונת של סוף מעשה במחשבה תחלה.

חינו המסודרים ישיבו לנשמתנו את כחה וסגולותיה מימי קדם, שנחלשו במחלת הגלות.

נשמה זכה בת שלשת אלפי שנה לא תשקע בעבטיט על ידי אויר צח של חיים טבעיים ומסודרים.

התוצאות הטובות תבאנה מעצמן על פי טבע נשמתנו. יודע אני היטב, שאם לא אוכל או לא אישן איזה ימים אז אמות בודאי.

ובשעה שאני יושב לאכול או שוכב לישון איני חושב אז כלל כדי לשמור בזה על קיומי.

אני רוצה למלא את רעבוני, להמציא מנוח לגופי אחרי עמלי, ושמירת קיומי באה מעצמה בהכרח טבעי על פי מעשי.

כן הוא באדם וכן הוא בעם.

אם נשאף לציון מחפץ להנצל מן הגלות, אם נעשה את הדרוש ונשיג את מטרתנו, אז ישמר קיומנו מעצמו.

ואם ישמר קיומנו תשמר גם נשמתנו וסגולותיה.

והרוחניות גם היא על מקומה תבא בשלום ובמדה הראויה.

כן צריכים להשוב כל אלה, שחקירת שכלם הולכת בקו ישר ולא כקשת או כחצי גרן עגולה.

* * *

הרבה „חסידים” קמו להם לישראל: חסידים הראשונים, אסוים, חסידים יותר מאוחרים, חסידים בעשטנים וחסידים מחסידים שונים.

הצד השווה שבהם: במול עניני התכל, התעמקות באצילות והיות, תגבורת הדמיון וההתלהבות על חשבון ההגיון, „עלמא דתקונא”, אמונת חכמים ועוד.

וכל מיני החסידים הביאו רע לישראל יותר הרבה מן הטוב.

וחושב אני, שגם החסידים החדשים, בין שהם ציונים, בין

שהם ספרותיים, אינם יוצאים מן הכלל.

האוויר אין לו לא מראה, לא טעם ולא ריח מיוחדים.

נשמת כל היקום צריכה להיות בהכרח אחת ושוה לכל

נפש.

עצם שיש לו גונים ידועים ומעמים ידועים לא יוכל להיות

נשמת כל היקום, כי מה שחביב לזה אינו רצוי לזה.

הציוניות, אויר חיי האומה, צריכה להיות בלי גונים ומעמים

מיוחדים, למען תהיה נשמת כל העם בשוה.

ויבוא „החסידים” ויפוצצוה.

כל אחד רואה בה רק מהרהורי לבו:

הרהורי אדוקים, הרהורי כפירה, הרהורי רוחניות, הרהורי

כלכלה, הרהורי דימוקרטיזם ועוד.

אומרים, כי אלמלא ההרהורים האלה לא היו בעליהם נלוים

אל הציוניות.

אם באמת היה כן—אז אוי להם.
ועתה—אוי להציוניות!
„ועת אחרים שיבת שבותך אני כנור לשיריך“.
והם לוקחים את הכנור למנגינות אחרות.
כל אחד רוצה להוסיף נופך משלו.
הנופכים רבו מלספור והקנה עצמו אינו נראה עוד.

* * *

והנופכים יש בהם טובים ויפים גם עתה בגולה, שעל כן
אין להם יחס אל יסוד הציוניות, יש בהם חלומות לעתיד, שעתה
לא הגיע הזמן לדבר עליהם, ויש גם הכלים סתם.
ומטיפיהם הלכו מחיל אל חיל:
החלו ברוחניות.

ויסעו מרוחניות ויחננו בקולטורא.
ולקהולטורא אחות קמנה ושמה „מיתודות“ חדשות.
ופתאום זכרו כי יש בעולם „כלכלה“.
ומכלכלה לחברות של שותפות צעד אחד.
והאוכל לשובע צריך לחלוץ עצמות.
ויבואו חדשים ויאמרו: אוניוורסיטט בירושלים.
ויבואו אחרים ויאמרו: אקדימיא עברית באה"ק.
ומסתפקים כמועט אומרים: שלשלת של כתי ספר לעבודת
האדמה באה"ק.

ובעלי השויון, כלומר: אלה האומרים שרק מפלגתם היא
בבחינת „אתה בחרהנו“, צועקים: „דימוקרטיזם“.
וחבריהם עונים: הלאה הקולטוס האישי!
ובעלי „נשמה גבוהה“ מטיפים לתחיה של אמנות.
ובעלי „נפש רחבה“ אומרים, שכל הנוגע לישראל בכל רחבי
תבל הרי הוא ציוניות.

(אם כלולה בזה גם השתדלות להתיר נשואי תערובות
וכיוצא בזה—איני יודע).

אלה הם הנופכים עד עתה, ואחריתם מי ישורנה?
ובת קול יוצאת מחורבות אה"ק ומנהמת:
„חבל על דלית ליה דרתא, ותרעא לדרתא עביד!“
צא וחשוב: רוחניות באין חומר מוצק.

כלכלה לאנשים החיים באויר ותלואים על בלימה.

חברות של שותפים, שהאחד יניח „נול“ והשני—„מינוס“.
אוניוורסיטט ואקדימא באין תושבים ובאין לחם.
שלשלת בתי ספר לעבודת האדמה באן לנו אדמה.
אמנות באין חיי הטבע.
וקריאות של דימוקרטיזם לעם שאין לו אריסטוקרטיא.

* * *

ובשעה שאני רואה את הערבוביא הנוראה הזו הנני קורא
בעל כרחי מכאב לב:
הוי חולמי חלומות!

עבודת הציוניות גדולה ורחבה כל כך, עד שאם גם כל בני
ישראל במלוא מספרם על כל כדור הארץ יעסקו בה, גם אז לא
יספיקו בקרוב.

והעבודה לכל אחד מן הנופכים הנוספים גדולה כל כך, עד
שאם כל הציונים במספרם הקטן יקדישו כחותיהם להאחד ההוא,
גם אז לא יספיקו.

ובהיות העבודה גדולה ורחבה כל כך והעובדים מעטים כל
כך הם מפוצצים את כחותינו לרסיסים.
הם מראים על חלוקת העבודה.
אבל אינה דומה עבודה לעבודה.

אני משער בנפשי מה יהיה, אם בכפר שיש בו מאה אכרים
יחלקו האחרונים ביניהם את העבודה באופן כזה:

עשרה מהם ישקו את הבהמות ויתקנו את הכלים, עשרה
יעסקו בחרישה, עשרה יזרעו, עשרה יקצרו, עשרה ישמרו את
הגרנות, עשרה ידושו את התבואה, עשרה יטחנו אותה לקמח,
עשרה יאפו את הלחם, עשרה ינגנו לפני בני הכפר בחלילים ועשרה
יקסמו בקלפים ובדונג לדעת עתידות.

* * *

עוד בעבודה אחת עוסקים אחרים, שלא הבינו את דברי
מנהיגם.

הם עוסקים בכבוש הקהלות.
הנה יש בקרית דלפון חברת „הכנסת כלה“ או „עוזר דלים“,
וגבאי החברה אינם ציונים.

ובאותה קריה יש איזה צעירים ציונים, הרוצים להראות לבני העיר, שגם נשמתם הם אינה „מאניצי פשתן“.

והם משתדלים להרוף את הגנכאים ההם מכסאותם, לא, הלילה, מאהבת הכבוד, אך לשם שמים, לכבוד הציוניות, ובשם מצות „כבוש הקהלות“.

והגנכאים גם כן אינם עצלים, ורבים אשר אתם.

וסוף דבר: מלחמה לא כנגד הצעירים הגאים, אך כנגד הציוניות אשר בשמה ילחמו, והיא לא בקשה מאתם.

וסוף המלחמה—נצחון המתנגדים.

אילו היו צעירי קרית דלפון עוסקים בעבודתם להציוניות מבלי לבקש גדולה להם בחברת „הכנסת כלה“ היו בני עירם מניחים להם בעבודתם ומעט מעט אולי היו גם נלויים עליהם.

אבל עתה, שעוד בטרם עשו דבר נכבד, בטרם קנו להם שם בעיר, הם רוצים לפסוע על ראשי העם, אין כל פלא, אם אלה הנוגעים בדבר עושים כל מה שבכחם להשבית את הציוניות עצמה.

הפיצו תחלה את הציוניות בעדה, כבשו תחלה את הלבבות, אז תכרענה הקהלות לפניכם מעצמן.

* * *

ובעלי עזות דקדושה אומרים לכבוש גם את מנהיגם.

„הלאה הקילטום האישי!“

תמימים!

אם מנהיג הציונים הנוכחי יסלק מאיזה סבה את ידיו מן הציוניות, הלא תשוב למקום שהיתה בו חבת ציון הישנה, מבלי שום יתרון עליה,

גם לחובבי ציון הראשונים היו אותם האידעאלים של הציוניות החדשה.

רק „האישי“ היה חסר להם...

* * *

והחרדים אומרים: ארץ ישראל בשביל המצוות התלויות בארץ.

והרוחניים אומרים: ארץ ישראל בשביל היהדות.

והיהדות לא כמו שהיא, אך בתמציתה, בהמוסר הלאומי.

והמוסר הלאומי צריך להביא לידי „הצדק העולמי“.

חכמי אשכנז מכני דת משה זכו אותנו בתעודה להפיץ את האחדות.

ואני אודה ולא אבוש: איני מיצר כלל על שהחינים והבראמינים אינם מודים באחדות.

ולא עוד אלא שאני חושב, שאילו היו מסבות ההיסטוריא מושיבות את בני עמנו בארצות עובדי האלילים ההם היו דברי ימינו חסרים הרבה פרקים הכתובים בדמנו.

ועוד אודה ולא אבוש, כי התעודה החדשה אינה מובה בעיני מן התעודה הישנה.

אם ארץ ישראל בשביל היהדות והיהדות בשביל הצדק העולמי, נמצא שאנו דואגים בעד העולם כולו, בשעה שאין ממנו דואג לנו.

נמצא, שארץ ישראל לא בשביל היהודים ולא בשביל היהדות, רק בשביל העולם כולו.

ועלינו להביא קרבנות גדולים לטובת העולם כולו בשביל צדק כולל, שאין אנו יכולים להיות בטוחים בו אם יבא.

ואם תמצא לומר שיבוא בודאי, מי יוכיח לנו שלא יוכל לבא אלא על ידי יהודים בארץ ישראל?

בכל אופן—איני חפץ לחיות רק בשביל אחרים לבדם. גם האומרים „חיך קודמין לחיי חברך, שלך קודם לשל כל אדם” הם ממוסר היהדות...

* * *

והרבנים נפלו על המציאה של הקולטורא הכפולה. עוד מתחלה רצי שיהני את החניך בידם, והתנגדותם להקולטורא היתה לא מפני שאינה חלק הציוניות, רק מפני שהיא קולטורא שאינה שלהם.

על כן אמרו מתנגדי הקולטורא: הלאה האפוטרופוסות על החניך!

הנך הבנים הוא חובת האבות; יהי כל איש שורר בביתו!

ומכאן שנתן להרבנים חפצם בעד חלק גדול מן העם הריעו תרועת הנצחון.

מן האפיקורסים נואשו כבר, ולא להם דאגו גם עד עתה.

* * *

והחסידים הספרותיים בוכים על „היש המכוער“. אנשים בעלי הגיון בריא, הרואים צד מכוער בהיש, משתדלים לרפא את הכעור ולתקן את היש. ובעלי חלומות מתמלטים מן היש המכוער אל האין. לעצם, שאין בו לא כעור ולא יופי, מפני שאיננו בעולם. כן עשו המקובלים בזמנם וכן עושים בעלי רגו העצבים בימינו.

כזה כן זה הוא שכרון רוחני. ובעלי רגו העצבים נוהגים מנהג „חסידים“ ממש. בזמן ממשלת הבערות מכבדים את המהבילים; בזמן ממשלת התבונה מכבדים את החכמים; ובזמן ממשלת הדמיון מרימים למעלת אלילי אלימפ את המתרוממים מעל לגבולות השכל והתורה האדם.

כן עשו „חסידינו“ מכבר, כן עושים איזה אחרים עתה וכן עושים גם רבים מצעירינו.

אם להם יש ניצשע, איבסן ועוד—יש לנו בני אלום משלנו, ולא יאמרו עוד הגוים: „איה ניצשעכם או מולסמויכם?“.

לא לחנם קפלה החסידות חמשה או ששה דורות. היא כבר הספיקה להשפיע על רבים אמונה עורת באנשים ידועים בתור חק טבעי, חק ההתנחלות.

ותחת הבעש"ט, המגיד ממעזריש ותלמידיהם יש להיורשים ההם בימינו בחורים אחרים, שכל היוצא מפיהם קדש קדשים להם.

והכתוב אומר: „וכבודי לאחר לא אתן“. אך און העבדים כבר נרצעה, ונקל להעביר דרך נקב הרציעה מה ששמעה כבר.

ולפיכך „כל יצירה ציורית או פסלית“ איננה עוד „מהפכה בשביל האון ששמעה על הר סיני לא תעשה לך כל פסל“. כי אם גם נניח, שיש בזה באמת איסור, כבר נשכח אחרי צאתו דרך נקב האון שנרצעה.

אבל לא אכחד—שיש „מהפכה ברוח“. תחת רוח דעת ותבונה בא רוח עויעים...

* * *

„הנביא אשר אתו חלום יספר חלום“.

בתחלה געו בכביה על ירדת החסידות הבעשטנית, ולבסוף נתעוררו בכח „התחיה“ וישימו אל לבם כי תחת לבכות טוב להחיות את העבר, ויבראו חסידות ספרותית וספרות חסידית חדשות.

פעם יספרו לך נפלאות משבחי הצדיקים, ממש כמו הכטלנים רק בסגנון ספרותי, ופעם ילעיטו אותך „חכמה נסתרה“.

חסר רק שיחברו ספרים על סדר פרשיות התורה, כמו

הזהר.

אתה קירא וקורא ואינך מבין דבר וחצי דבר.

תחת קריאה של ענג אי איזה מדע שהקירא מבקש במאספים ובמ"ע יומיים הם נותנים לו חלומות ריקים, „תורה חשכה עם ריון דריון“, או גבוב של מלות סתם.

וזה נקרא להם אמנות.

ועוד הם מגיסים את לבם ואומרים „מורי העם היו והיום לא הפילוסופים אלא האמנים“.

שחתך ישראל! אמנים לא היו לך עד זמן המהפכה, ונשארתי בלי מורים.

בלתי מחונך אתה מיום היותך, פרא אתה, על כן באו עליך כל צרותיך.

בהגיון אי אפשר למהר את השרץ אפילו בטעם אחד, והדברנות יכולה הכל.

שוחד דברים מושל ברבים; בפראזא משונה אחת מקדירים את השכל וההגיון יחדו.

* * *

ובשבתי משמים ובוכה על חסרון „אמנים מורי העם“ בישראל ודואג מתי יבואו לו המושיעים האלה נשמע לי כעין בת קול לאמר:

„אל תירא עבדי יעקב!“

האמנות הזאת לא בשמים היא ולא מעבר לים, כי אם בפוך ובלבכך.

ניתי ספר ונחוי.

לא נחפש הרבה—„כאשר יעלה המולג“:

„ופעם אחת הלכתי ביער ופגע בי זקן אחד שהיתה קומתו כפופה מאד... ואמר שנולד קודם השנים, שהשנים לא היו אף

כשהיה זקן... והלכתי ימים רבים עד שפגשתי על דרכי ילד קטן כל כך, עד שאין לשער את קטנו, ופני הילד נתעקמי מאד, והוא מכוּעַר מאד... ואמר לי שהוא ה"אצבעי" מן האגדות... שיפּים הם, רעננים הם והם שוכבים ומתנדנדים בכוסות השושנים, מצחקים בקרני הצפירה... והשתוממתי מאד שה"אצבעי" הזה הוא אחיו של אותו הזקן... ולקחתי — — —

המשל כפתור ופרח, והנמשל גלוי ומובן מאליו.

והוא: "שברירי, ברירי רירי, רי" ¹.

ואם מעט לכם ואוסיפה:

"אילן אחד רם ונשא... מרכין ראשו, כופף קימתו, הוא כורע וזוקף, כורע וזוקף. הוא כורע ושאר האילנות כורעים אחריו, הוא משתחוה והם משתחווים אחריו, שליח צבור הוא... הנני אוהב להלל לאל עם השמים, המלאכים, השמש, הירח והכוכבים, האש והמים (שכה, כי גם "עכבר אומר שירה")... ויש אשר לא שחרחרים פניה, כי אם שחורים מאד, שחורים כאהלי קדר, ושחרו פניה עוד והיו ככנפי העורב, ושחרו פניה עוד והיו ככנפי השחור, וככל אשר ישחרו פניה כן תיף, כן תרומם, כן תנשא... והצנועה מרת לבנה? ר' פלוני אייב לקדשה כדת משה וישראל בפני רבי רבבות כוכבים שכלם עדי קדושין (ואם כן היא אסורה על כל העולם כולו!)... בערב היא שבה לבית מלכיתה, מברכת את עבדיה בערבא טבא ונסתרת בהיכלה... והמחשבות הזרות מטמטמות את הלב... וההבל שבחיים מכביד על הלב... הנה אוז צחור טיבל בנחל... המעיין מגלה סוד ההויה וההעדר... הרוח מביע לך סוד התנועה הנצחית... ושרפים וחיות ואופנים אומרים קדוש! קדוש... וקרא גל אל גל: קדוש! קדוש! קדוש! קדוש!.. והשמים יפים וטהורים והאילנות מלבלבים, והנחל עמוק ורך... ואדמו פני השמים, ושרו הצפרים וחדלו... ושוחחו האילנות... ודובבו הדשאים... והכל, הכל משתנה ומתחלף... ומעטו האורות ורכו הצללים... וככיה וחדוה אמתית מתרוצצות בשעת "תיקון חצות"... חפץ אתה לתפוש במחשבתך עצם ההויה, עצם הישוח, עצם הנצחיות... שם שם הומה הנחל, לוחש המעיין, מצפצפת הצפור, רומש הרמש..."

— "הסר מעלי המית נבליך!" הנני שומע את אנחת הקורא מכובד משאו.

¹ לחש ידוע מזמן התלמוד.

לאט לי אדוני הקרא, עוד נתח טוב אתן לפניך מחלבי
ספרותנו, כי על כן היא ספרות האמות.
אנהגך אביאך אל ארץ טובה ורחבה, ארץ שלא ראית אותה
מעודך, "ארץ המתים":

"כל החיים כבר נלאו, בבהלה בורח כל היצור... הזמיר
ישן את שנתו, שנת הצהרים... הנה הוא הובק את הזמירה היפה,
הנה היא נושקת לו מפיה המלא חן... יתעופף לו הלאה, והוא עלו
וצוהל. וכעבור הקיץ או יבוא הסתו (האמנם?). השמים מכוסים
עננים שחורים... ובארץ המתים מילל רוח סתו ביתר שאת...
והגשם יורד מבלי הרף ומרטיב את ההול והרפש הולך ורב... אם
ידבר החי אל המת לא ישמע מאומה, אולם המת אם ידבר אל
המת ושמע את דבריו... ומקבר לקבר יתגלגלו (המתים). וממערה
למערה וממחלה למחלה... וכל הקברים וכל המערות וכל המחלות
(לא פורש, מה יעשו!) ובאו בנקרות הצורים ועם הנחש יגורו ועם
הפתן יתרועעו (פחד!)... וישמנו המתים.. ועוד יותר עמוק התחבאו
בקברותיהם... וכאשר יבא החרף או ירד שלג גדול... ובחפזן חולפים
ימי החרף הקצרים... וחרש עולים המתים במסלה הקצרה עדי בואם
ביתה הכנסת, שם הם מתאספים כלם בנעריהם ובזקניהם מחנה
גדול ועצום מדי לילה בלילה (היינו: פעם לבחירות, פעם למקרא
חתן לתורה, פעם לשמוע חזן חדש וכן הלאה)... ועת רבה יחכו
המתים... וחרש הם קמים על רגליהם ובעצב ישיבו ביתה הקברות
(מכאן מוכח, שאין המתים שותים "תיקון")... ובכל היער נשמע קול
הדרור: "פְּרִי—פְּרִי—פְּרִי!... מאחורי אחד הקברים התנשא ראש
עלם צעיר (מת) דל מאד... וקרן השמש נשקה לו על פניו ועל
עיניו... הנער התעורר ויקם, מראה בגדיו כמראה תכריכים קרועים...
אז ראו עיניו את השמש הגדולה, שמש האכיב השמחה, השמים
הרחבים, שמי התכלת הזכים... ולאזניו הגיעה פתאום שירה חדשה:
"עלם שומה! עלם טפש!"

היודעים אתם, הקוראים, מי הוא העלם הטפש?
אנכי יודע!...

* * *

ורוח האמנות הזאת עלתה מתוך "הסל" יתצלח גם עלי.
ואשביע את קולמוסי ויכתוב:
והצפרדע רובצת בכצה ומקללת, והחמור עומד על האבוס

וחושב מחשבות, והעלם השומה כותב מליצות של שמות, והסנדלר תופר את המנעלים ומזמר „כל נדרי“.

והפרוש מחליק את זקנו, והבדחן דובר הוללות, והמלות הרבות המכונות „בארץ המתים“ מחזיקות גליון של דפוס, ולעומת קול הדרור „פְּרִי—פְּרִי“ עונה קול הפרה: מו—או“, והזקן ישן על התנור.

והכוכבים מזהירים, משוחחים חד עם אחד ומספרים זה לזה ספורי מעשיות מספר אלף לילות ואחד ונפלאות הצדיקים שכותבים סופרינו החדשים במה"ע.

והשמש לוהט בגבורתו, והרוח מנשב, והגלים מתרוממים והעפאים ידודון ודודון ורוקדים „קוקוק“⁽¹⁾.

והארץ מלאה קדרות, והתבל כלה אומרת שירה, והזבובים נתפשים בקורי העכביש, ובני האדם הומים, אוהבים, נצים ומריבים, עוסקים בהלכות „סוטה“ ובקנאה חמת גבר, פרים ורבים ומכים והורגים.

ופילוסופי הצעירים חוקרים על הנחת שבצער ועל הצער שבנחת, על התפארת שבכיעור ועל הכיעור שבתפארת, על הפי' לוספיא שבשירה ועל השירה שבפילוסופיא, על הילדות שבוקנה ועל הזקנה שבילדות, על המליצה שבהבל ועל ההבל שבמליצה, על האמנות של האפס ועל „הקבלה“ והלהג שבאמנות.

והזמיר חמוש בקנה רובה ויוצא למלחמת הבינים עם דעור שהחריד את זמירתו.

והמתים עורכים סעודת פורים, מכים את המן ויוצאים במחולות.

„ורבי פנחס מקאריץ היה אוהב להתפלל לאור הבקר קודם שנמלא העולם בדברי שמות והבל“⁽²⁾.

ובזמננו, שדברי השמות וההבל נדפסים ואין העולם פנוי מהם אפילו שעה אחת, יש צדיקים שאינם מוצאים שעה ראויה לתפלה.

ואינם מתפללים כלל.

(1) קאָזאַטשאַק בלע"ז.

(2) לוח אחיאסף תרס"ג צד 134.

וסיפר פילוסוף ומליץ בזמננו פותח את חלונו בעת הפלתו,
לקיים מה שכתב הצדיק ר' משה לוי מסאסוב⁽¹⁾.
בלי ספק הוא רוצה שבעת הפלתו יצאו כל דברי ההבל
והשמות שבחדרו דרך החלון הפתוח.
והעלם—"עלם שומה, עלם מפש!"

* * *

וממרומי שחקים ירד המלאך.
כנפיו משיקות כקול המון מים רבים ויגיע לארץ.
אל תחת אלה עבתה אשר צלה כעדן.
ובעדן הזה יושבת עלמה כלילת יופי.
מצחה כשמש, שערותיה כחשך מצרים וכפני הגלות, עיניה
ככוכבי שחר, חוטמה כלבנה, לחייה "חקל תפוחין", שפתותיה לפידים,
ריח אפה כפרחי האביב וחזה כגלי הים.
ועל ידה יושב איש זקן ושחוח.
שערותיו כשבלים בודרות לפני הסתו, עיניו בחוריהן ומראיהן
כעלה נובל בימי האסיף, נחיריו מלאו אבקת מאבאק, שניו כבר
נפוצו לכל רוח, פניו כצמוקים נרקבים, עצם זקנו כקשת שבורה,
וכלו מכוער כ"ה'ש" של חובבי האין.
והמלאך עומד ומתבונן אליהם.

קץ "הרומן" הזה כמוס עמדי.
מחברו הוא קולמוסי, ששמר את השבעתי וישלים את הספור
הנפלא הזה עד תמו.
וחוא מחזיק חמשים גליונות של דפוס.
שליש וארבע מלות ברוב השורות.
ויש שורות שאפילו מלה אחת אין בהן.
ואני הקדשתיו למלאת חג היוכל השלם להאמנות המליצית
החדשה.

* * *

ואחרי שנעשה קולמוסי המושבע לשותף של גולמי הצדיקים
נוחי נפש הביא לי בעוד איזה ימים מכול של מליצות.

(1) שם צד 129.

מליצות פילוסופיות, קבלותיות, פיוטיות, דיקדנמיות וסתם מליצות.

וכלן בשורות קצרות.

ומבול המליצות רב כל כך עד שאפשר לכסות בו את הרי אררט.

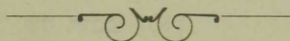
אקוה, כי עוד יצלח בידי להכין מכל המליצות השונות והרבות ההן עוד מאמרים רבים ונחמדים.

ואז ישמחי העורכים ויגילו הקוראים.

ועד העת ההיא—חכו לי!

ה' סיון תרס"ג. משה ליב ליליענבלום.

הערת העורך: בנתננו מקום לדברי סופרנו הנכבד עלינו להעיר כי באיזה פרטים אין אנחנו מסכימים עמו, ועוד נשוב לדון בהשאלות שנוגע בהן הכותב הנכבד.

פסיעות קטנות .

ס פ ו ר

מאת יוסף אליהו טריוווש .

(המשך)

"רק לדקטור הנה" אמר להשיאה ורק על הדקטור הנה זקף את כל שלשת האלפים הנעדרים לו, וזאת עשה בעצם היום אשר היתה האספה ההיא בביתו. כבר קצה נפשו בתקוניו הדורשים זהירות תמיד ושנויים כמעט בכל יום ויאמר לנו ירחים אחרים מן העבודה הקשה והמרה הזאת, וגרינצויג הפקיד חמשת אלפי כסף בבית הבנק זה שתי שנים, ופעמים רבות שמע מפיו, כי אין את נפשו לנגוע בכסף הזה, וגם ביום אשר בקש מאתו לתת את חובבי ציון להאסף בביתו אמר לו כדבר הזה, על כן היה לו חשבונו טוב ובטוח מכל החשבונות. גם בשנה העברה זקף על חשבונו אלף רובל שבעה חדשים תמימים ועלתה בידו, ועתה נכספה נפשו לתקן את כל הפנקסאות על ידי זיוף אחד אשר יכשר לו לימים רבים.

ובכן אמר באמת למכור את דרה, "ויאכל גם אכיל את כספה". ואשתו שמעה וישר הדבר גם בעיניה, אף השמיעה חפצה דרך רמז בסוד רעותיה, לאמר: שמעתי אומרים, כי ד"ר גרינצויג יש לו כונה מיוחדת כבואו לשחר פנינו, אכן אין להם לבעלי לשון מה לעשות! הוא רופא ביתנו ולולא זאת היה בא אלינו אחת בשנה, והרכות והענוגות נאנחו אתה על חטאית הדור האוהב ומפיץ כל שמועת שיא, ועם זה התלחשו עליה לא מעט בצאתן מעל פניה, ומחרה נהיה הדבר למלה בפי רבים, והשמועה הגיעה גם עד איש כמדלרסקי, אשר לא היו לו דברים עם מטרוניות בית ישראל, לאמר: הד"ר גרינצויג חפץ מאד בכת טורבלוינד, והם חפצים בו מקל וחומר, וקרוב הדבר מאד, כי לו תהיה לאשה.

רבים ידעו, רבים התלחשו, רבים קנאו, ורב המתלחשים והמקנאים אמרו, כי שדוך טוב ונאווה הוא לשני הצדדים יחד; אבל שנים חלקו עליהם, והם המשודכת והמשודך: היא מאנה בו, מאשר לא חפצה להנשא ללבן שער, מאשר בזה בעיניה להיות למוב בעיני אבותיה לאשה, וביחוד, מאשר היה בעיניה כמעט יהודי פשוט בגלל פלשתיניותו. והוא לא חפץ בה, מאשר לא ראה בה כל אות אהבה לו, מאשר לא אבה לקחת לו לאשה נערה צעירה לימים כמותה, מאשר לא יכל לבחר בעלמה ריקה מכל רגש כבוד ואהבה לעמה, וביחוד, מאשר כבר גמר בלבו לבלתי קחת לו אשה. ואלה הדברים אשר כתב באחד הימים בספר זכרונותיו:

„גם היום בא שדכן אלי. קצה נפשי מפני העם הזה אשר קשרו עלי כלם לבלתי האמין לי. כל אחד מהם מתברך בלבבו לראות את אשר בלבבי ולהמציא לי את אשר אבקש. זה נותן לי בעלת עשר ונכסים, זה — בת יפי, דגולה מרובה, זה — מנגנת בפומבי, אשר שמעוה גוברנמורים ויהללוה, ואיש צעיר לימים, מגלח זקן, לבוש מין פרק ומדבר אך רוסית — שדכן בן קץ המאה התשע עשרה — רמו לי, כי יודע הוא את אהובתי, ואותה הוא בא לשדך לי (ואני לא נפתיתי מעודי לחשוב את האהבה למין קדש קדשים, ואף כי עתה אחרי מלאת לי ארבעים שנה). אבל איש מהם לא יקבל תשובתי כפשוטה, אין בהם מאמין לי. כי אין את לבבי לקחת לי אשה.”

„אולי באמת אין תשובתי מתקבלת על הלב, אבל מה אועיל כי אפרש דברי? האגיד להם, כי לא איכל לקבל עלי חיי נשואים, על כי יגרתו פן אכשל בהלכות חנוך? מי ישמע ולא יצחק לי? הכל יודעים לגדל את בניהם, ואני — דקטור בישראל, איש אשר שמו מוכיח עליו, כי אין כל דבר נעלם ממנו — אני לא אדע! אבל כן הוא באמת: אלו היה לי בן קטן כיום, לא ידעתי גם באיזו לשון אדבר אתו, ואיך ימלאני לבי להיות לבעל אשה?”

„זכור אוכור את דרכי בית אבי בילדותי ואת כל פני החיים אשר היו אז מסביב לי, ולבי יהגה אימה: אולי אך אלה יסודי יהדותי, ומה כחי כי איחל להנחילה את הבאים אחרי ברצוני הפנימי וברוח שפתי לבד? אבי היה אז סוחר מצליח, אבל מסחרו היה רק אחד מעניני חיי, ורב דרכיו היו תורה ותפלה ויראת שמים. בימי שבת ומועד לא נזכר ולא נפקד כל דבר מקנה וקנין, לקים מה שנאמר „אפילו דבור אסור”, וגם בימי חל היה מסחרו

נדחה על נקלה מפני דברים שונים שלא ממין עסקיו. בחדש ניסן היו צרכי הפסח בראש עניניו, בשלשת השבועות היה סר וועף כל היום וזהיר מאד בתקון חצות. ומראש חדש אלול עד מוצאי החגים היה כלו לה', כלן מרוד בעבודת הכורא ועוסק בפרקמטיא אך לצאת ידי חובתו. ומרוח זמן שמחתנו מזה וזמן חרותנו מזה נאצל על כל ימי החרף. תמיד בכל עת היה ביתנו מלא יהדות, תמיד כל היום היינו עסוקים בה פעם בגילה ופעם ברעדה, ואבי היה שר הצבא המצביא או הכהן הראש בבית, ואני מה ערבה לי העבודה הזאת! שבועות אחדים לפני הפורים צפיתי לחג הנחמד הזה, אחרי כן הייתי שואל ודורש בהלכות הפסח, ההגדה מתקה לי מכל מיני מטעמים, והפיוטים יקרו לי מארבע הכוסות ומכל מנעמי החיים, וכן רוייתי ענג מכל חקיני ומנהגיני בזמניהם. מה מאד יראתי מפני הימים הנוראים, ומה ערבה לי יראתי זאת! בהיותי עוד ילד קטן הייתי משכים בערב ראש השנה וקורא את כל סדר הסליחות בלי עדר מלה אחת, וכן הייתי מתאמץ תמיד לבוא אל בית הכנסת בתחלת התפלה. פעם אחת אחרתי לישן בראש השנה ואבא אל בית הכנסת בשעת קריאת שמע ולא יכלתי להתנחם כל היום. ביחוד שבת משוש חגי על אשר לא שמעתי בקרוא כל הקהל קול גדול כאיש אחד „בלה אל תעש לשארית בני מלך“. הוי מנהגים פורחים באויר, הררים תלויים בשערה, מה רב כחכם ומה עצומה פעולתכם! ואני מה אתן לבני חלף כל אלה? מורה שפת עבר אתן לו!.. גבר אשר דרכו נסתרה, ועבודתו עליו למשא, עני ונכה רוח, מואס חייו ומקלל יום הולדו—הלא זה משפט רב מורי שפת עבר בבתי משכילי העם, הוא ישא עליו את כל עונותי, וכו אשים מבטחי, כי ימלא לבני את כל אשר אחסרהו בזדון ובשגגה! היתכן הדרך הזה? אני אתן לו שבתות בלי מנוחה חגים וזמנים בלי ששון, על כל פנים בלי נשמה יתרה, והמורה יתן לו תורה בלי מוסר ודקדוק ומליצה בלי רוח חיים—כי המוסר והשירה אשר בכתבי הקדש גם שניהם לא ימצאו נתיבות בלב נערים רכים, ורוח החיים אשר בשפתנו גם הוא סתום וחתום לפני נער יודע לשון אירופא מילדותו, כל זה נסיתי ואדע—וזה כל המעשה אשר אנשים כגילי יכולים לעשות לבניהם! זה כל יסוד היהדות במשכנות האינטליגנציא אשר בתוכנו! לא, לא לי לגדל יהודים בבית, ולא לי לעשות לי בית“.

„האין בדברי אלה כמין סתירה לדברים שאני משמיע בקהל?׃

לדאבון לבי יש ויש, אבל אין חיים בלי סתירות בלתי אם באיטפיות לבד, וגם באלה יש סתירות, אלא שאינן בולטות מאד, או האמנם סתירה גמורה היא? דבר אשר ישים לאל כל תקוה? לא ולא! מה שיקשה לי לעשות לביתך, גם מה שאי אפשר לי לגמרי, אפשר ואולי גם נקל לרב אחי הסוברים כמוני בגוף הענין. מקצתם ישבילו ממני, ומקצתם קטנים ממני, אך אלה ואלה אפשר כי ייטיבו להכין צעדיהם ממני. אני אוהל ואירא, והמה יעשו גם יוכלו. אני דרך פילוסופים לך, אף על פי שלא למדתי פילוסופיא ואינני מאמין כי יש בכחה לפתור גם שאלה קטנה שבקטנות—אני מרבה מאד לחקור ולהבין, איש אשר חמה אין לו אני, ואיש כזה לא יצלח בעת מלחמה, אבל סמוך לבי, בטוח בכח עמי, כי רוחי הכביר יורחי דרכים אשר קטנתי לשערם, ומה שיעשה רוח הצבור בשגיאותיו, לא יעשה שכל יחיד גם כי יאזר ככל כלי הנשק אשר באיצרות המדעים. בטחוני זה ישימוני חבר ללאומיים אשר בעמי, וכחבר נאמן עלי ליעץ ולהורות ככל אשר יורני רוח מבינתי, אם מעט ואם הרבה אועיל, אך בעשותי לביתי לא אוכל לצאת ידי חובתי בתחבולות לפי שעה ובררך בטחון בלי חשבון ברור כזה".

"יש ארדיכל אשר אין ידיו מושלות לו לשים לבנה על לבנה כראוי, ועם זה הוא מנצח מבין ומלמד להועיל. אני—בעיני—מבין מעט במלאכת הבנין הלאומי, והנני נכון לעזור בזה, אך לבנות כאחד הגודרים לא יעמד בי כח".

ובכן כבר נואש גרינצויג מלבקש לו אהבה או שדוך ולא נשא עיניו אל הריא מיכאילונא, ולשיא השב אביה כי דרכו אתה דרך אהבה והתרפסות. בבל מקים אשר ראה גרינצויג עלם או עלמה ממין זה היה נמשך אחריהם בעביות קסם קשה והיה מרבה שיחה עמהם כהיות לאל ידו. כאשר יכבד לאדם להמנע מלמשש מחץ מכתו, כן כבדה לו לעבור על צעירים כאלה ולהסתלק. מן הזוכחים הנהוגים על דבר הלאומיות היה בורח, אחרי אשר כבר הרבה לדבר ולהטיף לאנטישמיטי ישראל בראשית ימי שחרותו ויגמר בלבו, כי גם התיכח הרבה לא טוב. "הגם לפני אחי עלי להכביר מליס?" היה אומר על זה, "הגם לרם עלינו לקרוא השכם וקרוא, כי בני אדם אנחנו? הגם להם נוכיח, כי אין אנחנו לשים את מצותינו בדם? הם חיבים לדעת כל אלה; ואם אינם יודעים יחקרו וידעו. ואם טוב בעיניהם להתכחש לנו, ילכו אל אשר ילכו, ככל מלחמה

יש חללים שבויים ובוגדים, ואם באנו לספור להם אין אנו מספיקין. הוא לא התוכח ולא השמיע על פיו בדברו עם צעירים כאלה לא פלשתניות ולא לאומיות וגם לא יהדות, ועם זה השכיל לכון דבריו די הכר בהם, עד כמה האנשים האלה נגועים ברוח האנטישמיות הפנימית ועד כמה הם מסוגלים להרפא מחלי הנפש הזה המצוי מאד.

שיחתו הראשונה עם דרה היתה על אדות אחד הצעירים אשר בראש כתבי פושקין בהוצאת פולנקאוו.

— ציור נחמד, האין זאת? אמר אליה: מחזה משמח לב ומרומם. נפש איש גדול במבחר ימיו, תפארת גאון העם, מחוק בדי שני אנשים הדורים בלבושם, ואחד מהם צילינדר על ראשו— חגיגה גדולה להם, מכהנים הם ובגדי שרד עליהם— והאיש לא יוכל לעמד על רגליו, וידיו תלויות לו, ועיניו מתפרצות לצאת מחוריהן, ועל פניו צלמות, וכל זה נעשה בסדר נכון על פי מנהגים קבועים מקובלים ומקודשים בכל הארץ.

אנכי לא אבינה, אמרה דרה ברגז ובנגינה רוסית נכונה ונעימה: הלא היה לו להלחם על כבודו. אנשים אשר רגש כבוד בקרבם יקוצו בחייהם אם כבודם לכלמה.

וגרינצ'ויג אמר, כי אין כבוד במעשה רצח, כי גם שחיטת בהמה ועוף לזעוה היא לכל בעל נפש, כי אין תועבה וחרפה גדולה לאדם ממעשה אנשים דוקרים זה את זה במעמד עדים ובדעה מיושבת ובסדר קבוע כמנגנים במקהלה על פי שבט המנצח, כי מלבד כל זה הוא מנהג נותן יד לבני בליעל להרג נקי וצדיק, וכי גם פושקין נרצח על ידי מרעים אשר התנקשו בנפשו, ודרה הזכירה את גבורי הטרגריות הנודעות לה, שכלם מתו מות דואל, ואת מירגנו ואת טילסמי שגם הם היו נכונים פעם אחת להלחם מלחמת מצוה זאת, דבריהם ארכו מאד ועל ידי השיחה הזאת שלא נגעו בה שניהם כל נגיעה קלה ביהדות ראה גרינצ'ויג כי היא מן היהודיות האנטישמיות, ובעוד ימים או שלש שיחות כאלה הראה לדעת, כי היא מהאנטישמיות שאין להן תקנה, אשר כבר ראה כמוהן הרבה מחוץ לארצנו. כן היתה דעת "החתן" אשר יעד לה אביה ואשר חשב עליו, כי ישר הוא למדי וחכם למדי וערום למדי ומפש למדי — הכל במדה הראויה להיות לו לחתן.

והיא גם היא דמתה, כי הדקטור המתפלסף בא להראות

ולשאת חן וחסד לפניה. ככל העלמות היפות ידעה מאד כי יפה היא וכי הכל מסתכלים בה ועושים חנף לה, אפס כי לא היה את לבבה למשוך חסד לו. בכלל היה לבבה סתים וחתום, ולא לפני הגבורים המבקשים קרבתה לבד. רעות לא היו לה. עוד בהיותה בלשכה הרביעית בגימנזיום היה דרכה לברוח מחברת רעותיה היהודיות, והנכריות היו בורחות ממנה כנהוג, ואחר כן לא באה בחברת עלמות בלתי אם בשעת חובה: ליום הולדת או לזמן שמחה אחרת כזאת או כליל חג צבור. דבריה עם בני ביתה היו מעטים, אביה היה אוהב אותה מאד, ואמה התהלכה אתה כאחות קטנה עם גדולה, ושניהם יראו אותה מעודה ויראתם גדלה מיום ליום. שתי שנים תמימות למדה לנגן על פיאנא בבית שר אלף זקן, ולאבותיה אמרה כי הולכת היא להשתלם בנגינה, זה היה מקור הכסף אשר הפקידה בלשכת מלפינר על ידי דינקס איש סודה בדבר הלמוד הזה. ואביה לא ידע, כי יש לה כסף, ולא העז פניו לשאלה אף פעם אחת, מי הוא מלמדה, ואם נאיה הוא לה ללכת אל המקום ההוא. ובכל הימים ההם לא הוציאה אף פרוטה אחת מאשר לה ועם זה לא חסרה נפשה מכל דבר.

טו

„מה זר הרעיון הזה!“ תמה בירטמן בלבו כל היום השני: „לשוב לארץ ישראל! איכה יעסקו אנשים מן הישוב ברעות רוח כזאת?“ כמאה פעמים שאל בקרבו את השאלה הזאת, ובכל פעם התבונן על סביבותיו לראות, אם יש איזה צד שוה בחיים אשר לפניו ובענין הישוב, ולא מצא כל יחש בין שני אלה. להפך כל אשר ראה מסביב לו היה כמין מחאה וסתירה לרוח האספה ההיא. כל היום ההוא רבו הנכנסים והיוצאים בבית, זה בא בכספו וזה בשמרותיו, זה מוכר וזה קונה, זה מסרסר וזה משתתף, כל איש נחפו ומאיץ, ודינקס מנצח על עושי המלאכה, ועמו מאחורי אונו, ופניו מלאים דאגה וגאווה, ומלפינר יוצא ובא מחדר עבודתו ומאיר פנים לאחד ומרעים פנים לשני ומדבר קשות ורכות וחלקות ברגע אחד, ולדבר הישוב אין ראייה ואין זכר. „רצון צבור“ שנה בירטמן בלבו את דברי גרינצויג „הנה הצבור לפני, ואיה רצונו? הבל הכלים!“

„אבל דרוי מיכאילונא מבינה זאת, זה טוב מאד, ואם לא

תבין היטב, טוב לי יותר, אני אתן לה בינה, עוד אמצא לי ידים להראות לפנייה. הנה ביתם מקום אספות לחובבי ציון. הנני גם אני לתת שכרם, והייתי חבר להם. הלא רשות בידו לחפץ לדעת להתלמד, לשפט למראה עיני ולמשמע אזני. אין בזה לא כחש ולא גנבת לב. הלא עליהם לשמוח על כל אשר יש און למו. הלא זה חפצם, כי ירבו הבאים בחברתם. אבל מה זה תצטרק, שוטה? מי ישאלך? הדלת פתוחה לפניך, ואתה מתפלסף! עד אנה לא תהיה לאיש?

— בירטמן, בירטמן, עת לך להיות לאיש, קרא אליו דינקס פתאם:— ראה את אשר עוללת לוי בנטשקי בקש ממך חשבון זה שלשה ימים, ולי לא הגדת, ועתה הוא מלא חמה.
— הלא מעט לו בודינו, ולמה ככה נחרד עליו? העבודה רבה עלי ואשכח.

— עם איש אשר כזה אין נוהגים כן, דבר אליו דינקס תוכחות:— ברגע ההוא היה לך להגיד לי ולהכין את חשבוננו!
— עם איש אשר כזה? מי הוא הארון הגדול הזה? הלא אנחנו יודעים, כי אך גנב הוא ככל הגנבים!
— איזה גנב? שאל מלפינר בנחת ויציב בין דינקס ובין בירטמן.

בנטשקי— או ברטלד פווינסקי— הוא אחד ההדיוטים הצעירים אשר בעיר שעלו לגדולה בימים מעטים. איש בעיר לא קרא לו גנב, אף על פי שהכל ידעו, כי איננו לא בר לבב ולא נקי כפים, אבל מלפינר היה קורא לו רק בנטשקי הגנב ולא יכל לדבר על אדותיו בלי קצף על שפתיו. הוא עבד שנים אחדות בלשכת פלטינר עד אשר נתפש בעון הדור והוכה מכות לחי ונדח מפקודתו כגנב שנמצאה הגנבה בידו. אבל רק בפעם האחרונה נתפש בכף ובכל הפעמים הרבות אשר לפנייה לא נעשה עמו דבר, ויהי לו סכום כסף נכבד למדי. מהרה נמצא לו איש צעיר בעל נדוניא, חתן טוב לאחד מראשי הקהלה, ויהי לו לשותף בעסק, ואחר אשר יצא החתן הטוב ההוא ממנו וידיו על ראשו, היה בנטשקי למלוח בעל עסקים גדולים.

בירטמן שמח בקרבו על כי הגיע הדבר לאזני אדונם, ודינקס נבוך מעט מדעתו את השנאה הכבושה אשר בלב מלפינר לפווינסקי. אבל שניהם טעו מאד. מלפינר מלא חמה לא על דינקס ולא על בנטשקי שנאו נפשו, כי אם על בירטמן. ובפני להבים ובסגנון

קשה מאד הסביר לו, כי אין נוהגים קלות ראש בבעל פִּירמא כזאת כי בית בנק חייב בזריזות, כי עם איש כפוזינסקי—בפעם הראשונה שמע אז בירטמן את השם הזה מפי טלפינר—איש אשר גם הוא בנקיר מפקיד כסף בביתם יש לנהג בו כבוד ולהזדרז למענו ביחוד, ורבות כאלה, וקולו הלך הלך וחזק ודבוריו הלכו הלך וקשה. ובירטמן ישב בעינים משפלות ובשת פניו כסתהו. הוא ידע מכבר כי דרך בעליו, או דרך כל הבעלים, לגזג מעט בשעת כעס, ולא חרף לבבו על הנבלה אשר עשה, אך רע עליו המעשה, כי הכלימהו בקול רם ובקהל עם. אנשים לא מעט היו בבית, אנשים מן החוץ מלבד הפקידים אשר בבית, וכלם הסבו פניהם ויביטו אליו ואל אדוניו, ומלפינר ראה ויוסף להתמרמר. הוא ידע היטב כרגעים ההם מה טוב לאדון הגוער מן הפקיד השומע מוסר כלגתו ונושא בשרו בשניו. פתאם זכר בירטמן את קריאת דינקס אשר קרא אליו אז ביום הראשון בגאווה לאמר: „לא כך גער, כי אם בי” וכרגע הבין מה הגאווה הזאת ויבט אף הוא בקצת גאווה אל כל הנצבים עליו. „אמנם כן הוא, לא נעים לשמוע גערה, אך גם זאת מדרגה שלא כל אדם זוכה לה: אשר אין לו פקודה בבית הגדול והמרומם הזה, לא ישמע גערות האדון ומה רבו האנשים המקנאים קנאה גדולה באיש אשר לו פקודה פה”. ויזכר כי בימים הראשונים היה מקנא מעט ברעיו הגדולים, שכל אחד מהם היה לו מה לספר על אדות האדון ותואנותיו, והוא לא נכבד עוד לראות את ידו הקשה.

— ומה תאמרו על אדונינו? אמר לעת הצהרים אל חבריו:—

הוא קנא קנאת הגנב, אוהב נאמן הוא לו, ואנכי לא ידעתי.

— אין אחוה במשא ומתן, ענה אחד הנערים מרחוק.

— יש להוקיר את המפקידים, אמר אחד הגדולים.

— הלא בנקיר הוא, אף על פי שאין לו חנות פתוחה,

הוסיף עוד אחד.

— הוא בן חיל, אמר מדלרסקי ראש המדברים בכל עת:—

כשנות מספר היה לאיש. יש אומדים אותו במאה אלף כסף.

— הלא גנב הוא, הלא אמת הדבר, כי גנב הוא, ענה

בירטמן קשה.

— „אל תזכר לנו עונות ראשונים”, ענה מדלרסקי:— גם נא

וקרא לו גנב בפניו.

— אבל הלא טלפינר איננו ירא מפניו. לו היתה נפשי

החת נפשו לא נתתי לו לדרוך על מפתן ביתי.

— מפילוסופים כמוך אין מביאים ראייה. האדון טלפינר פילוסוף גדול ממך. הן הוא למד בדנציג וגם בפריז ישב זמן רב. — ואנכי לא אבין זאת, אמר בירטמן:—הן הוא מבקש לו אך פקידים ישרי לב, והיום פקד עלי עין האישה הזו, אשר הוא אומר עליו תמיד, כי גנב פשוט הוא. אם הוא מכבד את הגנב, אשר גנב מאתו, וכבוד איש נאמן כאין בעיניו, הלא הוא כאומר לי, גנוב בני גנוב!

— נס נא וראית מה טוב לנגוע באשר לו.

— אנכי לא אנסה, אל תדאג לי, אבל אין זה דרך הגיון: כל אשר פקידים לו עליו לדאג, כי לא יחפצו למעם מעם גנבה. — לא לגנוב אסור, ידידי, כי אם להתפש.

— והוא הלא גם נתפש נתפש!

— מה שעבר אין, ועתה הוא גביר ופקידים לו, וגם הוא בוחר לו אנשים ישרים. מחר יואל לתת לך פקודה טובה, התאמר לו גנב אתה ולא אבה לעבוד לך? אולי מקנא קנאת ה' אתה? בירטמן צחק צחוק גדול: הוא לא נחנך להיות מיראי שמים שבדור, גם בילדותו לא היה אביו יודע אתו מאומה בדברים שבין אדם למקום, ואמו אמנם נסתה פעמים הרבה ללמדו פרקים ביראת שמים, אך היתה מן הצועקים ואינם נענים, ופתאם היה למקנא קנאת ה' בעיני מדלרסקי, יען מה? יען אשר חשד אותך, כי לא יחפץ למשוך ידו את גנבים. מה רב בלכול המושגים באנשים האלה!

„אבל צדיק הוא ממני“ אמר בירטמן בלבו בלכתו אל לחם הצהרים, „עלי לעשות את אשר אקבל עלי, לעבוד באמונה לאשר ישכרני, ויותר מזה אין לי לדעת. מי זה יגיד לי, כי טלפינר עשה ויעשה את כל החיל הזה אך בנקיון כפיו וכישר לבבו? כמה אדע אם אין מעשה עול ומרמה בפדיון הבתים העכושים וכלל מסחר הבילמים? ומה מני יהלוך? עלי להיות לאיש“.

„אבל“ הוסיף לדבר אל לבי: „הואת מטרת חברת האדם, כי עשרות אנשים ישרים ישמרו הון עול אחד? האחד ירמה יעשוק ויגנוב, ואנשים רבים נקיי כפים ויודעי דעת ומהירים במלאכתם ממנו נלויים אליו לשרתו ולשמרו ולהלחם לו עם כל מתחרה! אם חפץ אני ויש לאל ידי לגנוב בלי התפש, אשרי וטוב לי, ואם אין עלי לעבור באש ובמים ולעזור למי שעלתה בידו לעשות כן!“

„אם כן“ הוסיף עוד: „אך פתים אנחנו כלנו; פתי כל אשר

לא ישלח ידו בגנבה לעת מצוא. מה זה יזקיקני להיות לעבד, אם עלי אך לעשות כמעשה אחד האדונים ולהיות כמוהו? מה חפץ לי להיות נאמן לאדוני, אם האדונים בעצמם מכבדים את גנביהם ובוזים בלבם לנאמנים אתם?"

ובבואו אל בית אביו ובשבתו אל השלחן הקטן והדל ובהביטו אל הקלעים הבלים והמפתלים שעל פני החלון האחד ואל כל בלי הבית המעטים הפשוטים והדלים ואל פני אביו הצנומים והמקמטים והמלאים דאגה עצבון ושפלות אמר בלבו, "זה סמל הישר ויראת החטא, איש כזה מכשר מאד לשאת על כפיו את אחד מחבריו של בנמשקי, ובשכר זה יביט אליו בנמשקי בעינים רמות כעל רמש האדמה, רמש הם אנשים כאלה בעיני בנמשקי. וכן הם בעיניהם, התהיה גם אתה ממין זה? התהיה מן הפתים, אשר יאמר עליהם, כי מוכים הם בכל מקום? היו תהיה כאחד מהם, כי פתי אתה, פתי מלדה אשר לא יתקן, חוקר מבקש חשבונות, מבקש את המטרה אשר לחברת האדם, האנשים ההם אינם מחשבים ואינם מבקשים סדרים ומטרות. לא, לעד לא תהיה לאיש!"

ובאחד החדרים הפנימים שבקרבו התעוררה השאלה, אשר כבר שאל אותה פעם אחת, אך הפעם הזאת נשנתה בניסחא ברורה וגסה מהראשונה: אם לא יצדק עושה מעשה בנמשקי מעושה מעשה אביו? אם לא חובה מוטלת על כל אדם וביחוד על בעל אשה ובנים לכבוש את יצרו הטוב ואת מרץ לבו — ואולי הוא הוא? — להזהר מן העניות הרעה והבוזיה, המכאבת והמשפלת את בעליה עד להשחית? הנה איש יודע, כי בביתו אין כל, ואשתו עובדת עבודת פרך, ובניו לבושי קרעים ואין במה לגדלם כראוי, ובעל הבית דורש שכר דירה ואין, והחנונית מחרפת ומקללת בגלל שנים או שלשה כסף, והוא מתאמץ בכל עז לגדל ולנשא את איש אשר ביתו מלא כל טוב, ואשתו בריאה כפרה מהררי טירל, ובניו מצפצפים בכל לשון בלי עמל ודוחים כל בן עני מבתי הספר, וכל בני ביתו דעתם נטרפת עליהם מרב טובה, ובמה זכה האיש ההוא לכל הגדולה הזאת? הגם הוא דאג לאדוניו ולא ערב את לבו לנגוע באשר לו?

"אבל, ידידי, הלא כפשע בינך ובין דרך גנב?" דבר אליו קול תוכחות מקרבו, "עוד מעט ואמרת כל הממאן לגנוב אסור לרחם עליו!"

בירטמן התפלץ לקול הזה, וחרפה שכרה לבו, כאלו עמד איש בוחן כליות ולב לפניו ויוכיחהו על רע מזמותיו.
„לא, בודאי יש דרך ממוצע בין מעשי עול ובין שפלות ידים. יש דרך כזה, יש ויש, אין כל ספק בזה, ואני אמצאהו ואהיה לאיש“.

ביום השני התלחש עם אחד מבאי הבית, אשר ראהו בחברי האספה בבית טורבלינד, ויתן לו שלשה רו"כ ויהי להם לחבר כי בזאת הוא נלוח אליהם, כי יקראוהו אל האספות, כי הפצו לדעת את הדבר כראוי.

„שקר גמור לא אמרתי בזה“ הצטדק בלבו, „הלא ראוי וטוב לי לדעת מה התנועה הזאת. החולק על שמה חייב לדעתה עוד יותר מהמחזיקים בה“.

מז.

טורבלינד היה אהוב לכל יודעיו, מתהלך בנעימות את כל אדם, ומשכיל בכל דרכיו. אך מדה אחת לא טיבה נראתה בו, וכבר שמו מקצת אוהביו לב לזה: הוא נמנע מלגדל את עוזרו בבית הבנק. הוא היה מקבל אך נערים שלא למדו ולא שמשו, ואיש מהם לא זכה לעלות מעט לא לענין שכר ולא לענין כבוד. גם עבודת תמיד לא נתן לאיש מהם, כי אם את אשר ישים עליהם אותו היו עושים, ויש אשר לא הבינו את לשון הסעיפים בפנקס אשר היו מעתיקים ממנו, ובראותו נער מבין יותר מדי צרכו היה מוצא בו ערות דבר ומשלחו מהר, כי היה הוא לבדו שורר בבית ועושה בו כאדם העושה בתוך שלו, ואין מכלים דבר.

אמנם הדירקטור הזקן היה רגיל להשתרר ואוהב מאד להכלים, גם בבנק „אשר לו“ (כן היה קורא לו בדברו בו) היה זועם בכל יום וגוער בטורבלינד בכל עו פני אציל יהודי. אך טורבלינד לא נכלם מגערותיו, כי אם שמח עליהן מעט, כי הנכבדים בחברי הבנק היו שוחקים עמו יחד על הזקן ועל תוכחותיו ותלונותיו, כי באמת היה מתגולל עליו חנם, והכל ידעו כי הוא זקן שכבר נמר ריחו, ויהי כל זה לטורבלינד לשעשועים וגם לכבוד. אבל בימים האחרונים מצא בו הדירקטור חטא, אשר לא

התבונן אליו עד כה, והוא כי אין עריכת הפנקסאות נעשה דבר יום ביומו.

— הלא נורא הדבר, קרא בקול רעד זקן: — הלא חרפה היא להגיד לאיש! בנק אשר אין פנקסאותיו א זשור לא בנק הוא, כי אם חלוף יהודי. — הוא היה בנעוריו מן „הברלינים" ובכל פעם אשר הודמן לו מקרה לגנות את „היהודי" לא החמיצו— פנקסאות כאלה אין בהם שוה פרוטה בעיני.

כדבר הזה היה מדבר יום יום, וטירבלינד היה צוחק צחוק צדיק תמים לעיני הנצבים עליו כדרכו, אך לבו לא צחק בקרבו. כל תלונה וכל גערה היו משחק לו, אך נגיעה קלה בפנקס לא יכול נשוא, ויחשב מהשבות להסיר את לב הזקן המתאנה לו מאחרי הפנקסאות. אך המלאכה רבתה עליו ולא יכול להחישו בעזרת נערו, ואיש מבין ומהיר מכשר מאד להתבונן באשר לא הורשה ולגלות סוד ולטמון פחים, ואי מזה יכול לקחת לו איש אשר ידע וישכיל בכל אשר ידרש ולא יחפץ לדעת מאומה מאשר יעלימו ממנו?

זאת היתה שאלה קשה מאד, ופתרונה היה נחוץ, כי הדי— רקטור לא היה מן העצלים בדבר שפתים ולא קצה נפשו לחזור על מלה אחת אלפי פעמים בנגון אחד.

כאשר יצא בירטמן מתוך האספה בלילה ההוא, שאלו החברים איש את אחיו מי הוא, ומקצתם אמרו כי הוא נער בלשכת מלפינר, ואחד מהם ידע ויגד את שמו.

לשמע שם בירטמן הבין טירבלינד, כי הוא בן אליהו מיודעו מלפנים, כי היה קלסתר פניו דומה מעט לקלסתר פני אביו, וכרגע התרוצץ הרעיון בקרבו, כי העלם הזה יצלח לו. בן האיש אשר ראהו לוקח מעט מעט את פקודת משמרתו ולא התבונן וגם היה לו לעזר בזה, הוא העלם אשר ייטיב לעשות את כל אשר ימילו עליו בלי צאת מגבולו ובלי פנות ימין ושמאל ואשר אחד בן נקל יהי לפטרו בלי הקימו לאויב ולמתנקם.

— אדוני דינקס, קרא טירבלינד אל דינקס בעוד ימים אחדים בהפגשם בחוץ.

— הנני לפקודתך, מיכאיל אברמויטש.

— היש בעוורוך נער אחד בירטמן שמו?

— בירטמן.... כן, כן, יש שם נער אחד כזה. הוא עודנו

מעוורי עורוי. כמדומה לי, כי לא דברתי אתו עוד מימי.

— אבל יודע הוא לכתוב ולחשב מעט?
— כתב ידו איננו רע, אבל עודנו נער גמור, אף על פי שהוא לומד צרפתית ואנגלית יחד.
— כל הנערים האלה חפצים להיות דירקטורים מהר, התלוצץ טורבלינד.

— כן הוא, השיב דינקס בשחוק חנופה, והיא ידע כי אין זה מכון כראוי לדרכי בירטמן, אשר היה בידו באמת להתנשא על חבריו ועם זה לא נהג מדת יהירות באחד בהם, ויוסף לאמר:
— אבל הוא לא יהיה דירקטור לעד.

— לעד? למה זה ככה תתנבא עליו רע?—טורבלינד שאר שאלה זאת דרך שיחה בטלה, אבל באמת חכה לתשובת דינקס בתאות נפש וישם אזנו כאפרכסת.

— הוא לא ירחיק ללכת. עד עולם לא יוכל לנהר עסק שלם לבדו. עד עולם לא יהי ראוי גם לתת לו עבודה שלמה וחמורה מעט. כאשר יצוה כן יעשה, ומחוץ לגבולו לא יצא כמלוא השערה. בזה דמיונו כילד בן חמש שנים, וסכנה היא לסמוך עליו הרבה.

דינקס לא אהב לדבר טוב על איש, והפעם היתה לו כונה מיוחדת, צפונה בקרבו מאד, לדבר רע ולא טוב. אפס כי החטיא מאד.

„אצבע אלהים הוא“ אמר טורבלינד בלבן, „עלם כזה אני מבקש, גם אביו היה כן, הוא ידע רק לערוך ספריו ואגרותיו, ועינים לא היו לו בראשו“.

— ידעתי אנשים כאלה שכל ימיהם לא יצלחו למאומה, ענה בצחוק ויתן ידו דרך תודה לדינקס, ודינקס שמח בקרבו על המקרה הזה. אבל גם שניהם לא התבוננו, כי יש סתירה קטנה בין תחלת דברי דינקס, אשר נראה מהם, כי לא שם לבו אל הנער ההוא ובין דבריו האחרונים שיש בהם כמין הסתכלות פסיכולוגית.

יז.

אשת אליהו בירטמן הביטה אליו בתמהון רב, והוא חכה באגרופו על השלחן ויקרא קרוא ושנה: לא, לא, אני לא אחפץ בזה, והיו לא תהיה!

מה זה היה לגבר הרך והשוקט הזה, כי ככה יתקצף ויהום בעברתו? מי נתן בו רוח עז כזה לצות ולאסור ולדפוק על שלחנו? והוא היה אסקופה נדרסת כל ימיו, וכל דרכיו סבלנות והתאפקות, על גרופי אשתו היה מחריש ואת בנו לא עצב מימיו, ופתאם היה בעל חמה ועריץ בכיתו!

אך היא לא הסכינה לעין הרבה בדבר, ולא ארכו רגעי תמהונה, ותאמר במנוחת שאט נפש, — אל איסאק בנם, אשר עמד אתם (כבר הגיד ולא בוש כי איננו חפץ להקרא אייוק).

— היא יצא מדעתו היום. הלא אשר הוא, אשר אשר לא היה לנו להעלותו על רוחנו, והוא משתגע ובוטח בזה. התדמה בנפשך, כי לא ימצא לו מורבלינד איש צעיר אחר לפקודת משמרתו. כל השומע ירוץ אחריו. המתן לו יום אחד ובאו אליו מאה בוכהלטרם. בוכהלטר בבנק — הנקלה היא?

— את יודעת הרבה מאד, מה הוא בוכהלטר, ובנק מה הוא!

— ואתה יודע הרבה? עסקן גדול! הלא גם למכור פפירו-סים לא תדע! הלא אתה מתאמץ תמיד למכר את סחורת הפברוי-קנטים אשר לא יתנו להרויח מאומה, ואת הסחורה שיש להרויח בה פרומה תחזיק בחנות עד שתרקב.

— כל הבנק הזה איננו שוה לו, אין בו שוה פרומה בעיניו. כלו בידי מיכקה, ואני לא אחפץ, כי יהי בני עבד למיכקה הגנב.

— עתה היה לגנב בעיניך! עתה כאשר... היא לא מצאה מלים לכלות את מאמרה. אולת כזה לא דמתה לשמוע גם ממנו. היא היתה נכונה בשעת כעסה בימים ההם לעסע את מיכקה כדג, כי היה בעיניה גנב, שודר ואיש דמים, אשר מעט הוא לתלותו. אבל רק בימים ההם, בהיותה כואבת. ועתה זכרה ותכן רק כי אדם גדול הוא בעיר, אחד המתהלכים עם גבירים, איש אשר לכבוד הוא לאישה האביון לבא בדברים אתי, והנה עתה הוא קורא לו גנב, עתה — מקץ עשרים שנה, בשעה שהוא נכון להיטיב להם, לעשות את בנם כמעט לאדם גדול כמוהו! ומה היא הרעה אשר עשה אז? מה חטאתו אשר חטא באמת? אדוניו נתן לו משמרת פקודה טובה מן הראשונה ויקבלה — ההיה לו לאמר לא חפצתי בזאת? הלא באמת כאשר עשה, כן היה לו לעשות, הלא כן יעשה כל אשר לו מוח בקדקדו, הלא בגלל זה

הוא איש כאנשים, ואשתו גברת, וביתו בית, והם בענים ובשפלותם מראשם ועד סופם.

— גנב הוא! קים אליהו את דברו:— גם פרוטה אחת לא אפקיד בידו, לו יש לי מה להפקיד.

— הוא איננו מבקש הקפה מידך, איננו מבקש מאתך, כי תאמין בו, שוטה.

— שגעון הוא לעזוב את טלפינר וללכת אל מיכקה. הלא טלפינר הוא על כל פנים בעל עשר רב, ומה ימצא פה?

— פה בנק. בנק הוא ענין אחר לגמרי.

אליהו הביט בה בבזו על הכמחון הרב אשר תכמח בשם בנק, ואיסאק בלאה נשוא דברי שניהם ויאמר „עוד איעץ בזה" וילך לו. אבל כחש להם, כי הדבר נגמר בינו ובין טורבלינד עוד מאתמול. בשבתו לפני טורבלינד ובשמעו את קול דרה מבעד החדר השני בלי ראות את פניה נעתקו מפיו מלים, ובלי דבר הרבה, גם בלי בקש הוספה קמנה על השכר אשר נקב לו ואשר לא היה רב משכרו בבית טלפינר קבל עליו את העבודה, וישמח טורבלינד מאד על אשר הקרה ה' לפניו עוזר פרא כזה ויציגהו לפני אשתו ובתו בשם איסאק אילאיטש בירטמן וישלחהו ויסגר את הדלת אחריו בכל אותות ירידות.

כאשר הוצג לפני דרה, וכפה באה בכפן, לא ערב את לכבו לאחו בה כראוי, והיא הביטה אליו, ולעג דק ומסתר מאד נראה לו על פניה.

ובעוד ימים אחדים עמד על משמרתו החדשה, ובעצם היום ההוא ראה, כי העולם החדש אשר לפניו קצן וצר ודל עד מאד. העסקים היו לא מעטים אבל קטנים, וכלם היו בידי טורבלינד, אליו פנה כל בעל דברים, הוא היה הלוקח הוא הנותן, הוא הגוזר והוא המקום, כללו של דבר הוא היה כל הבנק, ובלעדיו לא נעשה מאומה. תחת אשר בלשכת טלפינר, אשר היתה כלה רשות יחיד גמורה, היו רב הפקידים נראים כעומדים ברשות עצמם, היה הבית הזה—רשות הרבים מראשית יצירתו—מין עסק מיוחד לאדם אחד, שכל מקום שהיא הולך סחורתו עמו, ואין לאחרים חלק בה.

— עוד פנים חדשות, אמר אחד הבאים אל טורבלינד וירמו בעיניו אל בירטמן:—אין השעה משחקת לך לענין עוזרים.

— כאשר עיניך רואות, ענה מורבלינד בשחוק נחת וגאווה:—
ומה אעשה? הן לא אוכל עשות הכל לבדי.

— יקח לו הדירקטור פנקס אחד, והיה לו מה לעשות, ועל
כל פנים לא יפריע אחרים ממלאכתם.

— הם ...

— הנה הוא שם?

— מובן מאליו. הלא שתים עשרה שעות עתה.

— ומה היא עושה?

— היא חיתם על המודעות.

— האין המודעות כשרות בלי חתימתו? אני גם ראה לא

ראיתי את המודעה השלוחה לי ועם זה באתי לפדות את שמרי.

— אדוני מורבלינד, נשמע קול רועד, קול זקן מן החדר

הפנימי, ובעוד רגע נראה גם הוקן בעצמו על המפתח, ופניו
מלאו זעם.

— איה הנער הכותב את המודעות?—מי הוא?

— הוא איננו עוד אתני.

— טוב מאד. הוא לא יצלה למאומה. הוא כותב כתינוק

של בית רבן, אותיות גדולות, נפרדות זו מזו—חרפה היא, חי' ה'
לא אדע מה אמר על זה, הלא בנק פה. תמול ראיתי מודעה
מלשכת מלפינר, והנה היא תאוה לעינים, ופה...

— הנה פקידנו החדש עבד שנים אחדות בלשכת מלפינר.

— באחרונה נתן ה' חכמה בלבו, קרא הדירקטור ויבט אל

בירטמן בעינים שאין בהן כל אות חבה:—עד כה היה מנהל את
הבנק בנערים בני ישיבה. אך למדהו נא לעשות דבר יום ביומו,
ילמדו כלם לעשות הכל א' זשור, רק א' זשור, אם לא יהיה א'
זשור, לא אשים עיני בפנקס עוד.

הדירקטור ירק בזעף וישב אל חדרו, ומורבלינד והאיש הדובר

אתו הביטו זה אל זה ויצחקו בלחש.

— ואתה דברת על המודעות כעל דבר קטן שבקטנים,

לחש לו מורבלינד:—פה אין להקל בכל דבר.

רב עבודת בירטמן ביום ההוא עד שעת נעילת הבית היתה

כתיבת אָרדרים, וכמעט כל אָרדר נכתב אחרי המעשה: מורבלינד

היה אומר ובירטמן כותב. דבר זה יעשה בשעת הדחק לצורך

הרגע, אבל אם יהיה לסדר קבוע לצחוק ולקלס הוא, כי יש בו

נתינת יד למויף לעשות כטוב בעיניו ולתלות קלקלתו באחרים.

טורבלינד לא העלה על רוחו לשית חמאותיו על ראש רעהו וגם לא לשם זיוף עשה כן, כי אם להחיש את המלאכה, ועל כן לא שם לב כי מנהגו זה יכול להעיר חשד בלב עוזרו החדש, גם בירטמן לא אמר לחשדן, כי דברי אביו לא נכנסו לאזניו, אך רע היה עליו המעשה הזה, דאכה נפשו לראות את אדוניו החדש, את אבי דריא, נוהג מנהג מגונה כזה, והוא נכסף לכבדו בלבבו ולמצוא בו מורה ומנהל, ובסתר לבו קוה, כי באחרונה יהיה לו גם לאב, „באחרונה" כאשר „יהיה לאיש".

אחרי לחם הצהרים נתנה לו עבודתו הפנימית והנכבדה: חתימת כל החשבונות לפנקסאותיהם לשנה שעברה ופתיחת הפנקסאות החדשים. ער העת ההיא היה טורבלינד עושה זאת כמעט לבדו, אך בימים האחרונים רבה העזובה בפנקסאות, והדי-רקטור הרבה לדחק, גם קרב זמן עריכת הבילנץ. בשני הימים הראשונים ישב טורבלינד גם הוא עמו ויחלק את המלאכה בינו ובין שני הנערים הגדולים אשר היו שם ואשר רק אחד מהם היה מסוגל לעזור מעט באמת, ביום השלישי הלך לו טורבלינד ויצוהו להביא את המפתחות אל ביתו ואת מפתחות הקופה לקח אתו.

בשנה ההיא נפתח לטורבלינד מקור חדש להרויח מן הצד, מקור לא נאמן ולא טהור, אבל מצוי מאד: הוא ואשתו הרב לצחק בקרמים לשם משחק ולשם עסק יחד, הוא היה משחק בפרפירנס בחבורה לבד, והיא עסקה במשחקים קטנים ופשוטים בחבורה לבד. היא הצליחה על פי רב, גם לא נזרה משלוח יד במלאכת אמנותיה ותגרע מעט מן הכסף המורס למענן לנדבה—מטרוניות רבות בישראל עושות כדבר הזה—ותהי רחוקה מהפסד גם בלילות אשר לא היתה השעה משחקת לה. אבל הוא לא הצליח במשלוח יד זה, ויהי שכרה יוצא בהפסדו. היא הרויחה נחשת, והוא הפסיד כסף וזהב. רק בימים האחרונים ההם החלה השעה לשחק לפעמים גם לו. זה הדבר אשר התקלקלה עריכת הפנקסאות מאד תחת ידו, בגלל זה הוקק לקחת לו עוזר חדש וטוב מהראשונים ובגלל זה עזב אותו לבדו ביום השלישי.

ובירטמן שמח כי צוה להביא את המפתחות, כי על כן קוה להראות את פני דריא בלילה ההוא ואולי גם בכל הלילות או ברב הלילות הבאים. אך בעשותו כה וכה מצא את שם גרינצויג בפנקס הקופה וינח את עבודתו ויבדק את חשבונו, דבר שלא ערב את לבבו לעשות אלו היה טורבלינד עמו. בפנקס החשבונות

הפרטים מצא רק שני סעיפים: מימין 5300 ר"כ סלדא ומשמאל 300 ר"כ מרבית, ששה למאה. ויוסף לבדק בפנקס הקופה לכל השנה וימצא כי קבל 1000 ר"כ ומקצה שבעה חדשים שב והכניס 1000 ר"כ, ובכן נודע לו כי יש ל"צוררו" זה חמשת אלפים. "חמשת אלפים" אמר בלבו, "לא כסף רב הוא לדקטור ממחה. אך אולי יש לו עוד? אולי יש לו שמרי אפותיקי?"

הרעיון הזה הקטין את השמחה אשר שמח בהשאריו לברו. כמעט בכלי דעת הוסיף לבדק בחשבונות הקופה לשנה החדשה וימצא שם שני סעיפים על אדותיו בעמוד ההוצאה. "גרינצויג 300 ר"כ מרבית 6%", "גרינצויג 3000 ר"כ". על הסעיף הראשון תמה מעט. אם 6% מדוע 300 ר"כ? הלא היה לגרוע לפי מספר הימים אשר היו אלף ר"כ תחת ידו, יותר משלשים ר"כ!... ופתאם עלו על לבו דברי אביו, וכרגע שרש הרעיון בקרבו, כי לא שגגה היא, כי אם זדון, כי לא לקח גרינצויג את האלף בשנה הקודמת ולא את שלשת האלפים בשנה היא.

כדבר הזה לא יכל טורבלינד להעלות על רוחו. אחרי אשר קבץ את כל זיפיו אל חשבון אחד היו פנקסאותיו כמתוקנים בעיניו, ומאין יכול לדעת, כי עוזרו החדש, אשר יוכל להמנות עוד עם נערים, יבא לבדוק אחריו ויקרא את הסעיפים בעיון ובדיוק כחוקר קדמוניות? מאין היה לו לדעת, כי אבי הנער הזה התמים והדל יחשבהו לגנב? וביחוד מאין היה לו לדעת, כי הנער הזה המקבל שכרו שלשים כסף לחדש יש לו חשבונות עם הר"ר גרינצויג, וכל רשימה נוגעת בו מביאה אותו לידי הגיון ובדיקה?

"נמהר אתה מאד", אמר בירטמן אל לבו. "עוד לא בדקת היטב, וגם אם נכון חשבונך, אין שגגה מוכיחה מאומה. המעט רקלמציות (מכתבי תלוזה) ראית בלשכת מלפינר שכלן באו על ידי שגיאה?" ובכל זאת היה ברור בעיניו כי השערתו נכונה. את דריא ראה בלילה ההוא, גם נתן יד לה, אך לדבר אתה לא זכה עוד.

"אם אמת הדבר" אמר בלבו על משכבו, "הלא קרובה אלי דריא מאד: הן דברים כאלה לא יעשו מרב טובה, ובודאי אין לו מאומה, והוא כלה בלא נדוניא, ולא עזות יתרה היא, אם אשא עין לה. מלבד זאת הלא אביה בידי עתה, כל כבוד ביתם בידי, בידי לעשות כלה אתם. אמנם לא אעשה כדבר הזה, חלילה לי, אך היכלת לעשות גם היא לא דבר ריק. אבל מה אני יכול לעשות?"

היש בידי להצילם? מה אוכל לעשות לטוב להם? הדבר תלוי רק בכסף, באלפי כסף, אבל נקל לאיש לבא באש ובמים מלהוציא אלפי כסף מכיס ריק. רק להרע להם, רק להשחיתם בידי; אבל... גם זאת לא אוכל! אם אוהב „הוא“ את דריא, כאשר אמר עליו מדלרסקי, הלא הדבר תלוי בו, הוא יוכל באמת לעשות בהם כטוב בעיניו לשבט ולחסד, ואני אפס ותהו כל מחשבותי גם כי אמר להרע, תהפך להם הרעה לטובה, אם ייטב בעיני גרינצויג“.

בירטמן נתר ממשכבו, וחמתו בערה בו על „צוררו“. הנה הוא דקטור ממחה או נחשב לממחה, ועל כן ידו על העליונה בכל דבר, ומי שלא הספיקו בידיו ללמד, מי שאין לו כשרונות—הלא גם כשרונות לא יקח לו האדם בידו—וכל האנשים הרבים אשר לא האירה ההצלחה פניה אליהם, אין להם בלתי אם לכף ראש לפני דקטור כזה, אשר עשר וחכמה וכל טוב נתנו לו מן השמים, וכל מדה טובה נפלה לו לחבל. הנה הוא עוסק בצרכי צבור, חובב ציון, דורש על הלאומיות, כלו אך טוב, אך צדיק, אך מאשר בארץ, ואנחנו אנוסים לעמול, להערים, לחנוף ולעשות גם עול מעט או הרבה. הלא ענג הוא להיות אך צדיק, הלא ענג גדול הוא. יקר מכל טוב, מכל חמדה אשר יחמד לו האדם בארץ, ומה המונופוליא הזאת? על מה נעשה לו ככה? אולי יותר ממה שאיש צדיק מאשר כזה ראוי לתהלה, ראויים אנחנו קמני הארץ לחמלה? ואולי גם איש כטורבלינד, אשר הזקק לזיף ולקחת מאשר לא לו, יוכל להתאינן על עוות הדין?

ובחשבו כן נראו לפניו כל האנשים השנואים לו, אשר ראה בבית טלפינר, כל העשירים שעשרם מיום אתמול, וכל האנשים השלויים הממלאים אוצרותם כסף בלי עמל, וכלם הביטו אליו בעיני חן ותחנונים לאמרי: „מה אתה דורש מאתנו? על מה תריבנו? למה לא תתננו לראות חיים עלי ארץ?“

בסערת לבו לא ראה כל תקוה לישון, גם לא התאמץ לישון בלילה ההוא, אך פתאם נאחזו עיניו ועשתונותיו התבוללו וירדם. ממחרת הלך לעבודתו ולא הגיד לאיש מאומה מאשר נגלה לו, אך הבית ההוא היה עולם חשוך לפניו, והכוכב המזוהר אשר משך אותו אחריו שמה, היה רם ונשגב ממנו כבראשונה. אבל חבלי קסם היו לכוכב ההוא, והחבליים הלכו הלוך וחזק: באחד הלילות יצאה דריא לקראתו בהביאו את המפתחות

ותבקש מאתו להחליף לה ספר בחנות הספרים ולהמציאו לה למחר, ודבריה היו מלאים חן וכבוד, ושתי פעמים הושיטה ידה לו בלילה ההוא: בגשתה אליו לשים את בקשתה לפניו ובכלותה לדבר אתו.

יח.

בעוד ימים אחדים היתה עוד אספה בבית טורבלינד. חברים אחדים הציעו לערוך מחאה אל „הצפירה“ בגלל מאמר אחד אשר מצאו בו החברים ההם דבר שלא כרצונם. הדעות נחלקו, ומטיפים נמצאו, וצעקה היתה בועד, ואחרי אשר התוכחו דים, אמר גרינצויג, כי כל מיני מחאות כאלה אינן מן המדרה, כי טוב לבערי הלאומיות אשר לא ידקדקו עם חבריהם, כי הקפדנות היתרה עושה את העם כמות כתות וממעטת את כחו, וכי הלאומיות הנאמנה דורשת לשלום ולסבלנות גמורה, ובלעדי זאת אין שמה ראוי לה, כי על כן אחד הוא הלאם וגם רגש הלאומיות אחד הוא לכל הכתות.

גרינצויג דבר בנחת ובשפה ברורה מאד, וכל החברים הקשיבו בכל לב, ואיש לא השיב דבר בכלותו את דבריו.

וברגעי הדממה ההם נראתה דריא על המפתן ותבט אל גרינצויג בלעג הדק, אשר ראה בירטמן על פניה זה פעמים.

— אשאלה נא שאלה קמנה, אמר בירטמן פתאם (והוא לא השמיע קולו עד כה):—הנה רגשות שונים יש באדם, מקצתם טובים ומקצתם רעים, ובמה נדע, כי הרגש הזה, שאדוני גרינצויג קורא לו לאומיות, מן הטובים הוא, ולא מן הרעים? אולי היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם?

האספה היתה גדולה, וגם נשים היו בתוכה, שלש עלמות פנויות ושתי נשיאות, ואחת העלמות היתה טובת תאר מאד, וכל הנאספים נתנו קולם כאיש אחד, להשיב על דברי בירטמן, ויקם שאון בבית, אשר לא שמע בירטמן כמוהו, ונפשו נבהלה מעט בראותו את אשר עולל לנפשו, כי הקים את כל החבורה לשונאים לו. אך דריא הביטה אליו בחכה ובשמחת נקם על אויביו, והדבר הזה חזק את לבבו ויקם ויהם את כל העדה בקול עז ויוסף לאמר:

— אדוני! חכם אחד אמר: „איזהו עשיר, מי שצרכיו מעטים.“
הלא כן נוכל לאמר גם לענין צדקה, „איזהו צדיק, כל מי

שחובותיו מעטות". הנה החיים ככדים עד מאד, על כל צעד וצעד אנחנו נגפים בגוף ובנפש, מלחמת הקיום מעברת את האדם על מדותיו הטובות עשר פעמים ביום, נמעיטה נא את חובותינו, נעמידה נא את כל תורת הצדק על שתים או שלש חובות נחוצות באמת, אי נוכל לעמד בהן בכל עת. אך לנטול עלינו חובות חדשות, כטרם נדע אם ראויות הן לקבלן, אם יש דורש אותן מידנו, ואם לא חיבים אנחנו להמנע מהן, דבר אין חפץ בו בימים האלה, משל לאדם שהוצאתו רבה מהכנסתו, והוא מבקש לו הוצאות חדשות, אשר לא הסכין בהן עוד ואשר לא ידע גם אם ימצא נחת בהן. היצלת, היחכם העושה זאת?

בירטמן השתומם בעצמו על הדברים האלה אשר יצאו מפיו במהירות ובלשון מדויקת ובמבטא נכון ויפה, אף על פי שלא הכין את נפשו לדבר ובהחלו לענות לא ידע עוד את אחרית דבריו. כל החברים הביטו אליו בועם, ומקצתם גם בשחוק בוו, אך גם אחד מהם לא מהר לענות בפעם הזאת וישבו כמחכים איש לאחיו. ודריא לא גרעה עיניה מיושבי הועד, והלעג הדק אשר ראה בירטמן על פניה כראשונה היה לשחוק מגולה. אבל מה נאוו פניה בצחקה! הצחוק מִיפה כל פנים, ואף כי פני יפת תאר בעיני האיש אשר יתאו יפיה מכבר.

— אדוני! אמר גרינצויג:— על פי דין אין שאלת חברנו

הצעה, אדוני...

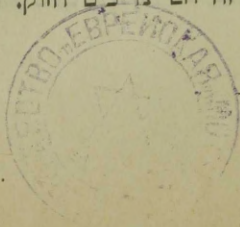
— בירטמן, עזרה לו דריא בלחש מרחוק.

— על פי דין אין שאלת אדוני בירטמן טעונה תשובה, כי

על כן הוא מתקומם על האלפא-בית שלנו, ואנחנו לא נוכל לקרא אלפא-בית תמיד. אנחנו נועדים פה להתבונן להועץ ולהחליף דעות בעניינינו, אך לא להוכח ביסודי אגודתנו, אחרי הוסדה מכבר. אחד הדברים המעטים אשר למדה אותנו ההיסטוריא הוא, כי אין מתוכחים בעקרים באספות ואין מאמינים בכח התוכחות כואת. לפנים היו מתוכחים בפומבי גם ביסודי האמונות, במעמד כהנים גדולים ומלכי ארץ. ועתה חלפו ימי הדיספוטציות ולא ישובו עוד, וכל הבא אל תוך חבורה לחלוק על עקריה איננו ראוי לתשובה. אבל חיבים לי שואלים כאלה מצעירי הדור אשר בעיר הזאת,—הן מרביתם גם שאול לא ישאלו, מדאגה פן ישיבום תשובה שאין אחריה שאלה עוד—

דריא עתה פניה מעט ותצא, וגרינצויג הוסיף:

— דאגה זאת דאגת שוא היא, כי תשובה גמורה, תשובה שאין מקום לבעל דין לחלוק עוד אחריה, אין למצוא על שאלה כזאת, וזה הדבר אשר בטלו הדיספוזיציות. גם אני לא אבוא לסתור דברי חברנו הצעיר עד היסוד. אך יש את לבכי להראות, כי נחוץ להזהר מעט בחקירה כזאת. הנה הוא השמיע באוזניו כהלכה ברורה, כי רגשות האדם מקצתם טובים ומקצתם רעים, ואני גם הלכתי זאת רופפת בידי. על דעתי אין כל רגש רע באדם. כל רגש טוב מאד בוזנו במקומו ובמדתו. על דעתי יש מעשים טובים ומעשים רעים, אך רגש התאוה המעוררת את האדם למעשה יסודו בטבע האדם, אשר לא ישאל בעצתנו ולא יתן לנו רשות לחלוק עליו. ובכן אם רגש הוא רעיון הלאומיות, רגש עומד בפני עצמו, אין לנו בלתי אם לחפש דרכינו ולחקור אם לא נרבה להתמכר לו, אם לא נעשה מעשים רעים בגללו, אך לא נוכל לבטלו או להסיח דעתנו ממנו, ועל כל פנים איננו חייבים להרחיקו, כאשר לא נרחיק כל רגש הרחקה גמורה מקרבנו. מי שחסרונותיו מעטים הוא העשיר" אמר לנו חברנו, ועל כן עלינו להמעיט את חובותינו למען נצדק. אני סולח לו על הדלוג הגדול אשר דלג מתאות התענוגים וההתכבדות אל חובות הלבבות, אף על פי שהוא מן הדלוגים שיש בהם סכנה גדולה, סכנת שגיאות גסות. אנחנו הרופאים תלמידי חכמי הטבע לא נדלג באמץ לב כזה, ופילוסופיא לא למדתי לדאבון נפשי ולא ידעתי אם מותרים לה דלוגים כאלה אם אין. אבל גם בזה אני נוטה לחלוק על יסוד ההלכה. על דעתי לא עשיר היה דיוגינוס, כי אם עני מכל עניי הפועלים העובדים בבתי העבודה. נאמינה נא רגע כי נכון הדבר אשר יספר עליו, כי באמת היה יושב בחבית ומתענג על אור השמש כל הימים. האמנם טוב ונאוה היה לכלנו לשבת איש במאורתו ולהתחמם ככלבים וכחתולים לאור השמש? יגיד נא חברנו הצעיר, האמנם יש את לבבו להיות מן העשירים שחסרונותם מעטים? אני לא אחשוב גם את תאות העשר לחטאת, נכון אני לחשבה גם לחובה, אך במדה שאין בה פריצות גדר והריסת חובות אחרות. אני כל רגשות האדם קדושים לי, אין רע ואין מגונה בהם, הרגשות הנחשבים למגוונים ולטמאים הם הנכבדים באמת מכלם, כי על כן נחיצותם יתרה, ובגלל זה הם חזקים מאד. אפס כי בחזקתם יפרצו חק ויסיגו גבולי רגשות אחרים שנחיצותם מעטה ומדתם הטובה קטנה ושנגלל זה הם צריכים חזק. רגש הלאומיות בעמנו

הוא עתה במצב כזה, ועל כן אנחנו מהחוקים למענו. אלו ראינו סביבנו שנאת בצע במדה יתרה, הייתי נכון ליסד אגודות ולבקש עציות לחזק את רגש האיגאיוזמוס, כי הוא נחוץ לאדם יותר מכל תורות המוסר, אך לדאבון נפשנו לא נוכל להתאונן על חסרון איגאיוזמוס ואהבת בצע וכל רגש מצוי אשר כזה, ורק הרגשות הדקים והנשגבים שהם מותר האדם מן הבהמה, המה נרדמים או מתנמנמים בתוכנו, לפעמים, ואז ראוי לעוררם ולחזקם, ואחד מהם הוא רגש הלאומיות. הוא איננו מן הראשונים במעלה, להפך אחרון הוא, אחרון שבאחרונים, אבל היא הנותנת, רק בגלל כי אחרון הוא, רק בגלל כי מרתו הכשרה והטובה קטנה, אין כמוהו נוח להרדם וגם לישן שנת מות, וזה הדבר אשר יזקיקנו להשיף על אדותיו ולעורר את הלבבות למענו. אך להתירו, להראות באותות ובמופתים כי יש לנו חפץ בו איננו נזקקים ואיננו יכולים. יבאו הפילוסופים ויחקרו וידרשו כאשר המצא ידם על כל רגש ועל כל נמיה קטנה או גדולה אשר באדם, ואנחנו, בני אדם פשוטים, לא נחכה להם, לבנו לא ישאל את פיהם מה מותר לו ומה אסור לו, על מה נעצב על מה נשמח ומה נחמד. שער נא בנפשך, אדוני בירטמן, כי באחת הערים הגדולות אשר בארץ, במקום אשר בו כמאה אלף או כמאתים אלף יהודים גמרו כלם כאיש אחד לעזוב את היהדות עזיבה גמורה לכל דבר, שוה נא לנגדך את המראה הזה כאלו נעשה כאמת בימינו ועינינו ראות. מה תאמר על זה חברנו הצעיר? אם שמח תשמח על נצחון כזה—הלא נצחון הוא, גבורת השכל הבריא על התכבדות השוא—אם ינעם לך המעשה, אין לי ולך מאומה. אך אם יעורר בך כעין רגש געגועים, אם יצר לך מעט על כשלון הרפה לפני החזק ממנו, אחינו אתה ...

ברגע ההוא נקרא גרינצויג לצאת ויקם ויתפטר מכל האספה בברכה אחת ואך לבירטמן לבד הושיט ידו וילך לו.

כאשר החל בירטמן לדבר השתומם טורבלינד, ופניו רעמו ולא גרע עיניו ממנו בדברו וגם אחרי כן. הוא הבין מעט מאד בכל אשר מחוץ לעיניו משאו ומתנו ומשחקי קרמים, ובענין הישוב לא השמיע מעצמו גם דבר אחד ויהי אך נגרר אחרי חבריו, והנה עלם צעיר אשר לא שם לו ולא ערך לו, פותח פה בבטחה וברום עינים נגד כל חברי האספה! ומי הוא העלם הזה? נער

משרת לו! איכה ערב את לבבו לחות דע במקום שאדוניו יושב ושותק? איך לא הבין, איך לא הרגיש, כי לא נאיה הוא, שיהי הנער העוזר מדבר, והאדון שהוא עובד לו פונה כה וכה ולומש עיניו בבלי דעת? איך מלאו לבו לחלוק על כל בני החבורה בשעה שאדוניו אחד מהם? הלא עזות יתרה היא לנער לחלוק על אדוניו בפרהסיא בביתו באזני בתו ובאזני כל ארחיו! כל אלה דבר אל לבו כמצטדק על זעפו, אבל באמת היה מקור אחר לזה, רעיון קשה ומר דכא את נפשו: אם לא מבטח בוגד הוא עוזר כזה אשר בידו להבין דבר מתוך דבר יותר מדי? אם לא סכנה היא לסמוך עליו ואם לא סכנה גדולה עוד מזאת לשלחו פתאם? הן לא נער תם הוא כיתר נעריו, כי אם איש אשר כחו בפיו, איש יודע להעז פנים ולהרים קול בקהל רב. אולי כבר הרגיש וימצא בפנקס ואו... הלא גם חתול יש בידו להרע. הנה גרינצוויג הושיט ידו לו. אולי תהי המחלקת הזאת לקשר ביניהם וסופם להעשות אוהבים, ונפקחי עיני שניהם על דרכיו פתאם בדבור אחד או במלה אחת? לרעיון הזה רחפו כל עצמותיו, ואבוקות המנורות עמו לעיניו מעטה אדמדם.

„מה ראיתי לשמות זו“ שאל בלבו „לבחר בחשבון איש יוצא ונכנס בבית? מעשה שנעוץ עשיתי, גם ילד לא יעשה כדבר הזה. איך לא עלתה זאת על רוחי?“

כאשר החלו החברים להסתלק קם גם בירטמן ללכת, אך טורבלינד רמו לו דרך בקשה וצווי יחד להמתין מעט.

— עוד לא שתיתי טה, אמר אליו אחרי אשר יצאו כל כל החברים:— שתה נא גם אתה עמי. הן המה ארחים, ואתה בן בית פה. כמדומה לי כי גם אתה לא שתית עוד. נבואה נא אל חדר האכילה והיטבנו לבנו מעט.

ובחדר האכילה ישבה דרה אל כוס טה ומהרה מסכה להם שתי כוסות ותבט אל בירטמן בדרך כבוד, וכל צל צחוק לא נראה על פניה עוד.

— אבל גרינצוויג צדק ממך ידידי המלומד, אמר אריו טורבלינד דרך הרעמה של אהבה וידפק על שכמו: — כן לא יעשה. הכל שואלים ודורשים בדבר ישוב ארץ ישראל, ואתה... גם אני אינני פנטיק... הכל יודעים כי בביתי אין שבת ואין חג, אך בשבתי עם הוכבי ציון אין זה דרך ארץ לדבר כדברים האלה... הר"ר גרינצוויג לא יבוש בלאומיות ואני אבוש?! —

— ואתה, אדוני, לא מחובבי ציון אתה?

— פלשתיני אני עתה כמובן, ועם זה אינני פנטיק כנודע לכל. אבל אני לא אשמיע בצבור דברים כאלה. "למה לנו לאומיות!..."
"הלאומיות רגש רע הוא!..." הלא הובשת בזה את כל הועד ואת גרינצוויג! גם אנחנו מבינים, גם אנחנו יודעים, אבל.....

ראה בירטמן, כי אין אדונו יודע ואיננו מבין כל מאומה ואיננו ראוי גם לדון אתו, אך לא יכל להתאפק וידרש לפניו דרשה ארוכה למדי, ויבאר לו כי אין השאלה נוגעת בעניני אמונה, כי בודאי גם גרינצוויג איננו פנטיק בשם האמונה, כי אין זו מן המדה להחשב לחבר בוועד כזה ולדבר בלשון החברים רק לצאת ידי חובה לפניהם, כי כל הבא בוועד יש לו רשות לחות דע בלי משוא פנים ובסוף דרשתו אמר:

— ומה הוא הדקטור הזה, כי אחת מפני שמו? הן לא ברפואה אנחנו עוסקים, הלא אך רופא הוא, ובדברים שמחוץ לרפואה כמונו כמוהו. אולי יש דברים שאני יודע ומבין בהם יותר ממנו. הוא פנטיק ללאומיות, ואין דעתו חפשית למדי, ואני חפשי בכל דרכי, ובגלל זה אני מיטיב לחשוב ממנו.

לדבריו אלה הרימה דרה את ראשה ותשם עיניה עליו בשום לב.

— בראשונה אמרת, כי בודאי איננו פנטיק, ועתה אתה קורא לו פנטיק, כטוב בעיניך אתה אומר!

טורבלינד צחק צחוק נצחון בקראי את הקריאה הזאת, ובירטמן אמר בלבו: "ואנשים כאלה הם קריאי מועד בתוכנו! המה קוראים עצרות ובוראים לנו פוליטיק, ואני מתוכח ומפלפל עמהם כעם בני אדם!" ועיניו הביטו בכשת אל דרה.

— על כל פנים לא טוב בעיני, כי תריב עם גרינצוויג, הוסיף טורבלינד:— זה לא נאווה לנו, הן הוא מבעלי פקדונותינו, וזאת שכחת ידידי הצעיר.

— זאת לא ידעתי, כחש לו בירטמן בדעה מיושבת וכלי כל רגש יראת חטא:— אבל דמיתי כי אין עניני הבנק ועניני חבורת הישוב נוגעים כל נגיעה קלה אלה באלה.

— לא היה לך לחשוב כן, צעיר ימים, כל עסק דורש מבעליו, כי יהגה בו בכל עת ובכל פנה שהוא פינה. הלא תדע כמה לו בידנו—כמה לו עתה בידנו? אנכי לא אזכור ברגע זה ...
— אני לא אבין זאת, קראה דרה פתאם ופניה להטו

זעיניה מלאו זעם ובוז:— אם כסף לו בכנק אין עוד לאמר דבר אשר לא כרצונו? אדמה כי חובת הכנק רק לשמור את כספו ולא לנהל את עסק הפלשתניזמוס אשר בחר לו. הלא יש בעלי עסקים בכנק גם בלעדיו, ובודאי יש בהם אנשים לא מעט אשר אין את נפשם להיות מאצילי ירושלים. היכול תוכל להחזיק גם בדעתם גם בדעתו יחד? או האמנם כל הכנק עומד עליו, שככה יראת מפניו?

— גם אופן חמישי לעגלה איננו לי, אמר טורבלינד דרך גאווה ומנוחה שלמה וישם עיניו באגן הפרחים אשר על יד החלון וישקף אל המקום ההוא בעיון רב, כאלו מצא שם דבר גדול מאד, אשר כל ענין שיחתו אפס ואין נגדו. אחר אמר בשפה רפה, כמתחוק לצאת ידי חובתו נגד המחכים לדבריו: — כמוהו כאין, לא זאת אמרתי; כמה לו בידנו בעת הזאת? הלא תזכור?

בירטמן ראה, ולבו אמר לו, כי לא שכח טורבלינד את תשובתו הראשונה בענין זה, ויאמר:
— עוד לא בא חשבונו לפני.

— לו כחמשת אלפים בידנו וכמדומה לי, כי זה ימים מעטים הוציא חלק גדול מכספו—ואולי דקמור אחר עשה כן— על כל פנים איננו מעמודי הכנק, אך בכל זאת אחד המפקידים הוא, ואת המפקידים עלינו להוקיר מאד, זה כלל גדול במנהגי בנק, ואתה, הלא הדירקטור בעצמו שם עין עליך ויכר בכך, כי לא בן ישיבה אתה, התזכור? ועם זה, עול ימים, אתה מתפלסף כדרה בתי; לה נאווה להתפלסף, אך אנשים כמוני, אנשי קומרציה, מדה אחרת להם.

טורבלינד שם עיניו שנית כאגן הפרחים כמעמיק במחשבות וכמו היתה עליו שיחתו לטרח, וישב ויפן אל בירטמן ויאמר:

— אחת אמר לך, מאשר מצאת חן בעיני. גבר צעיר יש לו לשמוע וללמד. אני גדול ממך, זקן אני לעמתך ומנוסה בנסיונות הרבה. רבות שלמתי שכר למוד בימי, על כל שגיאה ושגיאה נפרעים ממנו בעולם הקומרציה, והנני נותן לך חנם מאשר למדתי אני בשכר, אנכי שלמתי הרבה מאד, וממך לא אדרוש מאומה, אל נא תמנע מקחת, קח ויישב לך ואני גם תודה לא אבקש מאתך.

טורבלינד צחק צחוק גאווה בדברו את דבריו, ודרה העמיקה עיניה בספר אשר לפניו ופניה רעמו מאד. היא שמעה מפי אביה

את הדברים האלה מאה פעמים ואחת, ותקץ נפשה בהם, גם ידעה כי לא לו הם, כי פעמים אחדות אמר אותם בשם אומרם, בשם סוחר וזקן אשר היה אומר כן לאביה בנעוריו. בירטמן הביט אליה אף התאמץ להראותה כי אין דברי אדוניו נכנסים אל לבו. ואדוניו ראה כי איננו מקשיב בשום לב ויפלו פניו, וגם הדבר הזה לא נעלם מעיני בירטמן.

הדבר ברור, גמר בירטמן בלבו, כל חפצו בשיחתו אתי היה אך לשאלני אם ידעתי "כמה לו בידנו" ולאמר לי דרך אגב "ואולי דקטור אחר עשה כן". אכן לא דקטור זה ולא דקטור אחר לקח, כי אתה אדוני לבדך לקחת. ידך זאת הענוגה והזכה כצמיד הבר אשר עליה עתה, היא הלוקחת מעט מעט מן הקיפה, ועתה כאשר הצטרפו הפרומות לחשבון גדול, זקפת שלשת אלפים על גרינצויג, ואין יודע ואין מרגיש. גרינצויג עומד מחוץ, ועיניו בארץ ישראל, הדירקטור מתנפח כל היום וחותרם על המודעות, והפקידים הצעירים מרקדים מהירים, מפליאים לעשות ברגליהם ומשכילים לבחר ענקים לגרגרותיהם בזול, והפנקסאות שהם מעתיקים מהם כספרים חתומים לפניהם, אבל...

— אבל עת ללכת הביתה, אמר בירטמן בקול ויושט ידו לדרה באמץ לבב, אשר לא היה לו כמוהו עד כה בעודה לנגדו, ואחר הושיט ידו גם לטורבלינד דרך חרות כאיש לבן גילו, וטורבלינד הביט אחריו בחרי אף על החוצפא הזאת, וגם זה לא נעלם מבירטמן.

"בימי מספר גבה לכך עד כה", אמר טורבלינד בלבו: "עוד מעט ותדמה כאמת כי אנשים אחים אנחנו. לא יארכו ימיך תחת ידי, נערים כאלה תועבת נפשי, חכה נא מעט..." אבל גם בקרב לבו פנימה ירא להודות, כי ירא הוא מפניו יותר מאשר יזעף עליו.

— פתי! קרא אחריו באזני בתו בשמעו את קול הדלת בהסגרה.

י"ט.

"היטב חרה לך על אשר מלאני לבי להושיט ידי לך ראשונה", דבר ברטמן בלבו אל טורבלינד בלילה ההוא, "אמנם כן, נמחר הייתי מעט, שכחתי כי אדוני אתה, ואני נער בעיניך. אך עם זה מה הנאווה הזאת לך אדוני המרומם? מה יתרויך ומה כחך הגדול,

שככה נקלותי בעיניך? בהשכלה עשר ידות לי ממך, וגם בעיני בנק לא נופל אנכי ממך. אם לא עוד אתה עליך להבין, כי יכל אוכל למלאות פקודתך כמוך בלי עדר דבר, וכמה אפוא ככה ירום לבכך ממני? בעשרך?—כמדומה לי ידוע תדע, כי עשרתי ממך לכל הפחות בשלשת אלפי כסף. אנכי לא באתי להתחנן לפניך, כי תאספני אל אחת הפקודות, כי אתה קראת לי, ואני הדל והשפל בעיניך בלי ספק גם ממני מאן לתתי להלוך אליך. יודע הוא אפוא אותך ואת הבנק אשר לך יותר מחבריך ואדוניך הגדולים, יותר מדירקטורך הזקן השומה ויותר מכל אריסטוקרטי ישראל אשר בעיר. וזו אתם כלכם נכבדי העדה וגדוליה? הלא כבר ידעתיכם אדוני. אך מעט הצלחה, שנים שלשה מקרים קטנים, וגדלתי מכלכם ויחלתם למוצא פי. הן מרביתכם אנשים בלי דעת לשון וספר, והמשכילים אשר בכם, הנקובים אינטליגנטיים, הקופצים בראש בכל מקום ומגלים פנים בכל דבר שלא כהלכה, גם הם על פי הרב עבי בטנם ושרירות לבם הם כל חכמתם; הוי קטני ארץ, בוערים בעם, אשר אין מגיד להם כי בוערים הם, מי יתן ויכלתי לפתוח שפתי אתכם, להודיע לכם מה מאד נקלתם בעיני ביחוד בשעה שאתם מדברים בלשון חכמה, הן על הכל אתם מדברים בגאווה ובגאון, כל שאלה אתם פותרים על נקלה, הכל ידוע לכם, הכל מובן לכם ואין צוחק לכם בפניכם, ואין גולה את אונכם כי מלמדים מגלחי זקן אתם, בני ישיבה ששנו את בגדיהם ויעשו פימה עלי כסל, תמול התפלספו שני „גבירים“ על יד שולחני בשאלת הפועלים, האחד הביע אולת והשני מלא את דבריו, ושניהם הביטו אלי כאל פסל חרש, ולא עלה על לבכם רגע, כי אנכי בשפל מצבי ובמעט מדעי—אשר אמנם רב הוא עד מאד לעמת מדעיהם—לא אמצא אותם ראויים להכנס עמהם בדברים, ילדים משחקים הם בעיני, ילדים בלי נעם תמת הילדות, ילדים אשר לא יבִּישו ולא יסתירו הברי ששועיהם מגדולים, ואנכי שמרתי לפי מחסום, כי מי יאמר לבעלי בטן כאלה דבר אשר לא כרוחם ולא יחשב לאחד הפתיים אשר לא יצלחו למאומה. אך הנה ימים באים והגדתי לכם, בוא יבואו ימים כאלה לי. הלא גם עתה אם אחפץ אוכל להפנות אלי לבות כל באי הבנק וכל בני העדה ברגע אחד. אך דבר יצא מפי על אדות החסרון הנראה לי בקופה—וזה דבר ברור—והיתה העיר כמרקחה, ויצא לי שם כאחד הגאונים לעריכת פנקסאות ולעניני בנק— אין דבר קל מלהיות לגאון בעיניהם—וגדלתי ביום אחד לכל הפחות

כטורבלינד אדוני החושב לי לגאווה נמרצה את אשר הושטתי לו את ידי בטרם יתן לי רשיון כגדל חסרו. באמת הלא הדבר בידי, עלי אך להוציא מלה על שפתי... ועשיתי לו כאשר עשה לאבי— (דבר זה נודע לו בימים האחרונים מפי אמו, והיא ספרה לו זאת בתלונה על אביו ובדרך תהלה לטורבלינד) ומה יוף המעשה הזה, הלא טוב ונאווה יחד הוא, נאה לה' ונאה לבריות, הלא כמין אצבע אלהים היא.

הרעיון הזה אשר עלה על רוחו פתאם הרעיש את כל קרביו, ובבלי דעת קם ממשכבו ויעמד על רגליו כנכון ללכת ולבצע זממו ברגע. ובבית היה חשך, וקול נחרה עלה ממול משכבו, נחרה כפולה משני צדדים— כי חדר אחד היה כל בית דירתם, חדר גדול נחלק לשנים, חציו בית הכירים וחדר משכב לאביתיו, וחציו חדר האכילה וחדר משכב לו, החצי הראשון פתוח אל החצר, והשני אל החנות הקטנה אשר להם — מחוץ נשמע קול גשמים ונביחת כלבים וישיקות גדולות וארכות ורעש גלגלים מעל פני מסלת הברזל.

בירטמן שב וישכב ויצחק בקרבו על רדתו ממשכבו בשעה שכל בני אדם ישנים ויוסף לשיח עם לבבו, אך הפעם דבר כיועץ זקן ומנסה מאד במסות החיים לאמר: נתבוננה נא בדבר כראוי. למה זה נהגה ריק? הן כדבר הזה לא תעשה. האתה תלך להלשון על איש לפני נותני לחמו? האתה תהיה מרגל חרש, כנחש בבית? הן לא תוכל לעשות כן, עד עולם לא תעשה כדבר הזה. ומלבד זאת, זכר נא, שומה, למי תעולל כה? הלא לאבי דריא! אמנם הוא לא ייקר בעיניה מאד, היא מכמת בו פעם בכזו ופעם בחרי אף, היא איננה כמוהו, היא נפש ישרה וטהורה, אך לאשר יעשה לו כדבר הזה לא תסלח לעולם, ועל כל פנים אין תקוה ממנה לעושה זאת. לשחט את האב ולכבש את הבת — דבר כזה מצוי במעשי שודדים אשר באגרות לילדים, אך לא בעולם המעשה.

„אבל על כל פנים אין השעה דוחקת. עוד נספיק לחשב דרכינו, ועתה זמן שנה. עת לישן. עתה הנך חש בראשך, ומחר יכאב כאב גדול. סורו ממני כל מיני מחשבות.”

הוא התעטף היטב ויתקן את משכבו ויתאמץ לנוח מנוחה שלמה ולגרש כל מחשבה. קול הדלף לא חדל, והשרקה והרעש נשמעו לרגעים, שרקות קצרות וארכות, רעש גלגלים, לחישת

תימרות העשן ומשק מים רותחים. כל זה היה מין מחאה גדולה נגד המנהג המגונה, מנהג השנה והמנוחה בלילה.

„בכלל אתה רודף אחרי שתי ארנבות“, לחש לו איזה קול מקרבו: „אם חפץ אתה באמת להיות לאיש עליך להשליך אחרי גוך את כל ההכלים. גם האהבה הכל הכלים, שנים שלשה מרדפי רוח מאמינים ומכטיחים, כי בלעדי האהבה חייהם אינם חיים, ואלפי פתים חושבים להם לחובה לשאת כל צרה ומכאוב וגם לערות למות נפשם, למען יעמדו דברי המשתגעים“.

„לא, זה לא יאמן; האהבה איננה משא שוא; אשר ידובר בכל מקום ובכל לשון מני שים אדם עלי ארץ לא דבר ריק הוא; כל מין האדם איננו מכוב ואיננו תועה בחלומות“.

„ובמה תדע זאת? המעטים הם השקרים אשר נחלו בני האדם? הלא טוב ונכון לאמר להפך, אשר ידובר בכל מקום ובכל לשון בודאי שקר הוא? כן הוא, בני האדם מרבים מאד לשקר, מקצתם משקרים לטוב להם ומרבים לרע להם. כל אחד חושב בלבו, כי רק הוא לבדו לא יבין ולא ירגיש, ועל כן יתאמץ להגדיל מעשי תעתועיו ולהשתגע יותר מחבריו, פן יכירו בו ויבלע לו, ויד השקר הולכת הלוך וחוזק. אמור יאמרו לאדם, כי עליו להתאבל היום, והוא לא רק לובש בגדי אבל, לא רק מוריד ראשו ומעמיד פניו כאבל, כי אם גם מוריד כנחל דמעה. אי זה מקור דמעה זאת? הלא רק החפץ לצאת ידי חובתו כראוי. „כל מין האדם לא יכזב ולא יתעה בחלומות!“ שקר הדבר; האדם תועה, ויותר שהוא תועה הוא אוהב לתעות, ובאהבתו זאת שקר שקר ירדף כל הימים, כל כחו אך לעשות את אשר יצוהו ולצאת ידי חובות מחובות שונות, אימרים לו בכה—והוא בוכה, שמח—והוא רוקד כעגל, קפץ אל הים—והוא יקפץ, עלה אל המדורה—והוא עולה. אפשר מאד, כי יש בזה גם כח הירושה. הלא קראת, כמדומה לי בשם דרוין, כי האפרוחים יירשו מאבותיהם את מנהגם לנקר ולחטט והנם מנקרים ומחטטים בטרם ידעו מה העבודה הזאת להם, ומדוע לא יירש גם האדם מוהגים שונים אשר אין להם שחר? אך איש אשר לב לו, איש דעת וחשבון, לא יחקה את השוטמים, גם כי ימלאו פני תבל שוטמים, איש דעת וחשבון ישאל על כל צעד וצעד: זה טוב לי אם רע? ואת הרע לא יעשה גם כי יכטיחוהו כל המשוררים וכל גבורי הרומנים אשר מעולם כי חיב הוא לעשותו. „חיב!“ מה נבערה מלה זאת בימים האלה! לפנים

היו מאמינים מעט או הרבה ותהיינה חובותם דברים של מעם במדה גדולה או קטנה, אבל עתה... הלא היינו כלנו כילדים משחקים. זאת חובה—יען מה? יען כי יפה הוא, נהדר הוא, נשגב הוא. זה אסור—יען מה? יען כי אין רוח פלוני ופלוני המשוררים נוחה מזה. חובה היא לעשות כמעשה מרטימר, ולסטר אשר לא אבה לתת לכרת את ראשו מעליו הוא בליעל גמור. כן הוא לסטר בליעל, רק הוא, לא קרל מאָהר, גם לא פרנץ אחיו, לא פיליפ השני, גם לא יואן הנורא, זולתי לסטר לבד, יען כי כל זובחי אדם אלה דרכם דרך פואזיא, והוא גבר פשוט חפץ חיים ושונא מות. המה באים להרג ולהשמיד ולהכניע, והוא מבין כי בראש כל תאוה תאות החיים, כי בלי חיים אין כל, אין כבוד, אין גדולה, אין שפל ואין נשגב וגם פואזיא אין. "החיים הם כל רכושו של אדם רע" ישים שילר בפי מרטימר, ורכבות קוראים מתענגים על מליצה זו ומאמינים בה או מתאמצים להאמין ואין חפץ להודות כי סוף סוף אין כל רכוש בלי חיים. אפשר מאד, כי יש אדם אשר ישוה לנגד עיניו את ההלויה אשר תהיה לו או את המספד אשר ישאו עליו ויתענג וישמח על הכבוד הגדול אשר יברא לו בדמוינו, בלי שים לב כי אם באמת עתיד הוא לזה, הלא רק אחרי מותו יעשה לו כן, וכי אחרי מותו מת יהיה באמת, מת ככל המתים. כן דרך כל רודפי הפואזיא האלה בכל דבר וזה דרכם גם בדבר האהבה. שכוח ישכחו כי כל מה שמרחיב דעתו של אדם טוב ונעים רק בעולם הזה, כי העולם הבא אין בו לא פואזיא ולא פרוא. אולי נאווה הוא הדרך הזה לאצילים בהעמים. אבל אנחנו היהודים אנחנו האנשים הפשוטים מה לנו כי נלמד מעשיהם? "פלוני נבל!" יאמר בחבורת סטירנמים כבוז ובזעף. במה היה לנבל? מה עשה? הוא לקח לו אשה בחשבון! — הגיון ישר! אדם קונה חפץ שמחירו עשר פרוטות באחת עשרה, אומרים עליו: שוטה בין החנויות שמחה לחנונים, ולענין נשואים שחיוו של אדם תלויים בו אסור כל חשבון. כל דרך הגיון, אסור להתבונן מעט לאחרית הדבר; הנערה ישרה בעיניך הרוג כמה נפשות בגללה ורדוף אחריה, ועל כל פנים חלילה לך לשמר את נפשך, כי דבר זה אסור מימי המשוררים הקדמונים עד ימי הינה ותלמידיו. אבל מה נפלא הדבר הזה, כמדומה לי כי רב המשוררים והמספרים מורי תורת האהבה שרויים בלא אשה".

ככל הדברים האלה דבר אל נפשו, והוא כמו שמע מוסר

קשה, מוסר איש שיבה, אשר קשה לקבל דבריו ואי אפשר לדחותם.

„אבל עת לישן! שאול ואכרזן!—הלא באמת אין כל זה נוגע לי, כל דרכי פשוטים, וגם הרומן אשר לי פשוט עד מאד, כי על כן גם שדוך טוב הוא, לשדוך טוב מאד יחשב בעיני הבריות, מי יתן ועלתה בידו, הלא יקנא בו כל שומע, הנקלה היא לקחת את דריא? ובדבר ההוא—הלא כבר נגמר, כי לא לי לעשות מעשה נחש מסתתר בבית... מעשה נחש... גם זה שקר... אי זה מעשה נחש הוא? בתם לבבי ובנקיון כפי באתי אליו, מלא רגשי כבוד ובקשת טובה לו ולביתו, ולא בי האשם, כי מצאתי חוח תחת חמה. לו ידעתי כי כן, לא עלתה על רוחי להדרש לו בעד כל הון, גם לא במחיר דרה, כן גם לא במחיר זה, כן, כן, אין דבר בארץ אשר בכחו להטות לבבי לשלוח ידי בגנבה או לחלק עם גנב. אנכי לא באתי כנחש אל ביתו, אך הוא היה כנחש לי, זה נכון, הוא יודע מה טוב לעלם כמוני, הוא יודע יותר ממני מה יבשר לי, והוא לא חמל מקחת אותי מלשבת פלטינר הגדולה אל הלשכה השוממה אשר לו. איכה מלאו לבו לפתותני לעבר אליו? איך לא אדמו פניו בהביטו אלי ביום ההוא? איך לא יאדמו פניו עתה בעודי לנגדו? הן הוא לא ידע את התקוה הרפה אשר חזקה את ידי ביום ההוא ולכת אחריי ואשר תחוק בלבי מיום ליום בלי חשבון נכון. הוא ראה נער אין בינה ויפתחו לעשות את הטוב לפניו ונפשו ידעה מאד, כי רעה היא עושה לנער ולא טובה. ומי יודע את אשר היה בלבבו עוד? אלי קוה לעשותני שתף לו במעשיו הטובים, ללמדני מעשי זיוף תחת אשר למדהו אבי עריכת פנקסאות ולשים אותי באחרונה לשעיר המשתלח, למען אכנס תחתיו אל בית האסורים תחת אשר נכנס או תחת אבי על משמרת פקודתו?—לא, למענו אין לי להמנע מכל אשר ייטב בעיני מכל אשר יצלח לי.

„מה יש לדבר עוד בזה? לחש לו קול קורא לריב כבראשונה. אין לאיש הזה בידך מאומה, אבל יש לך חוב גדול לנפשך, הן עליך להיות לאיש, הלא כבר גמרת כי עליך להיות לאיש, ואחרי אשר יצאת מלשכת טלפינר עליך לבקש נתיבות לך פה. הן עתה לא תכחד, כי נמית מני ארה, בודון ובקלות דעת אשר אין לכפרה התיצבת על הדרך לא טוב לך, גם אביך הרל רואה את הנילד ומכין בהיות העולם יותר ממך, הוא הזהירך ואתה לא נזהרת, עתה עליך

לסל לך מסלה חדשה בלי התמהמה. לא תוכל להתמהמה פן יקדמוך אחרים. ואחרי כל אלה לא מורבלינד ראש לך ולא לו אתה עובר. הבית בית צבור ואתה והוא חיבים לעבד בו באמונה. אם ימצא בך דבר חטא עליו להסירך ממשמרתך. „ראיתי כי לא טוב דרכו ואגרשהו“ יאמר אדם גדול כזה במקרה כזה. וגם אתה כי תמצא בו חטא בדברים שבמזון, וביחוד חטא כזה. עליך להודיע למי שעליו לדעת, ואם תחריש חוטא אתה, חוטא ולא לך, „שוטה ועול יחד“. המקרה טוב, והשעה טובה, ואם תרפינה ידיך והיית בן נאמן לאביך.

כאבי אהיה! מה נורא הדבר! אבל... הוא התאמץ לשות לנגד עיניו את דרה בכל הודה ובנעם צחקה, אך הפעם ראה לפניו רק את פניה הזעומים ועקשות פיה באמרה: „יש בהם רבים אשר אין את נפשם להיות מאצילי ירושלים“ ובתמונה הזאת לא מצא את הקסם העז אשר בקש. אין זעף מטיב פנים, עננים לא לוית חן הם לזוהר הרקיע. תמונתה עמדה לפניו כצלם דמות החצפא ודבריה נשמעו באזניו כדברי קטיגור בעל חמה אביר לב ושואף נקם אשר לא ידע רחם.

„אצילי ירושלים“ גדוף מר ובלתי נאמן יחד. הלא זה פרושו: האצילות הירושלמית קטנה היא, דלה היא, רפת כח היא, על כן בוז נבזו לה, לא כן האצילות שיסודתה באחת הבורגנים והלגנדים שבגרמניא, היא מדה גדולה מאד, ולה נאווה תהלה, כי על כן לה אגרוף חוק. הנאווה כנוי זה להשמע על פי אחד מאתנו? היאמר בנו כדבר הזה מי שדרכו להשמיע לאזניו מה שהוא מוציא מפיהו? מלבד זאת, האמנם שואפי אצילות הם האנשים האלה? הם אומרים ללכת אל ארצם, לשוב אל הארץ, אשר הכל מודים בה, כי להם היא. דבר זה רחוק הוא, זר הוא חלום הוא, חלום משונה הוא; אבל לענין „אצילות“ לא להם בשת הפנים. אין האנשים האלה מנקשים כבוד אצילים, לא להם ולא לעמם ולא לכל חבורה גדולה או קטנה בארץ. יבאו בני הנכר המתגדלים בשמות משפחותם, החושבים כי הכל חיבים בכבודם בגלל החדר הגדול אשר עשו לבריות בהולדם לאבותם, ויצחקו לאצילי ירושלים ככל אשר תאווה נפשם הרחבה, אבל בת ישראל, בת איש עובר כל ימיו בבתי מסחר, בת איש אשר זקן שנמרפה דעתו משתרר עליו וגוער בו עשר פעמים ביום... לא, לא זה להשתמש בכנוי זה... הדירקטור הזקן, זה הדירקטור... הוא מין אריסטוקרט... הוא גוער ומעוה פנים...

הוא גרף פולני... אך פניו דלים, פניו בלי חלב, עתה גדלו עבני...
כן... הנם מסבלים בבשר... הוא מלא חמה עלי... נורא הוא, מכער,
זקן רע... ידו צנומה... ארוכה...

שנתי כבדה עליו מאד, כל הלילה בעתתי תמונת הדירקטור,
ומחזות שונים, ודרה הביטה אליו פעמים אחדות בועם בעקשות
פה וברום עינים.

בהקיצו בבקר הרגיש חם עז בכל גוו, וראשו כאב וכל
אבריו כבדו ובעמדו על רגליו כאבו עליו ארכובותיו, הכל כדרך
חולי אינפלואינצא.

ב.

שלשה ימים היה עצור בביתו. ביום הראשון היה כואב
מאד ולא ירד מעל מטתו וגם דקטור נקרא אליו. "רק לא את
גרינצויג" התנה את אביו בלכתו לקרוא לרופא במצות אמו. והיא,
אם איסאק, היתה ביום ההוא איומה ככפירה, שפתיה מלאו זעם
ופניה כפני אם שכולה. ביום השני רוח לו, והיא לא חדלה לירוא
ולזעם, וביום השלישי צהלה ושמחה, כאדם שנעשה לו נס גדול,
כי לבש איסאק את בגדיו וגם לקח ספר וישב ויקרא בו. כמוה
כרב נשי הדוד חרדה מאד על בנה, וכלל היה בידה, כי איננו
ככל הבחורים אשר כגילו.

אבל בימי חליו הראתה לדעת, כי לא לה לבד נגלה סוד
זה, כי כל יודעיו יוקירוהו כערכו. ביום השני בא אחד הבחורים
מבית הבנק לשאל עליו. הוא נרדם בעת ההיא, והיא לא חפצה
להעירו ולא נתנה לבא אליו ועל פי פניה ורגו קולה דמה הנער,
כי מחלתו אנושה. ביום השלישי בא דינקס לראותו. ודינקס לא
לא ראהו מאז יצא מבית מלפינר ובביתו לא היה מעודו, אך
כאשר נודע לו במקרה, כי חולה הוא, התעורר לבא אליו. ואם
איסאק ידעה אותו—היא ידעה את כל בני העיר למשפחותם
ולמצבם—ווגדל דבר באו בעיניה מאד. "כבר הלך לו משם,
והסופר הראש בא אליו לבקרו, ברור הדבר, כי ידעו אותו שם
היטב ובלי ספק יצר למלפינר מאד על עזבו אותו".

— שלום לך אדוני הדירקטור, קרא דינקס בקול צחקי,
אשר שנא איסאק מאד מאז שמע אותו בפעם הראשונה:—מה זה
תתחלה? החלי שרים לך?—

— אין דבר, ענה איסאק ויצהל קולו ויתחזק ויעמד על רגליו בצעדי און: — מנהג הוא בימים האלה לחלות באינפלו- אינצא, המחלה קטנה מאד, חרפה היא גם לדבר בה. ביום הראשון דומה היא באמת למחלה דורשת רופא ובית מרקחת, אך היום אוכל גם ללכת אל הבנק.

אחרי השאלות והעצות הנהוגות בשעת בקור חולים אשר הביע דינקס בלשון מהירה נסבה שיחתם אל עניני עבודתם, ודינקס קרא לו דירקטור ויצחק מדי פעם בפעם. —

— אבל למה זה תצחק לי? שאל איסאק בתלונת שוא, כי מלבד אשר לא חרה לו עוד התענג מעט בסתר לבו על צחקו לו, בראותו בזה אות קנאה: — למה זה תצחק לי? אולי אקוה באמת להיות דירקטור לאחרונה? הלא מגונה איש החיל אשר לא יקוה להיות גנרל.

— קוה, קוה, ידידי ויהי ה' בעורך. אבל צר לי מאד, כי אינך יודע את הדרך המוביל אל כבוד גנרל, דירקטור היה את לכבי לאמר. הנך נחפו במעשיך מאד, וזה לא יכשר. למה מהרת ללכת מאתנו? למה לא נועצת את איש? למה, דרך משל, לא שמת לב לשאל בעצתי? הלא גם אני אינני שונא לך, ובודאי יעצתיך לטוב לך. אך, הלא הדבר כבר נעשה, צלח ועלה מעלה מעלה. העבודה איננה רבה ואיננה קשה—הלא פנקסי בנק פשוטים מאד, פשוטים הרבה מפנקסי לשכתנו.—ומטורבלינד איש נוח לבריות, כן יאמרו עליו, וארון אחר זולתו הלא אין לך. הלא תשמח בפקודתך? האין זאת?

איסאק לא מצא מענה בפיו, כי לא יכל ולא חפץ להשיב לו קשט אמרי אמת, ולדבר כוב עוד לא היתה לשונו מלמדה כראוי, ועם זה לא אבה לשים קץ לשיחה זאת, להפך, הוא נכסף מאד לדלות עוד מלים מפיו, ויען כענין ושלא כענין יחד לאמר: — אל תדמה, כי עורני כיום הנער אשר בא לפני שלש שנים אל בית מלפינר, אשר יגע כל היום להעתיק חשבון מן הפנקס ולא עלתה בידו, אשר לא הבין את אשר דברו אליו—על כי לא ידעו המדברים להסביר דבריהם למי שאינו רגיל במנהגי הבית—אני יודע כיום את אשר לפני. ידעתי כי מלפינר עשיר מטורבלינד, ולא מיום אתמול ידעתי זאת.

— מטורבלינד?—מכל בית הבנק אשר תחת ידו, ידידי!

מחמשה בתים כאלה יחד!—

ומה לי ולעשרו? הן לא אמר לתת לי את אשר לו.
עורך ילד גם היום, ידידי, ומה אמר לך עוד?
וגם טורבלינד לא יתן לך את כל הוננו, הוסיף דינקס.—
שם בלי ספק כל אשר לו? כמה לו עתה?
את השאלה האחרונה שאל במהירות ובקול משפל מעט, אך
בירטמן לא נפתה ולא ענה מאומה.

— סלח נא לי, הוסיף דינקס: — הנה הסכנתי לדבר אתך
כדבר עם עוזרי, — מלה זאת היתה חביבה לו מאד — ואשכח
רגע כי לא בלשכתנו אני וכי זרים אנחנו כיום ואשאל את אשר לא
ישאל, אבל ידוע תדע כי אם אין לו חשבון שם, אין לו גם פרוטה
אחת. במקום אחר אין לו, זאת ידעתי כבר, ואי כספו? עסקים
הלא אין לו, ובית אין לו ובילטים אין לו, מעודו לא קנה גם
בילט אחד, גם זאת ידעתי כבר, ואם גם שם בבית הבנק אין
לו, אין לו מאומה. זה מכבר אני מהרהר אחריו, וכימים האלה
היה לי הדבר לודאי.

„מקרה לא נעים קרה“ אמר בירטמן בלבו: „גם צוררי זה
נופל לפני; אני אך מצליח, אבל נצחינותי קלים עד מאד, וזה
אות לא טוב.“

— בינה נא זאת, הוסיף דינקס וישפל קולו כמוציא מפיו
דבר שאי אפשר לאמרו:—אלו היה בעל רכוש, אלו היה לו מעט
כסף היה נותן את בתו את יחידתו היפה לזקן הזה, לדקטר
גרינצויג?

בירטמן נרתע לאחוריו לדברים האלה. הוא כבר הבין, כי
ישמע מהר דבר מפי דינקס, אך כזאת לא עלתה על רוחו.
אבל כרגע התחזק ויאמר בלבו „הלא ידעתי כי זה אי אפשר ולמה
זה אמהר להאמין?“ ויאמר בכל אותות מנוחה:
— ומי הגיד לך כי תנתן לו?

— מי הגיד לי? כל אנשי העיר יודעים זאת. הלא כבר
היה טורבלינד גם לפלשתיני בגלל זה; הלא בכל יום אספות
בביתו בגלל זה.

— אבל דבר זה איננו אמת, לא בכל יום וגם לא בכל שבוע.
— ובמה תוכל אתה לדעת? במה תדע כי לא כמיהו ככל
הפלשתינים? הן לא כל אחד מהם אומר להשיא את בתו
לזקן.

— השטן יוכל לדעת את כונתם, חפצים הם להשתגע ולא יותר, אך על דבר טורבלינג הכל יודעים.

— מה שהכל אומרים רק שקר הוא, אמר בירטמן ויזכר את מחשבותיו בלילה על משכבו, אך הפעם לא נטה לבו להרהר אחרי תורת האהבה: דמות דרה התיצבה לנגד עיניו בכל הוד קומתה וכן פניה ונעם תארה וחפש תנועותיה.

— אני שמעתי זאת ממקור נאמן.

— ממקור נאמן!—מפי מדלרסקי? מאחד השדכנים? ממי

יכלת לשמוע? הן לא מפי הרקטר בעצמו.

— כמעט מפיו.

— לו גם שמעת מפיו אין בזה הוכחה גמורה, כי בדברים

כאלה אין הודאת בעל דין ראייה, אך אתה שמעת כמעט מפיו, ו"כמעט" בדברים כאלה מבטל הכל. כמעט מפיו, כמעט מת, כמעט חי, הכל וריק!

ראה דינגקס, כי הוא מתכוון להרעימו ויחר לו ויאמר:

— כן הוא, לא דברתי נכונה, לא "כמעט" מפיו, כי אם

יותר מאשר מפיו, ממקור נאמן מזה.

— זה דבר נפלא.

— כן, כן, ממקור נאמן מכל המקורים.

— הבל וריק! אי זה הוא היודע כל, הנאמן ממך, ממני

גם מגרינציוג בעצמו? מי הוא איש האמת המגיד לך כזאת?

— מי הגיד לי? דרה הגידה לי. לפני ימים שנים באה

לקבל את כספה ותגד לי.

— בפרוש או ברמזיה?

— גם ברמזיה גם בפרוש: בתחלה ברמזיה, וכאשר חוקי

דברי עליה, אמרה לי בפרוש, כי כבר הבטיחה, כי סוד הוא בביתם,

כי חג תנאים לא יהיה, וגם כרטיסי-תנאים לא שלחו ובעוד חדש

ימים או ששה שבועות תהי חתונתם.

— לא אאמין, קרא איסאק, ויקם ממקומו בצר רוחו, ויצעד

בועם על פני חדרו הצר.

— אל אמוש חי מן המקום הזה אם כחשתי לך, קרא

דינגקס יהודית ועיניו הביטו אל עיני איסאק וצחוק נקם נראה על

שפתיו:—אפס כי השבע השביעתני בכל קדש, כי לא ישמע הדבר

על פי בימים הראשונים.

— הלא הדבר כלו מוקשה: איכה שאלת אותה, איכה

הערת עליה דבריך ואיך נוקקה לגלות לך דבר כזה בעודני סוד כמוס, הלא כל אלה מעשים אשר לא יעשו.

— איך שאלתי ובמה הזקקתיה להודות לפני— כל אלה דברים שאינם נוגעים בך, אך בפרוש הגידה לי, כי ארושה היא לדקמך גרינצויג (מקס תקרא לו) גם ברך ברכתיה וגם קבלה את ברכתי, אך השביעתני לבלתי הגד לאיש.

„אולי אך להשתמש ממנו אמרה לו זאת?” עלה על לב איסאק, אך כרגע דחה השערתו זאת כרעיון רוח: אי זו עלמה תאחו בתחבולה כזאת?

— לא אוכל להסביר לך, מה משונה הדבר הזה, אמר איסאק ורעד קל, רעד קדחת אחזהו בדברו: — הוא והיא! בני עולמות שונים רחוקים זה מזה לבלי קץ!

— כן, שדוך מגונה הוא לה, ועל דעתי גם אשר גדול אין בזה.

— לא זאת אמרתי, אך אין כל חבור לזוג כזה. הוא פלשתיני אדוק, והיא...

— איננה פלשתינית? נכנס דינקס לתוך דבריו בשחוק: — גם זה מכשול גדול? — אל נא תדאג מאד: בגלל עלמה כזאת ימחל גם צעיר ממנו על כל פלשתינא שבעולם. מעודי לא ראיתו כי יבטל שדוך בגלל פלשתיניזמוס, מה מנהם יהלך אם הוא יהגה בפלשתינא והיא בפריז כל עוד ישבו יחד פה?

דינקס חזק את דבריו במבטאים שאינם נדפסים ויקם ללכת.

— ואת הכסף הוציאה מתחת ידכם? שאל איסאק כמעט בבלי דעת ובלי השמיע לאזניו מה שהוא מוציא מפיו.

— עוד לא קבלה, ענה דינקס בשפל קולו.

— הלא אמרת כי באה לקבל את כספה, קרא איסאק וישמח מעט על כי נלכד דינקס בדברי שקר ונראה בזה כעין תקוה כי גם יתר דבריו אינם נכונים.

— יש לי עוד חשבונות אתה.

— חשבונות כסף?

— לא, אך דבר זה איננו מן הנכבדים. אנכי אמרתי לה, כי מלפניך לא ישיב את הכסף במרם ישאל את אביה, כי על כן עוד מרם ימלאו ימיה. ואני ידעתי, כי מכסה היא מאביה את דבר הכסף אשר לה, ובכך נדחה הדבר לפי שעה.

— כן, כן, אמר איסאק בבלי התבונן, ודינקס הלך לו.
כאשר יצא דינקס באה אם איסאק לראות את הרשם אשר
עשה הארח הנכבד על בנה בבואו, אך הוא הלך על פני החדר
מלא רגז, וזניו נפלו מאד.

— למה נתת איתי להרבות שבת עמך עד כה? אמרה אליו
בתלונה:—מה אהבתי מבקרי הולים כאלה! הנם יושבים ומפמפמים
שתי שעות ולא יבינו כי רעה הם עושים עם החולה בחפצם לעשות
לו נחת רוח או כבוד.

— הבל וריק! לא חולה אני עוד, אמר איסאק ויבט בה
בעינים כהות ובפנים קודרים.

„הוא עיף מאד ואיננו חפץ להודות כי עיף הוא ועם זה לא
יחפץ להראית כי שמח הוא על הכבוד“.

אבל כביד גדול מזה היה נכון לה או לבנה ביום ההוא:
לפנות ערב בא טורבלינד לראיתו, טורבלינד בעצמו ובכבודו בא
במרכבה אל פתח חניתם! אלו בא שלמה המלך בכל הדרו ויתיצב
לפניה פתאם לא השתוממה ולא שמחה יותר מאשר השתוממה ושמחה
למראה האיש הזה. „ראה בני מי בא אליך!“ היה את לבנה
לקרא אל בנה מתוך החנות בקיל צהלה, אך בטרם פרצה הקריאה
על שפתיה הספיקה להתבונן מעט ולהתאפק, ותעמד פניה דרך
כבוד לה ולארח יחד, כפי אשר עלתה בידה. היא דמתה כי מאשר
נכבד בנה בעיניו בא לראותו, אבל בנה ידע, כי לא כן הדבר
יורא בזה עוד אית אחר, כי ירא הוא מפניו, ועל כן לא שמח בלבו
כמזה. אולם גם הוא היה אך קרוב לאמת ואת האמת הגמורה
לא ידע, וכמעט לא ידע גם טורבלינד בעצמו את הצפון בקרב
לבו פנימה: הוא בא לראות אם לא הוכה ידידו הצעיר בטיפהום
או בחלי אחר כזה, וזאת אותה נפשו. ואמנם לא למותו חכה,
חלילה לו מזה, אך מאשר רב חולים לחיים ומאשר כבר נפל
למשכב ואמו חרדה ובוכה, לא יכל טורבלינד לבלתי העלות על
רוחו, כי מחלה ממשכה אשר תעצר את פקידו בבית שבועות
אחרים תוציאהו ממבוכתו על נקלה, כי אין כמזה תואנה טובה
להדיחו מפקודתו. הן בית הבנק לא יוכל לחכות הרבה, והוא
איננו בעל אשה ובנים, ואין לו על זה גם תרעומות. להפיס דעתי
יוכלו להבטיחו, כי יבקשו לו פקודת משמרת במקום אחר, אף
יבקשו וימצאו בקרב הימים, והיה לו האויב אשר הוא יגור מפניו
לאוהב נאמן. כראות טורבלינד, כי החולה מלבש בגדים נחם

כרגע על באן, בהשיבו אל לבו כי אין זה לפי כבודו, וגם נדמה לו, כי בני הבית חושדים אותו. ביחוד רעו פני אליהו בעיניו, כי הביט אליו אליהו כמו בצחוק עצור על שפתיו והושיט לו ידו כמעט דרך גאוה. "כבר ידע הכל וגם הגיד לאביהו" אמר בלבו ויבט אל אליהו רגע בעינים מבקשות רחמים. אבל רק רגע: מהרה שבה אליו רוח בינתו, רוח הדיפלומטיא הפשוטה שכל התגרנים הקטנים עם הגדולים משתמשים בה, והיא להצהיל פנים בכל עת, ובכל מצב להגיד רק מה שהשעה דורשת ולבלתי מהר להשיב על שאלה קשה במרס יבא בעל דין וישאל. כרביעית שעה ישב טורבלניד אתו וידבר אתו רק על אדות המחלה ויתבונן ברצפט וייטב בעיניו מאד, כי לא שם גרינצויג רשום עליו, ויאמר כי גם לו נתן רצפט כזה ויצו עליו לבלתי בא אל בית הבנק עוד ימים אחדים ויצא בפנים מלאים רצון וחסד כמלך אדיר וידבר דברים נחומים אל אמו מדי עברו דרך החנות וישב במרכבה בזרזות ויעלם מעיני אליהו ואשתו. היא הביטה אל אישה ברגשי שמחה וגאות אם ותאמר לבא בדברים אתו על אדות המקרה הנכבד הזה ותרא כי איננו מבין ואיננו מרגיש מאימה ותסב פניה ממנו בבזו: היא ידעה מכבר, כי אישה לא יצלה למאומה, אך שכח שכחה לפעמים את הדבר הזה לפי שעה, כאשר ישכח אדם כל דבר ידוע מאד, כאשר ישכח על נקלה, כי "יסודו מעפר וסופו לעפר" ובכל פעם אשר שכחה זאת רגע קטן היה ממחר להפליאה בדרכיו ולהעלות על זכרונה מה הוא. גם הפעם היה כדבר הזה. אמור אמרה לדבר אתו בלשון בני אדם ותרא והנה אין כל בינת אדם בקרבנו: הבהיר עודנו נער, ועל משמרתו הוא אך ימי מספר, אך שבועות אחדים, ויהי אך יום אחד לא בא אל הבנק ויבא טורבלניד בעצמו לראותו— והוא לא יראה ולא יבין!

אך בערב נקרה ארח אחר בביתם ועליו השתוממו שלשתם ואיסאק ביחוד: הדקטור גרינצויג היה ביום ההוא בבנק וישמע כי חולה הוא ויבא לראותו!

— שלום לך, אדוני בירשמן, אמר אל אליהו דרך רעות בעודו בחנות:— זה ימים רבים לא ראיתך. הנה באתי לראות את בנך.

גם אליהו התהלך אתו דרך רעות ויביאהו הביתה בלי כריעה יתרה וכלי פטומי מלים יתרים, ואשתו הביטה אחריהם ותשמח ותתמה מאד. כבוד הדקטור ירד בעיניה מעט אחרי דברי

הידידות אשר דבר אל אישה, אך לכבוד בנה, לבלתי הקטין את ערך הבקור הזה, התאמצה להצדיקו בלבה ותלמד עליו זכות, כי בלי ספק התודעו זה לזה אך לפני ימים מעטים, ולא הספיק עוד הדקטור לדעת את אישה כראוי.

— שלום לך איש ריבן, אמר גרינצויג אל איסאק:—שמעתי כי חולה אתה ואבא לראותך. חפץ אנכי לקים לפעמים מצית בקור חולים כדרך כל אדם ולא כבן איסקולפ. מה לך?

— תודות לך, אדוני הדקטור, אין דבר, רק אינפלואינצא. "רק אינפלואינצא" שנה הדקטור אחריו בשחוק בקול שפל וימשש את עורקו וירא את לשונו וישם עיניו ברצפט וירכן ראשו דרך הסכמה ויאמר:—הכל מתוקן ואין לי לשנות דבר. מהרה תוכל לריב עמדי שנית.

— הגם הוא איש ריב לך? שאל אליהו:—הלא הוא עובד מחוץ למחנה, הרחק מכל המוננו, ומה לך ולו?
איסאק הביט ויתפלא אל שניהם.

— גם אתה הטיבות מאד לעשות, אמר הדקטור בתלונת שוא:—אחרי אשר נלאית להרעימני, אחרי אשר כלית בי כל חציך שלחת בי את בנך הצעיר משנינו, אשר עוד כל כח עלומיו אתו. אין זה דרך פרשים. אם ברחת מן המערכת, לא היה לך להסגירני בידי בעל דין קשה ממך. מדוע לא תבא באספותינו זה כשני חדשים?

— בימי חל אני טרוד כאשר ידעת, ענה עליהו בקול שפל ויגמגם בדבריו ופניו האדימו מעט, כי לא דבר נכונה: לא מפני טרדתו נמנע לבא אל האספות, כי אם מאשר לא אבה לדרך על מפתן בית טורבלינד שנוא נפשו וזאת לא אבה להגיד.
— התרוץ דחוק מאד, אבל תרוץ הוא. אך מדוע שלחת בי את בנך והוא קשה ממך מאה פעמים? אתה אך דואג ומקשה והוא כופר בעקר.

— איפה נפגשתם?

— המרס תדע כי היה לחבר לנו?

— אין זה כי אם קדושת הבית אשר הוא עובד בו עתה, פעולת אדוניו החדשים. כל הימים אשר עבד לפני טלפינר לא ידע את פלשתינא.

— ואני שואל אותך, אדוני בירטמן, מדוע לא ידע? איפה היית עד באו אל בית הבנק? מי יודע ומכין יותר בדבר חבת

ציון אתה או טורבלינד? ולמה חכית לטורבלינד? למה לא הבאת אלינו אתה את בנך?

— הכנגלל כי בני הוא יכלתי להביאו? ההיה לי לקחתו בחזקה? אני שונא עריצות בכל דבר.

— הוא שונא עריצות! הראיתם את העריץ הזה? „איזהו גבור הכובש את יצרו!“ אבל עריצות לחיד וחניכה או הסברה לחוד. בלי ספק גם טורבלינד לא הכביר אכפו עליו, ובכל זאת... — אני הייתי לחבר בטרם נקראתי אל הבנק, ולא על פי טורבלינד, אמר איסאק להצדיק את אביו.

— ולמה לא הגדת לי? שאל אליהו.

— הן לא ידעתי עד כה, כי גם אתה מבני החבורה.

גרינצויג קם ממושבו ברעש ויקרא בחרי אף:

— אכן רוח עוועים בקרב האנשים האלה! לא ראיתי כאלה מימי, על אמונתו. זה לא הגיד, וזה לא הגיד, ושניהם לא ידעו וגם לא חשדו זה את זה. רק במקרה נגלה הסוד להם, והנם עומדים ומתכוננים זה בזה, ומלה אין בפיהם. ולמה החשיתם עד כה? על הבן לא אתפלא, הבנים יודעים את אשר לפניהם, כל הבנים צדיקים וחכמים ממנו. אבל אתה האב, בעל הבית, למה ככה הסתרת מעשיך? למה לא הכירו בך בני ביתך, כי מחובבי ציון אתה? אם לא מלאך לבך להטות לבב בנך אלינו מחשש עריצות, הלא יכלת להגיד לו או להראותו מה אתה! הן לא לבנים לבר נתונה רשית לעשות כטוב בעיניהם, הלא גם האבות היו בנים לאבותם בראשיתם. למה לא תעשה ביד רמה כטיב בעיניך? למה עברת על מצות „והגדת לבנך“?

אליהו הוריד ראשו כמתבושש ויצחק בלאט ויאמר:

— מתי נאמרה מצוה זו, אדוני הדקטור? הלא אחרי הגאולה

ולא לפניו, האין זאת?

— ידעתי כי אתה מהיר מאד להתלוצץ, אך עד אנה לא

תבין, כי דבריך סותרים זה את זה?

— הלא ידעת עד כמה אני שונא את המליצות הריקות,

ולמה אפיא תהפלא? מה היה לי לספר בביתי? במה יכלתי להתהלל?

— הידעת את המאמר „מן הזהירות שלא תרבה להוחר“?

התבוננה נא היטב במשל הזה „מן הזהירות שלא תרבה להוחר“.

המרבה להוחר חוטא למדת הזהירות בעצמה. הזהירות היתרה לא

יהירות היא כי אם פחות, והוא הדין בכל מדה ממדות בני האדם עד אהבת אמת ושנאת שקר ועד בכלל. הנה איש עוסק בדבר זה שנים אחדות, הדבר מושך את לבו מאד, לולא זאת לא היה עוסק בו — וכל העבודה היא הסברת הרעיון והעמדת תלמידים הרבה, ובביתו יחריש יתאפק כאדם שאינו רוצה להוציא דבר מגונה מפיו, וגם בנו יחידו לא ידע מאומה. יען מה? יען כי הוא שונא את המליצות הריקות! האין תשובה זאת גם היא מליצה ריקה עד מאד? האין שתיקה זאת בעצמה מין מליצה ריקה?

— אבל דקטר, נסה איסאק ישנית להצדיק את אביו:—האמינה נא לי, כי לא הפסדתם מאומה בשתיקתו ולא עלתה בידכם מאומה עתה בהיותי נקוב לחבר לבם.

— דם, עול ימים, בשעה שזקנים מדברים איש את רעהו, נתן עליו גרינצויג בקולו קול זעם שוא—אין לנו נקובים חברים: כל הנספח אלינו חבר לנו. גם כי תחלוק על כל דבר אשר נאמר לא תחדל להיות פלשתיני, אחרי שבתך אתנו פעם אחת. — לא אדע אם אחלוק על כל דבר אם לא על כל דבר, אך על דבר זה אחלוק בודאי.

— גם כי תחלוק אלף פעמים לא יועיל זה לך, הוסיף גרינצויג לדבר בדרך זה:—על כרחך אתה בן חבורתנו, ואמנם לא בדרך התול לבד אמרתיו זאת, כל הבא בחברתנו פעמים אחדות זכור יזכרנו אם באהבה אם בזעם אם בכזב, וגם זה איננו דבר ריק, לכל שנוי נכבד, לכל צעד אשר נצעד הלאה, לכל מקרה היצוני נוגע בנו יבאו כך געגועים וקרבת אלינו.

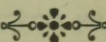
— לשבת באספותיכם? קרא איסאק: — לשבת ולשמוע שיחותיכם ועצומותיכם? בינה נא ארוני הדקטר, כי ישיבה כזאת היא עצבות כבדה מנשוא. האמנם לא תראה כי חבריך הנכבדים כלם חפצים בהתגלות לבם, מקצתם אינם מבינים מאומה מבלי דעת לשון וספר כראוי, מקצתם אנשים שאין בהם דעה מאשר... מאשר רב בני האדם כן, על כל פנים כלם אינם קדושים, נכון אני להשבע בכל קדש, כי גם קדוש אחד אין בהם, ולמה הם עוסקים בדבר הזה? הלהם נאוו דברים כאלה? להם? לקטנים כאלה?

— כי תקרב אלינו, לא תשאל שאלות כאלה. הגידה נא, כאשר נמצאה לך משמרת פקודתך בבית הבנק, ההרבית לשאל מה הדירקטר ומה חברי הועד, החכמים הם אם סכלים, היש את

לכבם להמעיט את חובותם המוסריות לבעבור יצדקו במעשיהם. כאשר אמרת לפנינו בצאתך לריב עמנו, או כלם קדושי עולם ברי לבב, אשר כל בזבוז מוסרי לא יבעתם. (הוא מבין היטב וזוכר את אשר יאמרו לו, אמר איסאק בלבו) הן לא שאלת כל שאלה כזאת, יען כי חפצת באמת בפקודת משמרתך. ואם תחפץ באמת בתקומת עמך, אם יבאו בך געגועים כאשר אמרתי, אם תבין, אם תרגיש את אשר ירגיש יהודי פשוט אשר לו אך עינים לראות את אשר לפניו, לא תשאל גם עלינו שאלות אין חפץ בהן; למה לך לדעת אם אין בנו איזה מדה אשר לא טובה, אם מלאנו חיבת עבודה הצבא בזמנה, אם לא עברו זמני פספורטינו. אני אינני בודק אחרי הבאים להספח אלינו, אינני חפץ לדעת מה טיבו ובמה הוא עוסק. יקר לי כל חבר, כל אשר בידו לעזור במעשה או בעצה, ומה לי ולמדותיו בדברום אחרים? אשר יבקש ללות כסף, לא ישאלוהו אם לאומי הוא, ואשר יבא להשתתף בעבודה לאומית לא אשאל עליו, אם ראוי הוא להקפה, קל וחמר שלא אבדוק אחריו אם קדוש הוא או לא.

— אבל, אדוני...

— אבל, אדוני, אמר גרינצויג ויקם:—עלי ללכת. אם נוסף לדבר, אם נעמיק מעט, נדון כל הלילה. —תנה נא לו פנה אל אליהו, את מכתב קרובך השמור אתך. הנה הוא עודנו אוהב להתוכח, —אות לא טוב לאיש מסחר, —ובמכתב ההוא ימצא דברים בשאלה אשר נגענו בה. כאחת האספית הבאות תשיב את המכתב לידי, שלום לכם חברי.

לְבֵן אָבִי.

הוּי רַב לָךְ, רַב, אָחִי הַטּוֹב!
הַגִּיעַ זְמַן פְּרִיעַת הַחֹב.
וְהַחֹב יִשָּׁן, גְּדוֹל הַסְּכּוּם
כְּגִדּוֹל עֲנִי וּמְרוֹרוֹתֵי —
וְלִי, אָחִי, אֵין עוֹד מְאוּם
מִלְבָּד בְּכִי וּמְרוֹרוֹתֵי...

כִּי לֹא אֶגְרוֹף בְּרִזְל טְבוּל בַּדָּם
וְאֶבֶן לֵב וּמִצַּח גְּחוּשָׁה
עִם שְׁלֵל אוֹיֵב וְגִזְל אָח
הַשְּׂאִיר אָבִינוּ לָנוּ בִירוּשָׁה, —
כִּי סֵלַע-אֵל בְּלִבְבֵךְ
וְהַמּוֹן רַחֲמִים גְּדוּלִים בָּיָם,
וְרוּחַ עוֹז עֲנַק חֲפָשִׁי כְּאֵל
בְּגוֹ גִּמְד גְּדָפָא וְשַׁח,
כְּכִלִי מְלֵא בּוֹשָׁה...
וְאֲנִי שְׂמֵרְתִי בְּלִבְכִי
הוֹנִי—אֵלִי, גַּחְלַת אָבִי.

אָבֵל אַתָּה הִרְחַקְתָּ גִדּוּד
מִבֵּית-אָבִינוּ תְקַמֵּן,
וּתְלַךְ הַמּוֹדְבָרָה לְקִרְאֵת נְחָשִׁים
לְמִצַּא אַחִים לָךְ תְּדַשִּׁים, —
וּתְמַר לֵב בְּזוֹלַע שׁוֹד
וְאֵל אָבִיךָ — בְּשִׁמּוֹן
עִם סוּר גִּזִּיד הַעֲדָשִׁים;
וְכֹה דְלוּת, אָח, מְאֹד —
אֲךָ יֵשׁ אָבִי נִקְרָא עֲלֶיךָ עוֹד ...

מֵאֲזוֹ

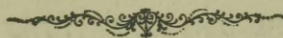
הִרְבֵּית, אָח, לְחִטָּא,
(הֵן כָּל "אַחִיךָ" אוֹמְרִים בָּהּ);
עֲלִיתָ עַל,
עֲצִמְתָּ שָׁם, אַחֵי הַדָּל,
גְּדַלְתָּ עַד בְּלַתִּי נִשְׂא;
עֲשִׂיתָ לָךְ קִרְנֵי זָהָב וּפְרָסוֹת פֶּזוֹ
וְיִשָּׁן בְּהִמָּה
עִם גֵּב זוֹחֲלֵי עֶפְרָיִם —
גְּדוֹל הָאָף וְהַחֲמָה ...

וּבְהַתְּפַרֵץ בְּרַק זַעַם הַנִּקְמָה
וּחֲזוּז יָרְעִישׁ מוֹסְדֵי הָאֲדָמָה —
וּמִמּוֹדְבָר כָּל חֵיתוֹ שׁוֹד
יַעֲלוּ לְפָקֹד
עוֹנֵךְ,
אַתָּה יוֹשֵׁב בְּסִתְרַי עֲלִיוֹן-עֵב

שָׁלוֹ בְּמַעוֹנָךְ
וּמִתְעַנֵּג עַל דְּשׁוֹן רַב.
וְאָנִי—אָנִי הַמְּטַרָה!
וּמִטַּר חַצִּים נִתְּךָ עָלַי נָקִי וְדָל
מִזֶּל — —
וְכָל גּוֹפִי—שׁוֹר! — כְּכַבְרָה...
וּבְרַק נָקַם הַבְּעִיר נוֹי,
וְשׁוֹן חִיָּה שִׁפְעָה, רַמְיָשָׁה לְכָבוֹ,
וְכָל־פֶּה שׁוֹתֶה, מוֹצֵץ.
וְכָל לְשׁוֹן תִּלְגַּסֵּק דְּמֵי חֲנָם, חֲנָם, —
וְהַדָּם שׁוֹתֶת, שׁוֹתֶת וְאֵינֹו פּוֹסֵק,
וְאָנִי עוֹדֵנִי חַי כְּרֹגִישׁ נְשִׁיכֶת שְׁנָם
וְשׁוֹתֵק...
עֲתָה רַמְיָשׁוֹ גַם עוֹלָלִי,
חֲבֵן לִי תִּחִידִי,
חֲבֵן יוֹרֵשׁ רוּחִי, נוֹשֵׂא גַם עֲתִידִי —
הֵהוּ, רַב, אָחִי, כָּשֶׁל כְּבָר כַּח סְפָלִי!...

וְאִם מִי יַפְעֵם עוֹד הַלֵּב
וּמִתְפַּלֵּץ בְּעֶזְרוֹ הַכָּאֵב,
וְטַפַּת דָּם אַחַת חֲפֹה
בֵּין קִירוֹתָיו עֵדוֹן דּוֹפְקֶת —
הֲלֹא תִשְׁמַע? אֵלֶיךָ הִיא צוֹעֶקֶת:
שְׁלֹם, שְׁלֹם, אָחִי הָרָם,
שְׁלֹם נִהְרִי נִחְלִי הָדָם
שִׁפְכֵתִי אֵךְ עֲלֶיךָ!

וְאִם קָצוֹר קָצְרָה יָדְךָ,
אִם כָּל חֵילְךָ, כָּל אוֹצְרוֹתֶיךָ
אֵינִם שָׁוִים טֶפֶה אַחַת מִדָּם לְכַבִּי —
הַיֵּשֶׁב לִי שֵׁם אָבִי!
אָנִי יוֹרְשׁוֹ אֶמֶת, וְהוּא שְׂאֵרִית הוֹנִי,
וְאִם אֶמְקֵ, אֶגְנֹעַ, אֶגְנֹעַ נָא בְּעוֹנֵי...
ש. ל. גרדון.

חיי שלמה.

ספור המעשה

מאת מענדלי מוכר ספרים.

ד*).

זה ליפא-הראובני היה מאותם אנשי הרוח, יחודי סגולה' שנתברכו מתחילת ברייתם במתנות טובות: בדעת ובכשרון ובלב טוב ולא חסר להם בעולמם אלא מזל בלבד. כיון שיצאו מאוצר הנשמות להתגלגל ולבוא לעולם מיד נשלם המלאך הממונה על ההריון והמילם כגרגר של תבואה לאחד מקומות-החשאים, שאין שם כל הדברים הראויים לצמיחת כחות הנפש וגידולם. רוחם זו מתת אלהים להם, שואפת לאור עולם, להתהלך ברחבה, ללמוד ולעשות, אבל מכשולים הרבה לפניו בדרך. יש כשנכשלו ונתמוטטו דגליהם כמה פעמים רוחם הילכת ומתרופפת, אבל סברן ובטל סיכויין, ומתוך יאוש ובטלה נעשים להומים אחר יין, משתכרים ומתבוים. ויש נופלים וקמים, מתרגזים ומתרגשים ומלחמה עולמית להם במכשולים ופגעים רעים. העלובים האלה מתוך רוב עוני וצער לבם אינו פנוי להתלמד אחד מעניני חכמה ואומנות על בוריו, אלא קופצים על כל דבר הבא לידם לעשותו. אבל כל מה שהם מוציאים מתחת ידם אינו מתוקן כל צרכו, וככל דבר הבא לעולם בידי שמים צריך עשיה. עליהם מתלא אומר: בעלי מאה מיני מלאכה ומחוסרי ברכה והצלחה.

(* ראה מאסף „הומן" ב'.

וליפא-הראובני היה איש כחוש ובעל ראייה קצרה, עניו וצנוע ומרבה בשתיקה, נוח לבריות ורוח הבריות נוחה הימנו. טיבו ומנהגיו המתוקנים, דירתו הנאה וכלי ביתו הנקיים הכריזו עליו, שניצוץ חכם-חרשים יש בו. הוא ידע לצייר ולעשות כל מלאכת חושב וחורת בעין ובאבן ובנחושת, לא כדי לקבל שכר על מלאכתו, אלא משום הנאה וקורת רוח שהיתה לו בעשייתה, ולא עוד אלא שהיתה לו חובה, כמצווה ועושה מטבע ברייתו. אנשי מקומו היו משתמשים בקניני נפשו בכל שעת הכושר והיו מכבדים אותו בקום ועושה מעשי צעצועים לארון הקדש, כציור תמונת "מזרח" עם כפתוריה ופרחיה ומיני בריותיה, שעלו במחשבת היוצר ועדיין לא נבראו בעולם, בחקיקת מצבות ובפתחי חותם. בתולות וארוסות היו באות ומטריחות אותו, שיציי- להן בטובו פטורי צצים מעשה-חורי לרקים כדוגמתם במשי מטפחת לחלות לחם של שבת וחרוטים לתפילין של חתנים. ואם מומחה הוא לדברים הרבה ואיש טוב הוא גם כן ומיטיב לכל בחנם, נשים מה חטאו שיהא ליפא הראובני אסור להן בהנאה, שלא להשתמש בו אף הן — לקדחת, דרך משל? בקשוהו וכתב מיני לחשים על שקדים או על כלי חרס בדיו, מחקו את הכתב במים והשקו את החולה, עברו הימים—ונתפאו!.. ומלבד כל מיני אומנות האמורים היה ליפא-הראובני גם מלמד תינוקות.

ולמלמד תינוקות עשה אותו רבי חיים.

שלמה בנו של רבי חיים עוד בילדותו היה נכר בסמניו, שבעל נפש ושכל חריף, מהיר ומזורז הוא. בשנה אחת למד אצל משה - כוורא, מלמד דרדקי, קריאה יפה ומהירה ונכנס למקרא. מתחיל כמנהג ישראל, מפרשת ויקרא, מה שילדים בני גילו אינם מספיקים להתלמד אלא במשך שנים שלוש שנים. כל בני ביתו של רבי חיים ואנשי שלומו מהנכנסים והיוצאים שם, היו מחבבים את שלמה'לי בשביל בדיחות דעהו והשובותיו המחוכמות על קושיות לואבעיות ידועות לחדד את הילדים, וביותר בשביל שהיה מהיר ה כיר בניבועיה עינו נר הנועד ורד ודינוי כשונה על אדם וכפליא לחקות אותם בכל פרטיהם כעשה אמן, עד שרואו כמעט לא נתפקעי משחוק. ולחקית את גימיל המתורגמנית, הדרשנית היו בעזרת נשים—זה היה מושג דרכו. עוה פניו ונראתה גיטיל כביכול בצורתה ובצביונה ובמעשיה: כיצד היא מנשקת את המזוזה בכניסתה, והיפא שעליה בית-ידה האחד קולט לתוכו יד ימינה, והשני

נעור וריק ותלוי ברפיון; כיצד היא עוקמת שפתיה ואימרת: „אל למושעיתו“ ברוב חן; כיצד היא כופפת את גבה כחתול עד שבהף אחת עולה ואחת יורדת, פיסת ידה תחת סנטרה ואצבע אחת על לחיה, וכיצד היא מקמטת פניה ומנענעת חוטמה, נושאת עיניה למרום ומדברת בלשון תחינות, בהזכרת שם שמים ומלכות ובדברי השבחות והודאות: „השבח והגדולה למלך חי וקיים, רבון העולמים, ברוך הוא וברוך שמו, פודה ומציל ומפרנס את עמו ישראל בחסד וברחמים...“ מתבלה דיבורה בשיברי פסוקים, במשלים ומדרשי חכמים מספרו „נחלת צבי“ ו„רבינו בחיי“. הכל האים בתעלולי שלמה'לי ושיחקים, ואף אמו ממלאה שחיק פיה, אלא שבתוך כך היא מטפחת באצבע על חוטמה, ככועסת ככיבול, מזוהרת ואימרת: — המתן נא, המתן בחור נאה! אני אספר לאבא, אספר לו ותדע מכאן ולהבא מה מתן שכרו של המחקה אחרים, גדולים וזקנים ממנו לימים. — רבונו של עולם, הלוואי שלא אדע צער ויגון בימי כשם שלא אדע מה מיבו של זה ומה יהא בסופו! מכות גדולות ומדה מצרים לשונאי אם אדע מה הוא... —

אבל אבא ידע מיבו של בנו זה וערכו. ידע שאם ילמוד כל איהם הלכודים הראוים לו לאדם בסדר נאה ואצל כלמד הגון, זה הקטן סופו להיות גדול בישראל. ובכלל הלמודים הראוים לאדם לא נכנסו אצל היהודים בימים ההם, וכיחוד אצל יהודי עיריות קטנות כדלפונה, ידיעות העולם, דברי חכמה ולשונות, אלא מי שנתמלאה כרסו לחם ובשר, דהיינו גמרא ופוסקים, וקנה לעצמו גם ידיעה בתנ"ך ומעט כללי הדקדוק, כפרפראות לגופי תורה — הרי זה משובח: חכם הוא. למדן הוא, מושלם בכל המעלות, ושאר הדברים אך הבלי העולם הם ומיותרים. אבל כלום היה באותו זמן מי שלמד בניו תנ"ך מלבד הפרשה הראשונה מסדר השבוע? האבות מנעו בניהם לא מן ההגיון בלבד, אלא גם מן המקרא וחישו ללומדיו משום מינות. הדבר המזה כאד, ובק"ן טעמים האמורים בו אין אחד מספיק ליישבו כהוגן לזכותם של ישראל. רבים אפשר לא יאמינו כי יסופר, אבל כך היה המעשה וכך הוא בעונותינו אצל הרבה יהודים גם בימינו — לשיכר לא היה בקיאי רבנים בקראי וגם עכשיו אינם יודעים רבנן מקרא שכתוב. ואף על פי כן אין להרהר אחריהם, חס ושלום, שמא טעמם ונמוקם עמם, שאין דעתו של אדם פשוט ראויה לסובלן, ושמא אפשר להיות תורני מופלג ומורה הוראה גם בלא פסוק וכתבי הקודש... ורבי חיים הוא

רצה לשנות ממטבע, שטבעו חכמים בחינוך וללמד את בנו בתור נסיון כ ל התנ"ך, לרבות אפילו התרגומים, מן בראשית עד ייעל, ובסדר נאה דוקא. רבי חיים בעצמו היה בעל מקרא ומליץ גדול בזמנו. דברי מליצתו מתקו מדבש לפי אנשי שלומו ואמרו עליו, ש ב ע ל ל ש ו ן הוא. לא נתקשה רבי חיים אלא במלמד, איזה ממלמדי מקומו יכשר להשלים חפצו? בקש ולא מצא גם אחד, ולבסוף עלה במחשבתו ליפא - הראובני ואמר: זה הוא! — וליפא-הראובני נהיה מלמד בדברו. אותו הוכיח רבי חיים מלמד לבנו והתיר לו לקבל עיד תלמידים מועטים, כדי שתהא מצויה לו פרנסתו, לחיות הוא ואשתו וזרעו בצמצום ככל אחיו המלמדים מורע ישראל.

והזיווג עלה יפה. הרב והתלמיד שניהם היו מכוונים ונאים זה לזה. הרב מלמד באמונה והתלמיד לומד בשקידה. בשעת הלימוד היה הרב יושב בראש ומלמד מפיו וידיו עסוקות באחת מהמלאכות הנאות, כגון ציור ופתוח חורט, ומלאכה זו לא היתה מבטלתו מדברי תורה ומעכבת דרך הלימוד, אדרבה היא היתה מזרזתו ביותר, והיתה יפה לנפשו ככוס יין לגופו של פועל הדיוט. מלאכת מחשבת היתה מרוממת את רוחו, מיישבת דעתו, מוספת בלבו אהבה למקום ולבריות וממתקת את דיבורו. באותה שעה נתוסף לו ניב שפתים והיה מסביר כל דבר מתלמודו על בוריו. פיו נעשה כנחל נובע, מפיק מרגליות ועיניו מתלהטות מאור תורה. והתלמיד רוחו מתלהט אף הוא, כלתה נפשו לתורת רבו ושותה בצמא את דבריו. הלימוד לא היה עבודה קשה, כדרך לימודם של פלוני ופלוגי, שהרב והתלמיד שניהם סובלים יסורים זה מזה, וזה מתיש כחו של זה. הרב כהול להכניס תורה בלב תלמידו בקולי קולות, בנויפה וביד חזקה, והתלמיד הנוזף על כרחו נעשה ומאי ומראה עצמו כאלו תורת רבו נכנסה בלבו, ושניהם שרויים בצער ואין נחת לזה מזה, והם תפלה: יהי רצון ש יגיע במהרה השעה להפטר זה מזה! לא כך ליפא-הראובני, הוא לא היה מטיל אימה על תלמידיו, לא צעק עליהם ולא הכלימם בדברים, אלא מלמד בשובה ונחת, והלימוד היה כשיחת רעים אהיבים, שאחד מיחל לדברי חברו ומרגיש ויודע תעלומות לבו — שיחה, שיש בה נחת רוח לזה שמדבר, וגם להשומע ינעם, ושניהם מתאווים, שתהא שיחת-שעשועים זו הולכת ונמשכת שעות הרבה. אם לא הבין שלמה'לי דבר שלמד, מפני עומקו, לא נתבייש, והיה שואל

את רבו וחוזר ושואל, ורבו לא כעס עליו, אלא חוזר ושונה לו הדבר כמה פעמים עד שנתברר יפה יפה.

והנער שלמה'לי הולך וגדל וטוב, כמו נמע-שעשועים, על ידי השגחה מעולה. ואם דעתו מתרחבת מיום ליום אף על פי כן ילדות עדיין יש בו, כראוי לפי שנותיו. לא הרי שלמה'לי בבית רבו כהרי שלמה'לי שבשוק, כשהוא לומד ראשו ולבו שקועים בתלמודו ומעמיק להבין כל דבר עד תכליתו. וכיון שמניח מיד את הספר ויוצא, מיד הוא תופס במעשי נערות והוא נער שובב לכל דבר. אמת, לא כשם שאדם נראה אחד ברוחו ובעצמו כך הוא מטבע ברייתו. אדם דו פרצופין ויותר הקדוש ברוך הוא בראו ונפש כל איש רשויות משונות זו מזו משותפות בה בערבוביא. אלא עירוב-רשויות זה לא שוה בכל בני אדם ומשתנה אצלם בפחות ויותר, ובנפש שלמה'לי היתה הערבוביא במדה מרובה, הורמין ואהורמין חולקין בה ואין מכריע ביניהם. שלמה'לי היה קשה ורך, בעל חמה ובעל דעה מיושבת, גבה לב ושפל רוח, קפדן ורחמן, בעל שחוק ומהתלות ומעמיק לתוכו של דבר, עצלן ועסקן, וכיוצא במדות הפוכות אלה. איש נלהב היה שלמה'לי מטבעו, דבר קל אך נגע אל לבו והדליקו. דברי נביאים וחידותם במראה הנבואה הלהיבו את דמיונו ונתנו לו ענין רב לענות בו. „ואראה את אדני יושב על כסא רם ונשא ושולוי מלאים את ההיכל. שרפים עומדים ממעל לו, שש כנפים שש כנפים לאחד... וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות... וינעו אמות הספים... והבית ימלא עשן, ואומר אוי לי כי נדמיתי כי איש טמא שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב.“

הדברים האלה, שאמר ישעיה בנבואתו, העירו לב שלמה'לי והתחיל מצייר במחשבתו השם יתברך, ומדמה לו בדמיונו מלאכי השרת בעלי כנפים, ונתאוה לידע כמה דברים סתומים, שהיו מנקרים במוחו ודורשים פתרון. לשאול את רבו היה קשה לו, מפני שאין הדברים מענין תלמודו. פעם אחת גמר בלבו להרצות הדברים לפני הרב, ובשעת הרצאתם היה רוחו סוער, ופניו מתלהטים, אבל הרב שתק ולא השיב כלום, אלא נענע בראשו ועקם את שפתיו כאומר: אין לנו עסק בנסתרות! וכשהיה שואל פעמים דברים מופלאים ממנו ליהודים בעלי זקן, היו משיבים אותו תשובה אחת: הם, ריקא ושוטה שבעולם! נער אין לו אלא לשמוע לעשות ולקיים מה שכתוב ומה שמצווים אותו; נער צריך ללמוד ולהתפלל, ובאם לאו, המקום יפרע ממנו, ושם, בעולם הבא,

יכהו מכה רבה בשוטים ופולסי דנורא, ומפני השוט נתפחד שלמה'לי עד למאד. לא בשביל הכאב אלא בשביל הבושה, שיש בזה להמוכה. שלמה'לי ראה אלהי הצבאות בדמות אדון גדול ונורא, נוקם ובעל חמה, אוחו רצועה בידו ועל כל דבר פשע הוא מכה מכת אכזרי, ובכל פעם שעבר עבירה קלה בשוגג, כגון שדלג על תבה אחת בתפלתו, שכח ולא ענה אמן, או שתה מים ולא ברך, שהכל, לא רקק בעלינו, או נתח כדך ופדע ראשו—נתכהל ואמר בלבי: „אוי, אוי לי כי נדמיתי!”

ואין צריך לומר ימים נוראים, שאף הדגים כמים מתפחדים ואימת הדין, באותו זמן היתה אימתו של הקדוש ברוך = הוא מוטלת על שלמה'לי ביותר. כל סדר העבודה באותם הימים: ההשכמה לסליחות, הזריזות והריצה לבית הכנסת ולבית הקברות, היבוב והכביה, הניגון העצוב של תפלות ופנים ועומים ועצובים של אמא ושל כל בני הבית, כאלו נכזבו להם שבטים ומזימנים להמתח על העמוד ולהיות סופגים את הארבעים — כל הדברים האלו הטילו עליו אימה יתרה, ומרוב צער ופחי נפש לא היה ניחא לו כל עצמו של יום-טוב כלו, לא הדגים והלפת ולא התפוח בדבש ושאר המאכלים הערבים. אך בהול ורצוץ היה כל הימים הללו, ודמיונו מראה לו חזיונות מבהילים: הנה אל מלך יושב על כסא דין, שרפים עומדים ממעל לו וגם השטן בתוכם. קור קורא ואומר, להביא את ספר הזכרונות ולשקול מעשיהם של בני אדם למצוא השבון. וינעו שערי שמים מקול הקורא ומוסדי ארץ ירגזו—הוא רואה זאת בלבו ואומר: „אוי, אוי לי כי נדמיתי”.

והואיל והרעות והטובות שבעולם כרוכות אלו באלו, היו כרוכים גם בימים הנוראים דברים מפיגים מעט את המרה-השחורה שבהם. בכלל הדברים הללו הם אנשי הישוב, אלו המוכסין שבכפרים, שהיו באים על יום-טוב לעיר עם כל ביתם, וביאתם הרעישה את העיר כלה, משמחת לב בניה ומנעימה המרירות שבחיהם. ונתמזגה והיה טעמה כפלפלין ובעלים מעורבים בדבש. ספר דברי הימים לישראל תיבע מאת הכיתוב, שענין זה, האמור כאן, יתפרש יפה יפה כהוגן ולא לקצר, כדי שלא יהא הספר חסר כלום והדורות הבאים — אוי, מי יודע—אפשר שלא יבינו, והדברים יהיו סתומים וחתומים.

ה.

החודש השביעי, חודש תשרי, הוא חודש של ימים טובים לבית ישראל. בשני הימים הראשונים יום טוב של ראש השנה, ובעשור לחודש הזה יום כפורים הוא, ואלו הימים נקראים ימים נוראים או ימי הדין. שבהם העולם נדון, והם והימים שביניהם נקראים עשרת ימי תשובה. בימים נוראים הללו שמים רועשים, אלהים יושב על כסא קדשו ומלאכים יחפזו ויאמרו: הנה יום הדין! ספרים נפתחים לפניו וחותם יד כל אדם בהם. כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון והוא שוקל מעשיהם וסופר זמנה וכותב את גזר דינם: מי יחיה ומי ימות, מי בחיות רעות ומי בפרעות, מי ינוח ומי ינוע—מי ביבשה ומי במים לארבע רוחות השמים. „עוד חודש ימים קודם ראש השנה תקיעת שופר נשמעת בבתי כנסיות ורמו יש בה: עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו מעשיכם וחזרו בתשובה. וזכרו בוראכם אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושונים כל שנתם בהבל וריק... הביטו לנפשותיכם והטיבו דרככם ומעלליכם ויעזוב כל אחד מכם דרכי הרעה. וכל בית ישראל מתחילים לפשפש במעשיהם, שעשו כל השנה, ומשתדלים בתחבולותיהם להתרצות לאביהם שבשמים: הם עומדים בבתי כנסיות בלילות ואומרים „סליחות“, מבקשים להם סניגורים ומליצי יושר בתשובה ותפלה וצדקה וגם בזכות אבות, שימליצו עליהם לפני כסא כבודו של אל עליון, שופט כל הארץ, ויצאו זכאים בדינם. והימים ימי הכניסה ליושבי הכפרים, שבאים עם בני ביתם להעבירות הסמוכות, לעמוד לפני בית-דין של מעלה ולבקש רחמים מלפני שומע תפלות עמו ישראל, שיחדש עליהם ועל כל בני אדם השנה הבאה לחיים טובים.

ודלפונה העיר באותם הימים לא כמו שהיא בכל ימות השנה, שבכל השנה היא נשכחה ועזובה מאין עובר ושב, וצנורות החיים בתוכה הולכים לאט כזוחלין ומי מנוחות, ולפני ימים נוראים היא נפקדת והומה מבני אדם, הבאים לתוכה מן הישוב, עגלות מעונות טף ונשים עם כרים וכסתות וחבילות ושקים מלאים מזון ותרנגולים כפותים הולכות ונמשכות ברחובות, בעלי הבתים זקנים עם נערים יוצאים לקראת אנשי הכפר הנכנסים, כל אחד לקראת זה שמתאכסן אצלו, עומדים לפניו ושואלין בשלומם. אלו ואלו בבת אחת מדברים, והדיבור הולך מסוף העיר ועד סופה ומתפוצץ לכמה וכמה קולות משונים, גסים, דקים, דקים מן הדקים, דקיין

וצרודים, מצד היוצאים הרבה שאלות נשמעות: אחינו, אנשי מקום פלוני, למה נתאחרת לבוא? הא למה? והא למה? והנכנסים מצדם עונים ומספרים מאורעות ומעשי נסים, ואת כל הקורות אותם בדרך: סדנא של עגלה נתפקעה פתאם, סוס כרע נפל, גשר נסתחף, תרנגול כפות התיר הרצועה שברגלו ופרח, אשה מעוברת חבלי לידה אחוזה, עגלה נהפכה ונטבעה במיט, והכל חייבים בברכת הגומל שיצאו בשלום מן הסכנה. כלבים-כופרים, אלו הגרים, שנגררו ובאו מן הכפר עם בעליהם, מרגיזים עליהם את הכלבים האזרחים, והנה נביחה ונשיכה, מריטה וחרוק שינים בעדתם, כלבי המקום עינם צרה בגרים הללו ושנאה כבושה להם בלבם. לכאורה אחים, בני אב אחד הם, ופה ושינים של כלב לכלם, אבל ברוחם ובמדותיהם משונים הם עד למאד. כלב כופרי כלב הוא כמו שברא אותו הקדוש ברוך הוא, הדיוט ועושה תפקידו בלא שום ערמומיות, נביחת הצבועין ושל חנפים לא ממדותיו היא, בלב ולב אינו נובח ואינו יודע אלא את קונו וביתו. חורץ לשונו לעני ולעשיר יחד בלא משוא פנים. אמת, כשנותנים לו עצם אינו נוער כפיו מתמוך בשוחד זה, חומף את העצם ואוכלה, אף על פי כן הוא עושה את שלו ונובת, נובח בקולו כדבעי, נביחה לשמה, לא נביחה בעלמא דמשתמעה לתרי אפי ואינך יודע מה פירושה ולמי הוא מתכוין. וכנגדו כלב-עירוני הרי זה בן-תרבות, קצת מנומם וקצת רמאי ומתיירא מפני חומרא. אינו חורץ לשונו אלא לעני לבוש קרעים ולחלשן שאין כח בו לעמוד בפניו. נכנע הוא מפני בעלי זרוע ולפני עשיר הדור בלבושו הוא מקשקש בזנבו. פרוסת לחם שוחד סותמת את פיו והוא שותק ועושה רצונך, בא אחר ומרבה לו שוחד הרי הוא נשמע לו ועושה רצונו של זה. מטייל הוא בעיר, ברחובות ובשוקים, בין יושבי קרנות ובין חנויות ומקולין. מרחוק יריח איכל ויודע לכיין את השעה ואת המקום שיש למצוא בהם פרנסתו. מתקרב לבריות לצורך עצמו, מתרפס ועושה חניף בקשקוש זנב ובנשיאת כפים. ופעמים כשהוא נובח אינו אלא כמזכיר בנביחתו, שלא ישכחו שיש כלב* בעולם, להוי ידוע שלשון כלבים ושינים לו ויכול לנשך בשעת הצורך... הכופרים והעירוניים אלו הכלבים שונאים זה לזה, כל זמן שהם מצויים יחדו בעיר נביחה וצקקה בתוכה, תגרות וקטטות מהומות ומהלומות, ומחלוקת. או „שאלת-כלבים“ זו אינה פוסקת. פתרוסי, למשל, כלב כופרי, בור ועם הארץ, שכל חכמתו אינה אלא שמירת בית אדונו בכפר,

רובץ עתה ברחוב העיר לפתח הבית, שאדונו מתאכסן שם, עיניו הלובן שבהן מעורה בוורידין דקים של דם, ומביט בזעם, עתים הוא מחכך כרסו בקרקע ומצפצף בלחש ובעינים סגורות למחצה מרוב הנאה, ופתאם רץ לו כסלוחי, אחד מטובי כלבי העיר, גבה קומה ודל בשר. ריח של דגים ממולאים בטעם יהודים, תאות נפשו, גם ריח של בשר צלוי לכבוד יום-טוב בבית המבשלים הריח מרחוק ונתאוה להם ובא, שמא יהא מזלו משחק לו באותה שעה ויחטוף מן התבשילין כל שהוא. אבל פתרוסי דעתו לא היתה נוחה מזה—כלבא, למה אתה חצוף כולי האי ונכנסת לתוך רשותי? ומה מדה היא לחזור על הפתחים, כלב בטלן, ולהכניס ראשך וחוטמך במקום, שאין מזמינים אותך? דע את אשפתך, כלב, ושב שם, ולטויל ברחובות מי התיר לך? וכהרף עין הוא קופץ עליו מאחוריו נושכו בשיניו ותולש ממנו מלא כפו שערות, וכסלוחי נודעוץ כלו, מקפל זנבו תחת ירכו, נושא רגליו ובורח בצעקה גדולה ומרה.

וכך אירע לו לקטינא, כלבא עניא, קטן ובעל גב עקום וחיגר כרגלו האחת, שניזון מקופת זבלים ומאשפות קהל ישראל. הולך לו קטינא ובא כדרכו לבית יהודי ואינו חושש כלום. לא הספיק להריח ולחטט באשפה החזיק בו נפתוחי, כלב-כופרי בריא ובעל שער, והכהו מכה רבה עד שגעה קטינא בכבי ונס ונמלט על נפשו, פסוח ודלוג, רגלו הקטועה תלויה באויר ואחוריו שפויים ושפופים, ומילל וצועק תמרורים. כך נענשו הרבה כלבי העיר, כלבים גדולים וידועים, והשעה עת צרה לכלבים עירוניים—אין לבוא אל בית יהודי!.. אבל כיון שאחד מכלבי הכפר איקלע למקומם אל יתיאש מן הפורענות. אחיו העירוניים סביב ישיתו עליו, חורקים שן, מורטים ונושכים אותו ונפרעים ממנו שבעים ושבעה על עלבונם. קול המולה בדלפונה, צוחה ברחובותיה, כלבים צועקים ונערים שובבים מתכנסים ובאים, זורקים עליהם אבנים ושוסים זה בזה ומרבים המחלוקת בקהל הנבחנים. אמהות בהולות עומדות בפתחי הבתים רומזות באצבעותיהן וקוראות לבניהן, כועסות ומקללות, יהודים בחוץ מתפחדים ומתמוגגים, אוחזים בשולי קפוטתם, מרימים פעמי רגליהם ונחפזים ובורחים.

קיצור הדברים, דלפונה הומיה, היא מתעוררת לחיים חדשים ונראית כבריכה קטנה זו, שבתחלת ימי האביב היא מתמלאת על גדותיה ומימיה שומפים ברעש.

ובשעת מהומה זו קרון מלא וגדוש נכנס לעיר, וכל בני

ביתו של חנא איש כפר-רחיים בתוכו. הסוסה הזקנה כל הדרך היתה מושכתו מושכת ועומדת לסירוגין, הגיעה קרוב לדלפונה, חגרה בעוז מהניה, ולכבוד דלפונה ולכבוד כל המסובים בכאן על הקרון היא מפשלת זנבה, זוקפת אזניה, מרימה מלפיה ודוהרת ונכנסת לתוך העיר טפופה ונטוית גרון בקפיצה, בדיצה וחדוה ובקול רעש האופנים. וצוציק הכלב רץ לפניו כמבשר ואומר: פנו דרך, בית חנא בא! בית חנא בא! וכמה שלא מרוד הוא בשליחות מצוה זו אף על פי כן הוא נזהר מאד ושומר עצמותיו מפני כלבי העיר, הסיבבים ברחובות, שלא יזיקוהו בהבל פיהם. נפגשו, הם תוהים על קנקנו, מריחים בו בחוטמם, כלומר: שלום עליכם! והוא מריח בהם ומשיב שלום בחוטמו, ואינו שוהה הרבה, אלא כיון שהריח ותהי בקנקנם מפני הכבוד, מיד הוא מתפטר מהם ורץ לדרכו ואותה הזקנה אחריו ברעש ובפומבי עד שמגיעים לבית רבי חיים. שחנא בעל הרחיים ואשתו ובניו ובנותיו וחתניו מתאכסנים שם מכמה וכמה שנים.

עולם חדש ועסקים חדשים נפתחו לפני שלמה'לי באותה שעה—המלאכה מריבה והוא אינו עצל, יש לו שהות הרבה, ברוך השם, והרבה יש לו מה לעשות, במה להסתכל ועל מה להתבונן. ישקול לו הקדוש ברוך הוא שם כשמים את עונותיו עם זכיותיו ביום דין ויכתבהו בספר זכרון לפניו כרצונו, ועכשיו כשהוא חי יהנה וישמח בחייו.

ובכן מתחיל שלמה'לי סדר העבודה של יום כהלכתה. עמדה הסוסה ובני ביתו של חנא יורדים, מטפס שלמה'לי ועולה לתוך הקרון. חבריו, מבעלי חבריא השוכבה, עולים עמו ושנים תלויים ועומדים בין האופנים מאחורי הקרון ואוחזים בו בידיהם. מושכים בעבות העגלה וגוזרים על הסוסה, שתעקור רגליה ותלך. מניפים עליה שוט ומכים אותה ברצועה, שורקים בשפתים, צועקים וקוראים קול אחד: הייא, הייא! והעלובה הזו פוסעת על כרחה פסיעות מועטות לפני הבית מתאנחת ועומדת. בני החבורה בודקים את זנבה המדולדל וכל אחד תולש ממנו שערות כפי כחו. תלשו, יורדים מעל הקרון ומתחילים סדר העבודה בצוציק. מדברים עמו בלעגי שפה ובלשון אחרת, לשון כלבים, ובוהנים אותו בלמודים, כיצד הוא נובח? וכיצד הוא מרקד על כפיו האחרונות? מתחילה עומדים ומתעסקים עמו מנגד כפחד וביראת-הכבוד, משליכים לפניו פרורים ופתותי לחם ואומרים לו בהכנעה: חטוף ואכול, צוציקול,

חטוף ואכול! חטף ואכל, הכל נהנים ומשחקים. אחר כך מתקרבים אליו מעט מעט עד שלכם גם בו ושוכחים מנהג דרך ארץ. וסופה של התקרבות זו זריקת אבן, קול נביחה דקה וזעקת שבר—שבר רגל או שבר עצמות.

אף על בני ביתו של חנא, אנשי כפר-רחיים, נתן שלמה'לי דעתו מסתכל בפנים החדשות הללו, והכל, הקטנים עם הגדולים, נראים לו משונים. הילדות, נעלים ופוזמקאות גסים ברגליהן, ומלבושיהן חדשים, מנומרים בגוונים וביצורים וציצים משונים; מעמידות עיניהן הגדולות כשל עגל ומביטות, ואצבע אחת נתונה בפיהן. הילדים מלובשי בגדים חדשים, כתונת ומכנסים יארבע-כנפות ומצנפת וחלמיל, עומדים תלוי ראש בבושה ובהסתר פנים, אוהזים בראש חוטמם וממשמים בנחיריהם, מדברים אליהם ואינם עונים, צועקים להם ושותקים, ופתאם שחיק משונה יוצא בכח מפייהם לתוך פיסת ידם, שוחקים ומקנחים את חוטמם בכנף בגדם. ולא זו בלבד אלא אף דבורם ומאכלם של בני הכפר משונים. אין דבורם אלא התלכטות שפתים, ואין אכילתם אלא לעיסה. הלעיסה ותנועת הליסות בשעת האכילה נעשות אצלם שלא כדרך בני אדם העירוניים, ובכל גמיעה וגמיעה פיהם נעשה מפוח ומנפח בקול. גם בעורם ובבשרם טבע הכפר את חיתמו. אמת, פניהם פני אדם ובשרם בשרו, ואף על פי כן נראים משונים מאלו של עירוניים, והרי הם לגביהם כאזו הבר בפני אזו הבית; מחומר אחד קורצו גם שניהם ונבדלים זה מזה במראם ובטעמם. חנא בעצמו לא היה אדם גם והדיוט, אבל בפני רבי חיים נתמעטה דמותו, ושלמה'לי היה מבחין מיד מה בינו לבין אביו. גם בטויבא-סאסי אשת חנא נסתכל שלמה'לי וראה שאינה כאמו. טויבא-סאסי אשה כרסנית היא, כריאת בשר ורחבה. ידיה ופניה מפוחמות. הלוכה ממש יש בו, ואתה מרגיש, שהיא מציגה כף רגלה על הארץ והולכת. וכשהיא מדברת היא פוצה פה, והדיבור יוצא מבין זוג שפתים עבות ומנסר באוזן. הדיוטית גמורה היא, עגלה לא מלומדה, אבל לב טוב לה ואשה יראת ה' היא. בוכה בשעת הדלקת הנרות ערב שבת, ומיללת כשהיא שומעת דבר יוצא מפי המתורגמנית, אף על פי שאינה יודעת פירושו. וכנגדה שרה אמו היא דקת בשר, צנומה ותשושת כח, ידיה קטנות ומצוחצחות ומסורגות כוורדי-תכלת דקים, פניה מלובנות כפני צנועה ושפתיה דקות, כשהולכת נראה היא מרחפת, אך רוח היא ולא בשר. אשה חכמה

היא ומלומדת, יודעת כל מיני תחינות, חדשות גם ישנות, תחינות ארץ ישראל ותחינות שרה בת טובים. דיני חנ"ה, שנצטוו עליהם נשים, והכתובים יהודית בספר „מעין מהור" לבעולות ובתולות, שגורים על פיה. קוראת בספרי צאינה-וראינה ומנורת-המאור וקב-הישר, וכיוצא בהם. מורה הוראה לנשים בבית הכנסת ומלמדתן מה להתפלל, אימתי עומדין בתפילה ואימתי רוקדין קדושה, קוראה לפניהן דברי תפלות ותהלות, ותפוח לימינה מוכן לה בעזרת נשים במקום מוצנע, ושאר מיני סמים הריפים יש לה שם, ליישב נפשה ונפש נשים מתעלפות.

ובאמת אי אפשר היה שלא להתעלף כשהיתה שרה קוראת. כל מלה יצאה מלבה מוטעמת ברגש, בנגינה ובנעימה ונכנסה אל הלב. בכתה, הכל בכי עמה, וקולה זעזע לבבות, ואפילו לב אבן היה נימוח. כדאי הוא להביא כאן קצת מדברי התחינה בשעת עשיית פתילות לנרות יום-הכפורים, נר אחד לבית הכנסת, הוא נר-נשמה, ונר אחד להדלקה בבית, הוא נר-החיים.

שרה עומדת בכבוד ראש ונשים שבשכונתה מקיפות אותה, היא נוטלת חומים לעשות מהם פתילות עבות, כנגד ראשי האבות והאמהות של ישראל כדי שיהא אורן מרובה, ועל כל חוט וחוט שהיא נוטלת ומניחתו היא קוראה בדמע, בקול זיע ובכוונה ממעמקי לב בנוסח זה:

„רבינו של עולם, יהי רצון מלפניך אל רחום וחנון, שבזכות הנרות, שאנו עושים לכבוד שמך הגדול נזכר ונפקד לפניך בערב יום כפורים זה לטובה ולברכה ונזכה להביא גרות לבית מקדשך כשנים קדמוניות. ועל ידי הנרות הנעשים לכבוד נשמות הצדיקים יתעוררו הקדושים והטהורים האלו ויודיעו זה לזה עד האבות והאמהות התמימים, והם ילכו ויודיעו זה לזה עד אדם וחוה, שבעדם אני מניחה חוט זה בראשונה. יקומו מתוך קבריהם ויתפללו עלינו, שתהא השנה הבאה שנה טובה ולא ישלום עוד מלאך המות בנו ובכל הבריות. את החוט השני הריני מניחה לשם אבינו נח. יבקש נח רחמים עלינו, ומי שענה לו בשעת המבול הוא יעננו ויציל נפשותינו מאש וממים וישמרנו מפגעים רעים ומשעות רעות. החוט הזה הריני מותחת לשם אברהם אבינו, כשם שהצלת אותנו, רבנו של עולם, מכבשן האש כך טהרנו מכל עונות ופשעים, והנשמה שבנו תשוב לאביה שבשמים בקדושה ובטהרה כביאתה לתוך גופנו טהורה ונקיה. ובזכות החוט, שאני מניחה לזכר אמנו

ישרה, יזכור לנו אלהינו את צערה הגדול בשעה שנוטל ממנה יצחק בנה יחידה וכצאן למבח נעקד על גבי המזבח. תבוא היא ותמליץ עלינו לפני כסא כבודך, שלא נהא באותה שנה אלמנות, חם ושלוש, ושלא יגזלו מאתנו את ילדינו, שגדלנום כאפרוחים של תרנגולים בצער גדול בנים..."

באמירת הדברים האלה געו הנשים בבכיה, מתכוונת כנגד המעשים באותם הימים, שהיו חוטפים ילדים קטנים מעל משכבם בלילות בחדר הורתם למסרם לצבא. ועד שנתבגרו היו רועים במקומות רחוקים ממולדתם, בין אנשים זרים מעמי הארץ, וסבלו רעות רבות וצרות. מהם מתו לא בקיצם, ומהם נתפזרו לכל רוח או נהרגו במלחמה, והנשארים נטמעו בין הגויים ולא שבו עוד לעמם ולמשפחתם. ככו הנשים בכי גדול והרטיבו את חוט הפתילה בדמעתן. שם ככו אלמנות עשוקות, אמות שכולות, זכרו מחמדיהן הגזולים מלפניהן יהורידו כנחל דמעות. קול שועתם בוקע רקיעים ומלאכי השרת שם מר יבכיון. ושרה שוב נוטלת חוט, מרימה קולה בבכיה גדולה, מקוננת ואומרת:

"ובזכות הנעקד על גבי המזבח ופשט צוארו תחת הסכין תרחם על בנינו, ותזכנו אבינו, האב הרחמן, לשכור מלמד לבנינו ללמדם תורה ומעשים טובים, כמצווה עלינו, למצוא חן ושכל טוב בעיניך ובעיני כל הבריות, ויהיו עיניהם מאירות בתורה כאור שבעת הנרות, שהיה מדליק הכהן הגדול בבית המקדש... חוט זה הריני מניחה לשם יעקב אבינו. כשם שהצלת אותו מכל שונאיו ומיד אחיו מיד עשו כך תצילנו בזכותו מכל משמינינו ומקטרגינו, שלא ישחירו את פנינו בדברי מלשינות ועלילות בדויות... ובזכות אמנו רחל, שלכבוד שמה אני מניחה חוט זה, תקיים לנו מה שהבטחת איתה, "ושבו בנים לגבולם" ותוליכנו מהרה לארצנו, אמן... חוט זה לכבוד משה רבינו, רועה נאמן... לכבוד אהרן הכהן... ולכבוד דוד מלך ישראל... חוט זה לשלמה, שבשעת חנוכת הבית התחנן לפניך, רבנו של עולם, ואמר: "וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא... והתפלל אל הבית הזה אתה תשמע השמים... ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי". בזכותו תקבל ברחמים את תפלתנו... וזכות כל הצדיקים והחסידים מימות אדם הראשון ועד הנה תעמוד לנו ביום דין ולכל באי עולם ותטיב לנו הכתיבה והחתימה, אמן סלה".

עתה יקום וילגלג מי שימצא את לבבו, יפתח פה ויאמר,

שהדברים האמורים כאן דברי שטות הם, הבו בני-עליה, הבריות נשמה, הבו נרות הרבה כהנרות הללו! הבו לנו, אם יש עמכם, רחשי לב ודברים טובים יוצאים ממעמקי נפש, רגשי קודש ודברי תחנונים ואהבה—אהבת תורה וחכמה ואהבת הבריות! ובמי אתם מוצאים כל אלה? ביהודיות, בבנות ישראל מהמן עם, שלמראית עין הן בריות קטנות ושפלות ועניות בדעת. את תחינותיהן של היהודיות הללו הלא ישמעו אותם בני האדם וידעו לב עברו מה הוא, ידעו ויבושו—וישתתקו סלה!

ו.

לא עברו שתי שנים לשלמה'לי מוזמן שהתחיל לומד תנ"ך ועדיין קטן הוא, וכמה מלטולים נתלטלל וכמה מעשים ודברים נפלאים ראה בטפחות ימיו, כזקן מופלג בזקנה, שכימי מתושלח שנותיו! עד למקומות הישוב ומדבריות רחוקים הגיע, והיה מטייל בארם נהרים ובארץ כנען ובמצרים, גם בפרס ומדי ובשושן הבירה ובשאר המדינות מהודו ועד כוש, וראה ושמע שם נוראות הרבה, נסים ונפלאות עד אין מספר. שמא תאמר, רבי חיים צרה באה עליו פתאם, והיה אנוס לעקור דירתו ולנוד ממקומו עם בני ביתו, או דלפונה נשפטה באחד מהשפטים הרעים: באש, ברעב, ובמגפה, או בכל מיני פורעניות אלו כלם, ותושביה יצאו מתוכה והלכו ונתפורו, כדרך יהודי הגולה, לארבע רוחות העולם—חס ושלוס! לא אירע כלום, אין שטן ואין פגע רע. דלפונה—דלפונה היא לה כשהיתה, התושבים תושבים המה להם כשהיו, וגם רבי חיים רבי חיים הוא לו כשהיה. הכל ברוך השם, כקדם, איש על מקומו ואיש על מכונו, ושלמה'לי אף הוא יושב תחתיו ולא יצא מחוץ לעיר אצילו פסיעה אחת. אם כן, היאך יתקיימו בו ישיבה ומלטול ביחד? דבר זה, שאין לו מקום אצל אומות העולם וקשה להן להבינו, הוא מצוי אצל היהודים. רק אצל בני ישראל משתכה, שיהא אדם יושב כל ימיו בישיבה, מסיח דעתו מדברי דרך ארץ, הנצרכים לחיי העולם הזה, כדי שיחיה בנחת ככל הבריות, ויסיע את נפשו ומחשבותיו לעולם אחר ולזמנים אחרים בדורות ראשונים; רק אצלם אפשר, שיהא אדם מבטל את ההוה מפני העבר, מניח דברים קיימים, שהחושים כלם מרגישים בהם, ויעסק במה שאינם קיימים ומורגשים אלא בזכרון וכח הרמיון. אדם שיושב כאן וראשו כאספמיא אין אתה מוצא אלא בישראל.

שלמה'לך, שעדיין נער קטן הוא, אפרוח מוטל בביצתו ואינו מכיר לא את מקומו ולא את שכניו הדרים עליו — זה הקטן רוח דמיונו נשאתהו ותביאהו במראה למדינת הים וממלכות רחוקות: לממלכת סיחון מלך האמורי ולממלכת עוג מלך הבשן, לאשור ולבבל בארץ שנער. הוא בדלפונה ורוחו ונשמתו באלוני ממרא, במדבר ובערבה, בהר וכשפלה ובחוף ים המלח ותחת אשדות הפסגה. לפניו אנשים, שמדברים לשון הקודש, ארמית, לשון תרגום, ואשדודית. במקום משכן נשמתו בני אדם יושבים באהלים, רוכבים על אתונות ועל גמלים, וחמורים רובעים בין המשפתים, אוכלים רקיקי מצות וצפיחת בדבש ושותים מים מנאדות, הולכים יחף ובלא מכנסים, עטופי מעילים וסדינים, ונומים על חוסמיהם, הכל כדרך העולם. את טבע הארץ כאן עם מיני צמחיה ומיני חיות ועופות שבה לא ידע שלמה'לך. מה לו ולשיפון ולכוסמין ולבולכוסין, שהם לחמו ותכשילו בכל יום תמיד? את תבואת השדה של מקומו לא הכיר, ליער ואילנות שבו לא התבונן, והוא ידע וראה במראה לבו אך דודאים, נמף ושחלת וחלבנה, כרמים ותמרים ותאנים ורמונים וזיתים, עצי שמים ועצי גופר. ממיני החיות ידע את התחש בימי משה, את הארי והנמר, שמלמדים את בני ישראל גבורה ועוזת, ואת הצב, שמלמדם לרוץ כמותו רחופים ומבוהלים, את שור הבר, הרובץ על אלף הרים, ואת הראם, הגדול כהר תבור, ולא הכניסו לתבה בשעת המבול אלא חוטמי. ממיני הרמשים ידע את השפיפון, את השמיר, שנברא ערב שבת בין השמשות ובו נבקעו האבנים לבית המקדש, וביצי כנים. וממיני העופות ידע את התור ותרגולא ברא, שהביא את השמיר, ובר יוכנא, שביצתו נפלה פעם אחת ומבעה ששים כרכים ושברה שלש מאות ארוזים, וזיו שדן, העוף הגדול, שמכה גלגל חמה בכנפיו. קיצור הדברים, שלמה'לך הורתו ולידתו כאן וחי שם. זמנו עבר ועולמו עולם שכבר היה, כאן הוא גר, ותושב הוא שם. הוא בא לבית יולדיו רק לשעה קלה כאורח לאבסניא שלו, אוכל ולן בי הלילה, ולמחר הוא משכים והולך שוב לשם. דרך חייו הוא כדרך חייהם של אלפי שלמה'לים אחרים רק לזכר — זכר לחיים כאבות, כך חיו האבות בזמנם, כך היו עושים, לקיים אפילו מה שלא נאמר וכך וכך היו נוהגים בימים ההם.

אבל לעשות דרך החיים קבע, שיהיו כל המעשים רק משום

זכר לראשונים; לעמוד באמצע אסתוריה ולא להלוך הלאה הליכה
ישרה אלא כנגלגל החזור במקום אחד—חייהם של אלה אינם חיים
אלא חלום, אבותינו שישבו על נהרות כבל ולבם ונפשם במקום
מקדשם, כשחזרו מגלותם הרגישו בעצמם ואמרו: בשוב ה' את
שיבת ציון והתחלנו שוב להאריך אסתוריתנו ראינו, שכל מעשינו
שם בכבל לא היו אלא שיח ודבר שפתים כחולמים.

לפיכך אין לתמוה כלל אם בחיים מטורפים הללו, שהם
חלום, נראים דברי הבאי והבלים, הפורחים באויר, ואם יש בהם
מקום וזכר נרחב למוזיקין ולמיני בריות משונים ולבהמות בצורת
אדם, וכיוצא במיני פראים אלו, שמתקבלים אל הדעת ואין מהרהר
אחריהם.

אלמלא ציצית ומוזזה וקריאת שמע, שלש שמירות מעולות
אלה מפני המוזיקין, שהניחו דעתו של שלמה'לי, היה מת בילדותו
מפחד ואימה, שהמילו עליו הברואים הפראים הללו.
כדאי הוא שלמה'לי להסתכל בחיי הבלו וחלומותיו ולידע
כיצד התחיל מאמין במציאות שידין ורוחות ובנגלגלי נשמות ונוראות
הרבה כיוצא באלה, ועל ידי מי נתגלה לו סוד זה, כשהוא עדיין
קטן.

לעיר דלפונה היה בא לפרקים בהיסח הדעת כבא משמים
יהודי אחד, גדל הפאות, ארך הזקן וסתום העין ומראהו נורא מאד.
ביאתו עשתה רושם בעיר והכל הכריזו עליו: הגה זה בא—רבי
אליה בעל-שם בא! אנשי המקום היו מרכיזים לספר בדבריו נפלאותיו
של רבי אליה בקמיעותיו ובסגולותיו הברוקות והמנוסות. העירו
עליו, שבמקום פלוני ופלוני גרש את הרוח שנכנס בפלוני, ואת
נשמת מת, שנתגלגלה בחי פלוני, ובאותו ואתו זמן היה לו עסק
„עמהם“, עם המוזיקין, שמתיראים מפניו אימת מות, ונתנו טעם
לעיני הסמויה ואמרו כך: כשרבי אליה קורא להשידין ומקהילם
בשכיל דבר מה, שיש לו אליהם, נוטל שק שומשמין ומריקו
לפניהם, וגוזר עליהם בדבריו לחש ובהשבעה ללקוט את השומשמין
עד אחד ולהחזירם לתוך השק, שאם לא יעבידו אותם ורגע אחד
יהיו בטלים ממלאכה אי אפשר להם שלא ויזיקו. פעם אחת שכח
ולא העסיקם בלקיטת שומשמין, חברו עליו כתרנגולין של בית
בוקיא ונקרו את עינו.

כיון שראה שלמה'לי את רבי אליה בעל-שם זה, ששמע
עליו דברים נוראים, נודעו עליו כל אבריו מפחד. אמת הדבר, הוא

מתגושש עם אויבו, ובכל מלה „מצפץ“ שהוא מוציא מפיו הוא מכה באגרופו את התרנגול על ראשו מכה רבה, עד שהעלוב הזה גועה ומגרגר ומפרפר מפני הכאב. אף מאחורי הוילון נשמע קול צעקה ואנקה, שובר לבבות, ובן אדם משונה זה התחיל מנענע את גופו ביותר, שוהה את נשימתו ומוציא קול דברים בנהימה, כאלו הקול יוצא מתוך כרסו, נוהם ואומר „תִּלְמָכָא חִיָּשָׁה וְכִסּוּסְבִּיק פְּסִלְמָגִיא“ ובשעת אמירת הלחשים אוחז את התרנגול בגרגרתו ומסבבו סביב לראשו, כמו שעישין לתרנגול-כפרה בערב יום כפורים, חונקו ומטילו לתוך הבור ומכסהו בעפרו — והספסל חוזר למקומו כבתחלה. לא הספיק לסתום את הגולל נשמעה מאחורי הוילון צעקה גדולה, ועמה קול בכיה דקה. אשה אחת ואמו ביחד מושיטות ראשן מבין היריעות, מבשרות ואומרות: מול טוב, יולד בן זכר, הלואי, רבוננו של עולם, לאורך ימים!

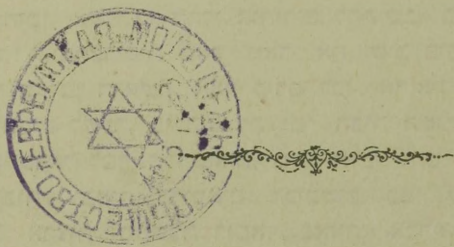
— מול טוב! החזיר אותו בן-אדם, מנשם בכבודות. הרבה נפתולים נפתלתי היום „עמחם“ ויכולתי, מכאן ולהבא זרעא חייא וקיימא יהא להיולדת הזו, „והבענעהמעניש“ — צרה זו לא תבוא עוד.

לא היה יודע שלמה'לי מאי „בענעהמעניש“, וכל אותו הענין שראה מהו? לאחר ימים מועמים שמע ליהודים בעלי זקן, שהיו מספרים בלילית המרשעה, שהיא גזולת ילדים קטנים ממתן של יולדות, וקראו לענין זה בענעהמעניש בלשונם. וכל זה היו מספרים בכובד ראש ומסתייעים ממעשה שכתוב — מעשה נורא, שכל שומעו תסמר שערת בשרו.

„בעיר קטנה גאלינק הסמוכה לחעלעם היה איש אחד ושמו רבי גבריאאל. אשת רבי גבריאאל ילדה בן זכר ושלה לרבי אליה בעל שם, רב מחעלעם, לקרוא לו שיבוא למול את הילד. המעשה הזה היה בחודש סיון, בחמישי בשבת. בו ביום הלך רבי אליה וכשבא בערב לתחומה של עיר ראה שם קבוץ גדול של מכשפים ומכשפות יותר ממאה אלף, לשונות של אש יוצאין מפייהם וגם מסביב להם אש מתלהטת, וכלם עומדים ומשחקים עם הילד הזה היולד. מיד קרא למשרתו ואמר: מהר ותן לי מים מכדי! וקודם שנמל את ידיו אמר דברי לחש בקדושה ולקח שבעה שכינים ושבעה מבלאות ושתי חלות להם ושבעה נעלים, ובכל נעל נעץ סכין אחד, ואחר כך חלץ נעליו מעל רגליו ורחץ שתי פעמים את ידיו במים, וזקף את אגודלו של ידו הימנית ואמר: בכחו של

השם הקדוש פלוני ופלוני הריני מבטל את הכשפים של האנשים והנשים, המכשפים והמכשפות, שלא יזיקו להילד. — ובשם הוה הרג רבי אליה את כל המכשפים ועמד ולקח את הילד להביאו אל אביו ואמו. כיון שבא ונכנס לתוך ביתם תיכף הזכיר את השם הקדוש „שמשיהו” וראו כל הנמצאים בבית, כי אותו הילד, השוכב על המטה מצד היולדת, אינו ילד ממש, אלא קש ואניצי פשתן. זהו אחיות עינים רחמנא ליצלן, ואך נראה שהוא אדם. לקח רבי אליה את הילד שהציל מן הקליפות, ילד ממש, והחזירו לאמו. (*).

מאותה שעה היתה דעתו של שלמה'לי מסוכסכת, וכל מה שבעולם נראו לו, שאינם אלא אחיות עינים. הכל אין בהם ממש ותוכם לא כבד. עוד מעט ויכנס הרוח בפלוני ופלוני, הבריות היפות, או הרוח כבר נכנס בהם. אך למראית עין הם בני אדם, ובאמת נשמתם סמרטום היא ואניצי פשתן, וגם הוא בעצמו סמרטום, חציר יבש ואניצי פשתן.

(* ספר „תולדות אדם” מאת הר”ר אליה בעל שם, סימן פ”ו.

היסודות העברים בז'רגון.

מאת י"ח טביוב.

א.

עוד לא עלתה ביד החקירה ההיסטורית, לקבוע בדיוק את הזמן, אשר בו החלו היהודים להתישב בארצות גרמניה. יש הגדות המקדימות מאד מאד את ישוב היהודים בגרמניה, עד לימי החרבן הראשון, ועוד קודם לכן. אך אין למדים מדברי-אגדה. ואולם יש לשער, כי באחרית ימי הבית השני, בימים אשר היתה ארץ-ישראל למדינה רומאית, נדרו הלכו להם יהודים רבים לגרמניה בעקבות צבאות הרומאים הכובשים, כמו שהתישבו בעת ההיא בכל ארצות ממשלת רומא, באזיה, אפריקי ואירופה. ועובדה היסטורית היא, כי כשלוש מאות שנה אחרי החרבן נמצאה כבר קהלה יהודית גדולה וחשובה בעיר קולונייה (קאלן) על נהר הרינוס, ואל נכון התישבו יהודים בעוד מקומות אחרים על גדות הרינוס בתקיפה קדומה מאד.

כמאות הראשונות לשבת היהודים בגרמניה, לא היה מצבם האזרחי רע כל עיקר. היהודים באו עם עם הארץ לא רק במשא ובמתן מסחר, כי אם גם במגע ובמשא חבֶרתי, ועד מהרה החליפו את לשונם בשפת המדינה. איזו לשון הביאו היהודים אתם לגרמניה? כמובן, הלשון של הארץ אשר יצאו ממנה. אם מארץ ישראל (או מסוריא ומבבל וכו')—אין ארמית-סורית; ואם משאר מדינות רומא,—אין רומאית או יִנִּית. בכל אופן לא הביאו אתם את שפתם הלאומית, העברית; כי השפה הזאת נכרתה מפיהם (למצער מפי רוב העם) עוד בראשית ימי הבית השני, כידוע,

ומהעת ההיא והלאה החליפו היהודים את לשונם, כלבוש, לפי צורך הזמן והמקום. בכל מקום אשר התישבו בו, קבלו את שפת המדינה, וינתרו בלי צער ובלי מוסר כליות על הלשון שהביאו אתם. כי מה להם לשון נכריה זו או שפה זרה אחרת? שפתם הלאומית, העברית, היתה להם ל"לשון הקדש", לצרכי הנפש והרוח; ושפת המדינה—לצרכי החמר.

ובכן דברו היהודים בגרמניא גרמנית, כלומר: כלשון אותה המקום שבו התישבו, כי שפת הגרמנים, גם בימי קדם, גם בימי הבינים, התחלקה לדיאלקטים רבים ושונים מאד; ורק מימי לותר ואילך נתקבל בכל מדינות גרמניה הדיאלקט הנקרא "ניי-האכדוימש" ללשון שלמת בספרות ובפי המשכילים (כי שפת העם בכלל עודנה נחלקת עד היום לדיאלקטים רבים מאד, לפי המדינות וגם לפי הערים, כידוע). ועד קץ ימי הבינים לא נשתנתה הלשון האשכנזית שבפי יהודה גרמניה, מלשון עם הארץ, שום שנוי דמנכר. אבל משהחלו הרדיפות והשמדות, וביחוד משהחלו לסגור את היהודים בגיטות מיוחדות, שע"י זה הרחיקו אותם בזרוע מהקולטורה האשכנזית בכלל, התחילה הלשון של יהודי אשכנז להקשל ולהתנוול לאט לאט. היהודים שהתכווצו, בבדידות אנוסה, בגיטה האפלה, לא יכלו, כמוכח, לדעת ולסגל להם את החדושים והשנויים, התקונים והשכלולים, שנתהוו בלשון האשכנזית של הנוצרים. המהפכה שהתחוללה בשפה האשכנזית, ע"י לותר והבאים אחריו, השנויים הכבירים בסגנונה, העשר שנתעשר אוצר מליה, הוציאת מלים ישנות מפני חדשות, וכו',—בקצרה, כל התפתחותה של הלשון, כל זה לא הדר אל מחשכי הגיטה; ובעת אשר כל האשכנזים המשכילים כבר דברו "ניי-האכדוימש", הוסיפו היהודים בגיטותיהם לדבר איזה "מיטמעל-האכדוימש" או גם "אשכנזית עתיקה" (אלט-דיימש), שלא היה לה עוד כל זכר בין הנוצרים.

אך בכ"ו, עוד לא היתה הלשון של יהודי אשכנז, גם בימים ההם, ראויה לשם "ז'רגון". כי סוף סוף הלא ידעו היהודים באשכנז את רוח הלשון שדברו בה יותר מאלף שנים; וסוף סוף התפתחה ביניהם, גם בגיטה, לפי טבעה (כאשר יעידו ה"חדושים" והרחבות הלשון" שנעשו בגיטות האשכנזיות). לכל היותר נוכל לאמר, כי הלשון של יהודי אשכנז, מן המאה הט"ז ואילך, היתה דיאלקט מיוחד, אבל דיאלקט אשכנזי, ברוח הלשון הגרמנית.

רק כאשר קבלו היהודים הסלאוויים (בפולין וכו') את הדיאליקט הזה מאחיהם האשכנזים, או שונתה לגמרה צורת הלשון, ובפי יהודי פולין וכו' נהפכה הלשון האשכנזית ל"זרגון" גמור. כי על אדמת הסלאוויים היתה הלשון הגרמנית "זמורת זר", ויהודי פולין, לימא, רייסין וכו' שדברו עד הנה בשפת המדינה שלהם, לא יכלו בשום אופן למפח ולפתח את הלשון האשכנזית עפ"י דרכה וטבעה, ולכן קלקלו ושבשו אותה בלי חנות. ואחרי כן באו יהודי פולין וכו' לאשכנזי ויקלקלו את הלשון המדוברת בפי יהודי אשכנזי. ביחוד הועילו ה"מלמדים" הפולנים, שהרביצו תורה באשכנזי לקלקלת הלשון בפי תלמידיהם הקטנים, ומשכשתא כיון דעל על...

ואולם ככל אשר הפסידה הלשון האשכנזית בנפלה בירי היהודים היושבים מחוץ לארצות גרמניה—כן הרויחה ע"י זה הלשון העברי. ככל אשר "התזרגנה" הלשון האשכנזית של היהודים, כן גבר ועצם והתרבה בה היסוד העברי. ה"זרגון" היה למין זווג של "שם וּפֶת": הזווג לא עלה "לִפֶּת", אבל "שם" ראה חיים טובים בזווג זה. הלשון העברית היתה, בכחינה ידועה, לשפה חיה ומדוברת, ע"י הזרגון. היהודים הסלאוויים הכניסו אל לשונם האשכנזית המקולקלה המון מלים עבריות וניבים עברים (שלא התקלקלו בפייהם כל עיקר). עד כי שפת "יהודית אשכנזית" היתה, בקרב הימים, כמעט יותר "יהודית" מ"אשכנזית". על תנברת היסוד העברי בזרגון, יש אמנם הצדקה לקנאי הלשון האשכנזית להתאונן ולהתמרמר, אבל לעברים הלאומיים יש רק לשמוח על זאת. שפת עבר חדלה להיות מתה, מעת שהתגברו היסודות העברים בזרגון. מכיון שמיליונים אנשים מדברים בלשון הבלולה מאלפי מלים וניבים עברים, הרי הלשון העברית מדוברת ומסוגלת לדבור!

אמנם גם באשכנזי גופא, בעת אשר שפתם של יהודי אשכנזי לא היתה שונה כמעט כלל משפת עם הארץ, — גם אז כבר התאזרחו בלשונם האשכנזית מלים עבריות וניבים עברים. אבל אז לא היה מספר המלים העבריות רב, וגם לא היו שגורות בפי כל העם אלא בפי ה"למדנים", וכמעט לכל המלים העבריות שהתערבו בלשון יהודי אשכנזי היו או מלים לועזיות תמורתן. תחת אשר מעת ש"התזרגנה" הלשון האשכנזית ע"י היהודים הסלאוויים, קלטה הלשון מלים עבריות לאין מספר, וכמעט כלן היו לקנין

כל העם, גם להמוניים וגם לנשים; ומה שנכבד ביותר: להמון מלים עבריות שבזרגון אין כל תרגום לועזי בלשון העם (כי המלים הלועזיות תמורתן, נשכחו או שלא היו ידועות כלל ליהודים הסלאוויים), באופן שהמלים העבריות היו ליסוד נכבד ונחוץ בזרגון, והמלים העבריות חיו בזרגון חיים טבעיים, חיי התפתחות טבעית, כאשר נראה להלן.

והיוצא מזה?

היוצא מזה, כי הזרגון הוא כלי מחזיק ברכה ואמצעי קל ונוח מאד לתחית הלשון העברית בפי המון עמנו. ותחת אשר הזרגוניסטים שלנו משתדלים לתת להזרגון צורה אירופית, כביכול, בהכניסם אליה מלים ומכטאים לועזים חדשים, או בהחליפם את מלותיה העבריות במלים „אירופיות“ — תחת זאת עלינו להשתדל לתת להזרגון, בכתב ו בדבור, צורה עברית יותר ויותר, עד אשר נעביר את המון עמנו, לאט לאט, מן הלשון הזרגונית אל העברית. בספרות הזרגונית, וביחוד בעתונים הזרגונים, צריך להרבות במלים עבריות ובניבים ובמכטאים עברים. ואלה מן המשכילים העברים, אשר עפ"י תנאי חייהם ועפ"י הסכיבה שלהם, הם מחויבים לדבר זרגונית, ישתדלו נא לתכל את דבורם במלים ובמכטאים עברים, עד בלי די. עד עתה היה הזרגון מין שפה לועזית מקולקלה המעורבת במלים עבריות; ועתה בידינו לעשותו, בקרב לשפה עברית המעורבת בקצת מלים לועזיות ודרכי דבור לועזים, ואח"כ גזרה הלאה את התערובה הלועזית, והיתה לעמנו שפה עברית גמורה. והדרך הזאת אינה רחוקה כל עיקר, להפך, היא קרובה, ונוחה ומעשית הרבה יתר, מן הדרך שהחזיקו בה המשכילים האוטמיים השואפים לתחית שפ"ע בדבור פה. אנודות „דוברי-עברית“ יכולות לפעול רק בחוג צר ומוגבל, בקרב אנשים היודעים בלא"ה את הלשון העברית, ולא מאגודות כאלה תקום שפתנו לתחיה, לחיים טבעיים. כי אין לשון חיה חיים טבעיים, אלא אם היא שגורה בפי כל העם, בפי ההמון הגדול. כי כשם שההמון הגדול הוא „מניח הלשון“ האמתית, כן הוא גם „מרחיב הלשון“ האמתית כידוע מקורות הלשונית בכל אוה"ע, וכאשר נראה להלן גם בהרחבות הלשון העברית שנעשו בפי המון עמנו המדבר זרגונית.

באמת אין תכלית מאמרי זה לעוץ עצות ולהציע הצעות.

ואולם בטוח אני, כי כל מי שיקרא את מאמרי בשים-לב, יבוא מעצמו לידי הכרה, כי למען הכרית את הזרנון מפי עמנו ולמען שים בפיו את שפתנו הלאומית, אין לנו תחבולה אחרת כי אם — הזרנון בעצמו.

ועתה אני פונה אל הצד ה"מחקרי" וה"הבלשני" של הענין אשר בחרתי לי לענות בו.

ב.

האשכנזים אינם מצטיינים במדת "הכנסת אורחים", אבל הלושון האשכנזי מצטיינת במדה זו שכם אחד על כל הלשונות הקולטוריות. היא קולטת מלים נכריות, בלי מעצור ו"מגרמנת" אותן עד כי לא יכיר אורח לפני זר. וזו היא הסבה הראשית למציאות מלים עבריות (ותלמודיות) רבות בזרנון האשכנזי של היהודים, ואמנם היהודים, וביחוד היהודים הסלאוויים, לא חשבו ולא יכלו לחשוב את לשונם האשכנזית לשפתם הם. הם ידעו והרגישו, כי הלשון הזאת היא "זמורת זר" בקרבם, לכן השתדלו לנהירה ולקדשה, ככל אשר תוכל שאת, וגם יותר מאשר תוכל שאת. ויען כי למוד התורה (שנכתב ושבע"פ) נפרץ בין יהודי אשכנז ואח"כ בין היהודים הסלאוויים, במדה שלא היתה כמות בין יהודי ארצות אחרות (*), לכן היו רוב המלים והמכטאים שבתנ"ך ושבספרות התלמודית והמדרשית, שגורים בפי כל, כקטן כגדול, ועל נקלה התאזרחו המלים והמכטאים העברים והתלמודיים בשפה המדוברת, ויש אשר גרשו מפניהם את המלים הלועזיות עד כי לא נשאר להן כל זכר בזרנון דהאידינא (ויש גם מלים עבריות ותלמודיות רבות אשר היו אזרחים עקריים בזרנון, מאז מעולם; כי יהודי אשכנז — ואצל יהודי פולין וליטא וכו' — לא השתמשו מעולם במלים לועזיות תמורתן). גם הנשים, אף כי הן

(* בין היהודים הספרדים היו אמנם חכמי תורה גדולים ומצוינים, אבל ידיעת התורה לא היתה מצויה בכל מפלגות העם, כמו שהיתה בין יהודי אשכנז ופולין וליטא. ולכן אין אנחנו מוצאים בזרנון הספרדי ("לאדינו") של היהודים, מספר גדול של מלים עבריות (מלבד מה שהשפה הספרדית אינה עשויה לקלוט מלים נכריות ולעכלן). וגם בתוהו היהודים הספרדים בעלי טעם מדויק יותר מיהודי אשכנז ופולין, לא נתנם החוש האסתטי שלהם להרכיב סין בשאינו מינו (עברית בלועזית), כאשר עשו יהודי אשכנז ופולין.

לא למדו תורה, בכ"ו היו המלים והמבטאים העברים שגורים גם בפיהן, כי שמעו אותם תמיד מפי בעליהן ובניהן בדברם אתן. וגם מפי הרבנים וה"דרשנים" (ה"מוכיחים") בדרשותיהם התדירות (שרוב דבריהן היו עברית ותלמודית).

גם הדתיות המעשית הנפרזה של היהודים באשכנז ובארצות הסלאוויים, דקדוקיהם בקיום המצוות וההירותם בכל מנהגי הדת, הועילו הרבה לשים שפת עבר בפיהם, בפי הגדולים והקטנים, בפי ההמון והנשים. התפלה שלש פעמים בכל יום, הברכות, העברת הסדרה" שנים מקרא וא' תרגום, וכל יתר מנהגי הדת המעונים "אמירה" עברית, כל אלה הסכינו גם את ההמון והנשים עם הלשון העברית, ולכן השתמשו כולם בפראוזת העבריות הידועות להם והשליכו אותם בדבורם הלוועזי, בדבורם הגשמי, בשוק וברדר המבשלות ובכל שיחם ושיגם. גם הקריאה בספרים הכתובים יהודית אשכנזית, ביחוד ב"צאינה וראינה" ובספרי מוסר, המלאים מלים ומבטאים עברים ומאמרי חז"ל, הועילה הרבה לנשים ולהמון.

גם מדת הגאווה והחפץ להתפאר ולהתהדר ב"למדנות", מדה שקבקה ביחוד ביהודים הסלאוויים, עזרה הרבה להכניס אל השפה המדוברת המון מלים ומבטאים עברים ותלמודים, וגם משלים ופתגמים מהתנ"ך ומהספרות התלמודית. גם ההמון והנשים התאמצו לתבל את דבורם הלוועזי בתבלין עברי, להראות כי גם הם אינם "קטלי קני באגמא". ואם גם לפעמים נחלו כזה קלוץ תחת כבוד, כי "הציטט" העברי יצא מפיהם משובש, או שלא היה "דבר בעתו" (מפני שלא הבינו היטב את פירוש המלים), והשומעים מלאו שחוק פיהם על "הגוי" המדבר בלה"ק— אבל הלעז היה לא הניאם כי אם המריצים עוד יותר, ללמד את פיהם להשתמש כדת בציטטים עברים, וסוף סוף הצליח חפצם בידם.

גם אהבת הליצנות והחרוד אשר גברה ביחוד בקרב יהודי פולין, הועילה הרבה להכניס יסודות עברים ותלמודים אל השפה המדוברת. "עקימת הכתובים", השמוש במלה עברית או בפסוק מתנ"ך ובמאמר חז"ל שלא ככוונתם האמתית כי אם בהוראה הלצית, היתה אמנם בתחלה רק אומנותם של "הלמדנים", אבל רוב החרודים העברים האלה היו בקרב הימים לקנין לכל העם, גם להמון גם לנשים, והם הכו שרשם עמוק בשפה המדוברת עד כי היו לעצם מעצמו של הורגון. ובכלל אהבו היהודים להבליט

יותר את החדור שבהלצותיהם הלועזיות, בערבם בהן מלה או מבטא עברי ותלמודי (ע' ב"רשימות" שבסוף המאמר). ועוד סבה אחת הכריחה את יהודי אשכנז להשתמש בדבורם לעתים קרובות במלים עבריות וגם במאמרים שלמים בשפ"ע. זו הזהירות שלא יבינו הנכרים את דבריהם. זאין לכחד כי הזהירות הזאת היתה נחוצה להם בעת החשך ההיא; אף כי לאידך גיסא יש לשער, כי בזהירות הזאת העירו עליהם את חשד שכניהם. ביחוד הסכינו הסוחרים היהודים לדבר בינם לבין עצמם חצי-עברית, לבל יגלו "סודות" מסחרם. וגם בפולין החזיקו היהודים במנהג זה; כי אע"פי שעם הארץ לא הבין אשכנזית, אבל אדוני המסחר בפולין היו אז האשכנזים (ביחוד בערים הגדולות). ומפני זה אנחנו מוצאים בורגון המון מלים ומבטאים עברים הנוגעים לעניני מסחר (ולרוב אין מלה לועזית תמורתן).

מלבד כל אלה, היו היהודים הסלאוויים אנוסים עפ"י הדבור, להעשיר במלים עבריות את השפה שקבלו מיהודי אשכנז. כי בהתרחב חוג מושניהם, ומאין ביכלתם למצא את המלה האשכנזית הנאותה לכונתם (כי אוצרות הלשון האשכנזית נעלמו מהם ורוחה זרה להם), ומאין בחפצם להשתמש במלים סלאוויית, ביחוד למושגים מפשטים שיש להם איזה יחס אל עניני הדת, או אל עניני תורה וחכמה, — הוכרחו להביע את כונתם במלים ובמבטאים עברים, שלקחו מאוצר הספרות הביבליית והתלמודית, או שחדשו בעצמם. כי אמנם לא מעט מספר המלים והמבטאים וגם המשלים העברים השגורים בפי דוברי זרגנות ואשר אין להם כל מקור לא בתנ"ך ולא בספרות התלמודית, כאשר נראה ב"רשימות" שבסוף המאמר. יש הרבה מלים סחודשות בספרותנו החדשה, שאנחנו חושבים אותן ליצירות הסופרים העברים, ובאמת נבראו בפי העם, בדבור החי. ועוד יותר מאלה, יש מלים עבריות רבות, שהוראתן התרחכה בפי העם, בדבור הזרנגוני, ומתוך כך התעשרה שפתנו הספרותית עשר רב.

ג.

היסודות העברים (והתלמודיים) הנמצאים בורגון דהאידינא, הם בעיקרם יסודות של קדושה ורוחניות. כלומר: רוב

המלים והמבטאים העבריים חובאו אל הורגון בתחלה רק כדי לשמש בקדש, כדי לסמן בהם את הענינים הנוגעים ללמוד התורה ולקיום התורה, ובכלל כל דבר רוחני (ובזה נכלל גם הלמוד בכלל, גם עניני מחקר ויחכמות חזוניות, וכן גם כל מדת טובה או רעה). כי, כאמור למעלה, לא יכלו היהודים לחשוב את השפה האשכנזית לשפתם הם; היא היתה בעיניהם „לשון הדיוט“, לשון שתנאי החיים מכריחים אותם להשתמש בה לצרכי חל, לצרכי הגשמיות הפשוטה. לכן, כל דבר שיש בו מקצת קדושה ומקצת רוחניות, כל דבר הנוגע, אפילו נגיעה רחוקה, לעניני הדת ולעניני למוד (תורה אי חכמה), או לזכרונות היסטוריים ולאומיים, מחיי העברים הקדמונים או מארצם הקדושה—כל דבר כזה נקרא בפיהם בשם עברי (או תלמודי), לבל יחולל כבודו במלים לועזיות, ואמנם יש מלים ומבטאים עבריים המשמשים בורגון רק בהוראתם הדתית או הרוחנית; ויש שהם משמשים גם ליתר הוראותיהם המושאלות, (המצויות בתנ"ך או בתלמוד) או שברבות הימים התרחבו הוראותיהם, בפי העם, גם למושגים שאינם קדושים ורוחניים ושלא כפי הוראתם העקרית במקרא ובתלמוד.

והנני לבאר את דברי בדוגמאות אחדות.

למשל: „אָ בֵּל“, „אֵ בֵּל“, „אֵ בֵּלֹת“ משמש בורגון רק בהוראתו הדתית (מנהג אבילות על מת), ולא כהוראתו הכללית שבתנ"ך. „אֵ הָ ל“, הוראתו רק דתית (בענין שבת, או אהל על קבר). „אֵרוֹן“, רק על ארון הקדש או על ארונו של מת. „בֵּטְחוֹן“, רק על בטחון באלהים (אבל הפעל „מבטיח זיין“, והשמות „הבטחה“, „בטוח“, וכו', משמשים גם לצרכי חל). „בְּרִית“, רק לברית מילה (אבל אומרים גם „כורת ברית זיין“ כהוראתו הכללית). „גֵּן-עֵדֶן“, רק בהוראה הרוחנית, אבל „גן“ כפשוטו לא נשמע עדיין בפי העם. „יְדוּי“, רק בהוראה דתית (אבל „מְתוּדָה זיין“, מודה זיין, גם בהוראה כללית). „מְבִילָה“, טובל זיין, רק בהוראה דתית. „מְרַפֵּה“, רק בהוראה הדתית. יְרִיעָה“, רק על יריעות ס"ת. „חַתָּן, בֵּלָה“, רק בהוראת „כרייטיגאם, ברויט“, מפני שיש בזה צרמניות דתיות, אבל לא כהוראת „שוויגערזאָהן“= „מטאָכטער“ (ואולי כדי שלא להביא את השומע לידי טעות). „כַּנְפוֹת“ (וגם נעשה בפי העם שם היחיד בשבוש „כַּנְפָּה“). רק לכנפות הטלית והמ"ק, ולא נמצא בורגון בהוראתו הפשוטה (אבל בהוראה רוחנית אומרים „תחת כנפי השכינה“). „לֹחַ, לֹחֹת“,

רק לשני לוחות הברית, ובפי העם קראו „לוח“ לקלנדר (שיש בו קצת קדושה, כי ה„קביעות“ נוגעה למנהגי הדת), אבל בהוראתה הפשוטה אין משתמשים במלה זו. „מזוזה“, רק בהוראה דתית. „מדרגה“, רק בהוראה רוחנית. „מלאך“, רק בהוראה רוחנית. „מעלה“, רק בהוראת „יתרון“. „סכה“, רק לצורך דתי. „נס“, רק בהוראת התלמודית (הרוחנית), ולא כהוראתו במקרא. „פאה“, רק בהוראה הדתית. „סופר“, רק על סופר סת"ם (כי ל„סופר“ במובנו החדש יאמר „מחבר“). יכהנה וכהנה.

וכנגדן אנחנו מוצאים בורגון המון מלים עבריות, אשר בראשונה הכניסוין אל שפת העם רק לצורך דתי ורוחני, ואח"כ השתמשו בהן בכל הוראותיהן, וגם יש שקבלו בפי העם הוראות חדשות שאין להן במקורו (במקרא ובתלמוד). למשל: „אמונה“, „מאמין“, בעיקרון רק על אמונת היחוד, ואח"כ בהוראה כללית (איך האב אין-דעם קיין אמונה ניט“, „איך בין ניט קיין מאמין אין דעם“). „בנין“, בראשונה רק על בנין בהמ"ק („בנין הורדוס“), ואח"כ בכלל. „הכנסה והוצאה“, בראשונה רק על הכנסה והוצאה של ס"ת, ואח"כ גם בעניני ממונות. ח"ה, בראשונה רק בהוראתה הדתית, ואח"כ התרחבה הוראתה, בפי העם, על לחם לבן. „חתימה“, בראשונה רק משום „חתימה טובה“, ואח"כ בכלל; וכן גם „כתב, כתיבה“ (ע' ברשימת המלים בסוף המאמר). „יחיד“, בראשונה רק כנוי לאלהים, ואח"כ בכלל. „ישן, חדש“, בראשונה בהוראה הדתית („ער עסט ישן“), ואח"כ בכלל. „כוס“, בראשונה רק לכוס של קדוש ול„ארבע כוסות“, ואח"כ בכלל. „לשון“, בראשונה רק בהוראת „שפראכע“ (משום „לשון הקדש“), ואח"כ גם בהוראת „צונגע“. „מנהג“, בראשונה רק על מנהג דתי, ואח"כ בכלל. „פשוט“, בראשונה רק בהוראה רוחנית ואח"כ גם בהוראת „אדם“ (כמו במקרא. ומוה „עס איז א נפיש ביטא“, וכנראה הוא תרגום המכטא האשכנזי „עס איזט קיינע לע-בענדיגע זעעלע דא“). „סעודה“ בראשונה רק משום „סעודה המפסקת“ ו„סעודת פורים“, ואח"כ בכלל. „בלבול“, בראשונה כפשוטו, ואח"כ גם בהוראת „עלילת שוא“ (וזהו ג"כ מ„ההרחבות“ שנעשו בפי העם). וכן גם „שאלה“, „תשובה“, שבראשונה שמשו רק לצרכי הדת, ואח"כ בכלל. וראה עוד ברשימת המלים: „פטור“, „פסק“, „קבלה“, „קשר“, ועוד הרבה מאד. —

מלים עבריות רבות, השכיחות בורגון, מוכיחות לנו עד

במה היה רגש הלאומיות חזק בקרב היהודים האשכנזים. יש דברים רבים שנקראו בורגון בשם עברי (ורק בשם עברי), מפני שיש להם איזה יחס לארץ ישראל ולקורות האומה. למשל: ארבע רוחות השמים (מזרח, מערב, צפון, דרום), נקראים בורגון רק בשםם העברי, מפני שהם מזכירים את חלוקת ארץ ישראל. "י"ם", נקרא בורגון רק בשם העברי, מפני שהוא מזכיר את "הים הגדול" אשר בגבול א"י (* (ואולי גם משום "ים-סוף"). וכן "מדבר", רק עברית, וְכֵן ל"מדבר" שבקורות ישראל. "מ ע ר ה" (לרוב רק עברית), משום "מערת המכפלה". "גבול", משום "גבולין" דא"י ועוד הרבה. ולכן, לפי דעתי, נקראים בורגון כל השמות הנוגעים ולעניני מלחמה רק עברית, למשל: "מלחמה", "גבור", "חיל", "מחנה", וכו'. וְכֵן לגבורי ישראל ולמלחמיתיהם.

מפני שידיעת התורה היתה נפרצה מאד בין יהודי אשכנז ופולין, כן אלה המלים והמבטאים הנשנים פעמים רבות בתורה שבכתב ושבע"פ, (אם גם אין בהם כל ריח של קדושה וזרזוניות) התאזרחו בשפה המדוברת, עד כי היו לקנין כל העם, ואפילו הנשים שלא למדו תורה, נשאו אותם תמיד על שפתיהן. לכן, גם רובה של הטרמינולוגיה התלמודית שגורה בפי כל העם וגם בפי הנשים הפשוטות. כגון: "אדרכא", "אגב", "אמאי?", "אלא", "אפילו", "אפשר", "בנדאי" (א נדאי), "בשלמא", "בויקא" (בויקא), "היכי תמציי?", "מהיכא תיתא?" (מבטא זה קבל בורגון הוראה חדשה). "הלואי!" כך הוה, "כל שבין", "לכל הפחות", "לא-די", "מגו" (א מגו), "ממה נפשך?" "מילא" (ממילא), "נפקא מינה" "פשיטא!", "לאפוקי", א "קימא לן", "קל וחמר", "מה מצינו", על כל פנים, "קשיא", "תרוין", "גמצא"; והמבטא הידוע "תאמר" ? (שמבטאו ספרדי בפי העם: תמר?). וכהנה וכהנה.

וכן התאזרחו בורגון הרבה מלים ומבטאים (דרכי דבור) מספרי הקדש, בלי טעם מיוחד, רק מפני השגותם פעמים רבות במקרא. למשל: חלילה, פן, אולי, גם, רק, לכן, על כן, לבד, כמעט, כחול הים, עד הנה, עד היום, ויהי היום, וכו' וכו' (ואולם יש מבטאים ביבלים אחרים בורגון, שאינם מצויים הרבה בתנ"ך,

(* גם ה"ירדן" התאזרח בלשון הורגונית. אומרים בהלצה: "ער קען אויסטרינקען דעם ירדן" (אף כי אלה המשתמשים במבטא זה ראו כעניניהם רק את נהרות אשכנז ופולין, ואת הירדן לא ראו מעולם). ובדרך אגב אעיר כי המבטא הנ"ל הוא תרגום המליצה הביבלית, "יגיה ירדן אל פיהו".

ובכ"ז התאזרחו בפי העם. למשל "מי יודע" (מי יודע וויעפיל" "מי יודע וואס", מבטא השגור גם בפי נשים פשוטות), או: "היִתְקַבֵּן?" (מבטיא רגיל מאד בפי הסוחרים; ובמקרא נמצא רק פעם אחת: "הִדְרָכִי לֹא יִתְכַנֵּן").—ואולם גם מספרי המחקר של חכמי ישראל בימי הביניים, נכנסו לשפת העם הרבה דרכי דבור; וגם העם בעצמו יצר לו מבטאים עברים (כמו: "למען השם", שהוא תרגום מאשכנזית, אום גאטטעס וויללען"; אַם ירצה השם; קודם כל, וכדומה).

מלים ומבטאים, עברים ותלמודיים, במספר גדול מאד נמצאים ביחוד בשפת הסוחרים. ולא רק מפני הטעם האמור למעלה (כדי שלא יבינו אחרים את דבריהם), כי אם גם מפני שהסוחרים היו מצוים ב"בית דין", ותמיד היה להם איזה "דין-תורה", ריב ו"משפט", וב"בית דין" היו מגישים עצמותיהם ("טענותיהם") באותם המבטאים העברים והתלמודיים שהיו ידועים להם מלמוד התורה. ו"הרב" היה אומר להם את "פסק דינו" בסגנון העברי-התלמודי, ומלבד זאת היו רוב עניני המסחר נקבעים ומקוימים בכתב (בפני ב"ד, או בפני עדים, או גם בין הסוחרים לבין עצמם), ובכתב היו היהודים באשכנז ובפולין משתמשים רק בשפת עבר (אפילו במכתבים פרטיים). ובכלל היו כמעט כל העוסקים במסחר אנשים "למדנים" (כי ה"בורים" עסקו רק באומנות) ולכן השתמשו במסחרם, בחבה יתרה, במלים ומבטאים שהביאו אתם מן ה"ישיבה" ומ"בית המדרש". ומפני שהסוחרים היו המפלגה היותר חשובה והכי נכבדה בין היהודים, לכן היו דרכי דבורם ומבטאיהם העברים-התלמודיים לקנין כל העם, לאט לאט, והוראות המלים והמבטאים התרחבו והתפתחו יותר ויותר. והסוחרים לא הסתפקו באוצר המלים של המקרא והתלמוד והפוסקים, כי גם חדשו מלים רבות בעצמם.

ולמען הראות עד כמה העשירו הסוחרים את השפה המדוברת, ועד כמה הועילו להחיות את הלשון העברית בפי כל העם, הנני להביא בזה דוגמאות מן המלים והמבטאים שנכנסו לשפת העם רק ע"י הסוחרים (ולרובם אין מלים לעויות תמורתם): "אחריות" (בהוראה מורחבת: גם כעין "סכנה"). "אין לי". "אין קונה". "אליס" (אֶלֶס). "באָס". "באָבד האופגאָב". "אָמיד". "אמתלא". "מאָסף ממון". "אָבטוח". "בטוחות" (זו מלה מחודשת בפי הסוחרים). "בטלן". "מבליע ויין" (בחשבון). "בן-נח" (הלצה יפה על מי

שנהרג על פחות משהו פרומה). „חוב“, „בעל-חוב“. „בוררים“. „בְּרָרָה“. „גברא דפֿרענא“. „מדבר“. (כפי המדבר). „דגן“. „תבואה“. „הון-עצום“. „הוצאה והכנסה“ (של ממון). „הונמנות“. „הֶוֶק“. „הפסד“. „הלָאָה“. „לוה“. „מלוה“. „הקפה“ (מלשון „החנוני מקיף“). הן (אף מִיין הֶן או „הן צדק“). „התחיבור“. „מומן“ (בהוראת „באצ-רעס געלד“; וזה חדוש שחדשו הסוחרים בעצמם). „חֶקָה“. „מוחוק“. „חנם“, „בחצי-חנם“. „חסרון-כיס“. „חשבון“. „טענה“ (והפעל: טענן). „טרוד“. „יאוש“ („לאחר יאוש“, „מיאש זיין“). „יד אחת“, „מיד ליד“. „יקרות“. יקרן. „יריד“. „ישר“. „ישנות“. „כמו שהוא“ (על סחורה; וכן חדשו הסוחרים מלה בנדון זה „אַ מוֹנַח“, ר"ל כמו שהסחורה מונחת, בלי בדיקה וחפוש). „לא-יצלח“ (ג"כ על סחורה, וגם „אשפה“ על סחורה גרועה). „מין, מכל המינים“. „מכירה, מוכר“. „קניה“, „קונה“. „סוחר“. „סחורה“. „מסחר“. „עסק“. „מקח“. „מקח טעות“. „סך, סך הכל“. „סכסוך“ (מלה מחודשה בפי הסוחרים). „סלוק. מסלק זיין“ (שלם). „סרסור“. „עד לחשבון“. „עליה, ירידה“ (של מקח הסחורה). „ערב, ערבנות“. „פחת“ (מאַנקאַ בלע"ז). „פצו, מפצה זיין“. „פשרה“. „צורר“ (צורר „הכסף“). „קבלה“ (מכתב המודיע כי נתקבל הכסף או הסחורה שנשלחה). „קנוניא“. „קרן“ (קפיטל). „קשר“ (קנטרקט). „שוה“ „כסף“, „במקח השוה“. „שטר-חוב“. „שותף, שותפות“. „תביעה“. ועוד הרבה מאד. מלבד המון משלים ופתגמים עבריים ותלמודיים שהכניסו הסוחרים לשפת העם (ע' ב„רשימת המשלים“ וכו'). — מלים עבריות רבות נכנסו לשפה המדוברת, רק כדי „שלא להוציא דבר מגונה מפיו“ וגם משום „אל יפתח אדם פיו לשטן“. הדבר המגונה לא היה מכוער כל כך בהאָמרו שלא ב„לשון ההדיומית“, אלא ב„לשון הקדש“. והדבר הרע לא היה קשה לשמוע כל כך בכנוי עברי או תלמודי. כמוכן נהנו ככה ביחוד הלמדנים והחסידים, אבל גם בשפת ההמון התאזרחו הרבה כנויים כאלה, ויש אשר לא נמצא בורגון מלה לועזית תמורתן. לכן, למשל, הרבה מיני קללה (וגם השם „קללה“ בעצמו) נמצאים בורגון בעברית („ליעג אין דער אדמה“, „געה אָרצה“, „מיתה משונה“ ועוד הרבה), וכן גם זלזולים וחרפות (למשל: בהמה, חמור, סוס, כלב, וכו' בתור כנוי מזלזל) וכן כל מיני ערוה וגנות (כיס, גיד, ביצים, אחור, זונה, זנות, נאוף, נפקה, טמאה, בדים, נבלות, עפוש, נפיחה, וכו' וכו'). וכן עניני מחלות וסמניהן (קדחת, חלשות, לחה, שלשול, עצירות, נעצר, נכפה,

נפל, מפיל זיין, מכה, מרה שחורה, וכו' וכו') (*). וגם עניני עניות (דלות, אביון, עני, קבצן וכו'). ולכן גם: צרה, גזרה; אלמן, אלמנה, יתום, יתומה. ולכן גם: גנב, גולן, רוצח, הרוג, שרפה, נשרף, וכהנה וכהנה. ולכן התאורח גם השם: „אשה“ בורגון (כדי שלא להוציא דבר מגונה „ווייב“ מפיו!). גם בשחוק הקלפים נהגו המשחקים להשתמש בכטוים עברים (ע' ב„רשימת המלים“), משום שהשחוק בעצמו הוא דבר מגונה, וגם אסור קצת.

ולהפך, כל דבר החביב וטוב ביותר, וכל דבר החשוב ונכבד ביותר, אף אם אין בו כל קדושה ורוחניות, נתן לו כפי העם כנוי עברי. לכן: „בן-יחיד“, „בת-יחידה“, מפני חבה יתרה (אף כי השמות „בן, בת“ לעצמם, לא התאורחו כל כך בשפה המדוברת). יוען כי יהודי הגלות היו מכבדים מאד את העשירים, לכן נמצא בשפה המדוברת הרבה כנויים עברים לעשיר: גביר, נגיד, אדיר, תקף, קצין, וכו'.

לאחרונה ראוי להזכיר כי „החסידים“ (חסיד חב"ד) העשירו את השפה המדוברת עשר גדול, בהכניסם לתוכה המון מלים ומכטאים „פלוסופיים“ ומפשטים (ממחקרי הדת על פי דרכם), שלא השתמש בהם העם עד אז (ואשר מקצתם גם בספרות לא נודעו בתחלה). למשל: „דבקות“, „התכוננות“, „יחודים“, „כחינה“, „בטול היש“, „התפשטות הגשמיות“, „התפעלות“, „אצילות“, „גשמיות“, „רוחניות“, „השתדלות“, „הסתלקות“; ועוד הרבה מאד. וגם מלים לא רוחניות ביותר הכניסו החסידים במספר גדול לשפת העם; ומתוך שהשפעת „החסידים“ על ההמון היהודי היתה עצומה מאד, לכן התאורחו עד מהרה בשפת העם רוב המכטאים של החסידים „ותורת“ האדמו"רים, — ולעומת זאת ראוי להזכיר כי „המשכילים“ של תקופת „ההשכלה“ ברוסיא, אעפ"י שהעשירו ושכללו את הלשון העברית בספרות, אבל בשפה המדוברת לא נכרו עקבותיהם, כמעט לא כלום. כי „המשכילים“ לא ירדו אל תוך העם, וגם בכברם ורגונית השתדלו יותר „ליפות“ את לשונם במלים ובמכטאים לעיוס, מאשר להכניס בה רוח עברי.

(* וואלם בדבר המחלות, יש עוד טעם לכנוייהם העברים: יוען כי „רופאים“ היהודים, היו כמובן גם למדנים, והם קראו למחלות שמות עברים (כשמות שנתנו להם בספרי הרפואה העברים). ולכן גם עניני רפואה נקראים בורגון ככנויים עברים.

לכן לא הרויח הורגון מאומה מ"תנועת ההשכלה". בניגע לשכ לו לו העברי.

ואחרי כל הדברים האלה, עלי להעיר כי סוף כל סוף יש בורגון מלים עבריות, לא מעט, שקשה לברר מפני מה זכו לזכות אורח בשפה המדוברת. אמת הדבר, כי היהודים השתדלו בכלל ל"יהד", ול"קדש" את לשונם המדוברת, בהכניסם לתוכה מלים ומבטאים עברים במספר רב מאד; אך בכ"ו הלא ראינו כי כמעט תמיד יש איזו סכה ומעט רוחני, פסיכולוגי, להכנסת המלים העבריות בורגון. לכן יש רשות לחוקר להתפלא, במצאו בורגון מלים עבריות אשר גם החרטיפות היותר מצוינה לא תוכל לגלות בהן אף יחס בל שהוא ל"דתיות" או לרוחניות, או ליתר הסבות שמניתי למעלה. ולאידך גיסא יש להתפלא על אשר נפקד בורגון מקום מלים עבריות, שלכאורה (מפני הטעמים האמורים למעלה) היו צריכות להיות שגורות בפי העם. למשל מלת "חשך" שגורה בפי כל המון עמנו, ומלת "אור" אינה כלל בשפת העם. גם שם "שמים" מושג בל כך דתי ורוחני, לא התאזרה כלל בשפה המדוברת (הוא נמצא רק במבטא "ירא-שמים", ולא בעקר הוראתו) וכדומה.

ד.

הורגון דרכו לקלקל ולשנות צורתן של המלים הלועזיות, וכפרט המלים שאינן משפת המדינה. לכן אין להתפלא כי נתקלקלה הלשון האשכנזית בפי היהודים הסלאוויים. גם הכתב העברי, אשר בו כתבו היהודים את הלשון הלועזית, הועיל הרבה לקלקלת הלשון. כי היהודים הסלאוויים לא ידעו את חקות המרנסקריפציה אשר בחרו להם יהודי אשכנזי בכתבם לועזית באותיות עבריות, — ודרכי המרנסקריפציה הזאת לא היו קלים להבין כל עקר, ביחוד לאנשים שלא מארץ אשכנזי (למשל: "אם הקריאה" ו' שמשא גם לקמץ גם לשורק; היו"ד שמשא גם לחירק גם לסגול גם לצירה; והתנועות המרכבות שבשפת אשכנזי: ö, ü, eu, וכו'; נמסרו במרנסקריפציה העברית פעם בהוספת יו"ד אל הויו"ו ופעם רק בויו"ו או רק ביו"ד. וגם יש שלא השתמשו כלל באמות הקריאה; למשל, ההברות ver, vor הבאות בראש פעלים ושמות אשכנזים, כתבו יהודי אשכנזי "פר", והיהודי הסלאווי ההמוני, אשר למד את הלשון לרוב מתוך ספרי עברי-מיימש, קרא בפשימות "פר". ועוד באלה).

ואולם המלים העבריות שבזרגון, לא נשחתו בפי העם; יען כי רוב העם ידע אותן במקורן, בתנ"ך ובתלמוד, והכתב העברי הגיון עליהן לכל תשתכשנה גם בפי ההמון והנשים. ורק מלים מעטות מאד נתקלקלו בפי ההמון (ע' ב"רשימת המלים"), אבל הן ממש כמפה מן היס. אך בכלל עלי להעיר, כי הזרגון שאני מדבר עליו, הוא הזרגון הליטאי (וגם של יהודי רייסין), אשר גם במבטאו גם בתכנו לא נכרה בו השפעה מן החוץ (מן הסכיבה הנכרית). מה שאין כן בזרגון הפולני (של יהודי הנגב) שגם במבטאו גם בסגנונו שמה הסכיבה הנכרית אותותיה איתות. —

המלים העבריות שבזרגון (הליטאי) נמסרו לנו, לרוב, במבטא הליטאי (קמץ=O; החולם כצירה). אבל יש מלים עבריות רבות שמבטאים אותן בזרגון בהברה הספרדית (הקמץ כפתח, והחולם כקמץ, והצירה כסגול). למשל: אות, כוס, דור, קול וכו' — החולם כקמץ; גר, גט, שד, חרש, וכו' — הצירה כסגול; קתים, קבר, וכו' — הקמץ כפתח. כפי הנראה, אותן המלים שנכנסו לשפת העם בזמן קדום מאד, נשארו בזרגון במבטאן העתיק (הספרדי); אף כי אין לקבוע מסמרות בהחלטה זו (כאשר יראה המעיין ב"רשימת המלים", ששם רשמנו את המבטא הספרדי בכל מלה). וגם כל המלים שמבטאן ביחיד ספרדי, הרבוי שלהן במבטא ליטאי (כמו: קולות, סודות; גרים, שדים). ולהפך, מלים רבות, ברבוי מבטאן ספרדי, וביחיד — ליטאי, כמו: סוחרים, שונאים וכו'.

סמן הנקבה לשמות העברים בזרגון, הוא סמן הנקבה בארמית "ת'א" (וזה נותן מקום להשערה, כי היהודים הביאו אתם לגרמניא את השפה הארמית). למשל: גנב — גנב'תא, (וכן גם על אשת האיש; למשל: חונ'תא, שמשותא, הכינה אשת החון והשמש), וכן כל השמות שסמן הנקבה נעשה בפי העם בעצמו. ואולם השמות העברים, שסמן הנקבה שלהם נמצא במקרא או בתלמוד, משתמשים בהם בזרגון ככתיבתם במקורם. למשל: מן זקן — זקנה; גוי — גויה, חכם — חקמה (וגם חכמנית, כבתלמוד); צדיק — צדקה; צדקנית. ויש גם בסמן העברי וגם בסמן הארמי; למשל: "שכנה" וגם "שכנ'תא"; "מקורת" וגם "ממורתא". ויש שסמן הנקבה הוא כפול: למשל: מחותנת'תא, ועוד הרבה כאלה. — ויש גם זרות אחדות; למשל מן "גר" — גר'קא (כפי ההמון; סמן הרבוי "קא" הוא סלאווין, כידוע, והוא משמש בזרגון הליטאי לסמן נקבה בכל השמות האשכנזים הגומרים לזכר בסמן "ער": שניידר — שניידרקא וכו');

מן „משגע“—משוגע'נה (אבל גם משוגע'ת, כמשפט הלשון העברית).¹ ובתור קוריאזום יש להזכיר, כי השם האשכנזי „פוער“ זכה בורגון לסמן-נקבה ארמי—„פוערת א!“ ואיני יודע מלה לועזית אחרת שסמן-הנקבה שלה בורגון הוא „תא“², (ואולם השם „פוער“ זכה בורגון גם לסמן הרבוי העברי „פוערים!“ ואולי נחשב השם הזה בין היהודים הסלאווים כשם עברי, משום דמיונו ל„בור“, „בער“, „בוער“).

סמני הרבוי-ים, —ות, נשמרים בורגון בדיוק בכל השמות העברים והתלמודיים. ורק שני שמות (יותר איני יודע) נמצאים בורגון בסמן הרבוי האשכנזי „ען“: גביר—גביר'ען; יד—יריד'ען (ולעומת זה, יש מלים לועזיות אחדות שנתן להם בורגון סמן הרבוי העברי: „פוערים“, דקטורים, נארָאָנים (אבל גם „נאררען“). והשם „פנים“, מפני שבורגון משתמשים בו כמו בשם יחיד, ואי אפשר לתת לו עוד סמן רבוי-ים, לכן הוסיפו עליו סמן הרבוי האשכנזי „ער“ בשנוי הקמץ של הפ"א לסגול: „פני מער“ (כמשפט השמות האשכנזים שרבינוּם לשנות את התנועה שבאמצעותם, כמו: נאָמט = גאָמטער; וואַלד-וואַלדער; גוט-גיטער, חק שנשתמר גם בורגון). וגם מן „שעה“ יאמר ההמון ברבוי „שעה“ (מפני שביחיד מבטאים „שעה“, העיין בלי תנועה; אבל מן „רעה“, שמבטאים כדת, גם הרבוי כנכון „רעות“).

במלים עבריות אחדות נהפך בפי העם הפתח (שבו הנגינה, כדת או שלא כדת) לקמץ; למשל: עמוד, תענית, קדחת, וגם הכנוי הידוע „תחת“ (=תחת). כי כן דרך הלשון הורגונית בכל המלים האשכנזיות להפוך את הפתח לקמץ. ואולם, כאמור, רק למלים עבריות אחדות קרה כזאת בורגון.

השמות העברים המרכבים (בסמיכות), שמקורם בתנ"ך או בתלמוד, באים, כמוכּוּן, גם בורגון, כמשפט הלשון העברית: הנסמך קודם לסומך. ואולם ההרכבות שנבראו בפי העם בעצמו, עשויות לרוב ברוח הלשון האשכנזית; למשל: „שבת-גוי“, „גליל-רב“, וכדומה.

¹ בשמות עברים הגומרים בדל"ת או בש"ת מוסיפים בורגון סמן נקבה סלאווי—„יהא“ (משום שקשה לבטא „תא“ אחרי ד' וט') למשל: „שוהט'יהא“ „מגיד'יהא“ (אשת השוחט או המגיד).

² שרײַבער'תא, געבער'תא, זאָנער'תא, ווייסער'תא וגם זאָנער'תא. הערת המערכת.

(ואמנם שגיאה גסה הדומה לזאת נמצא גם בשם משפחה מפורסמת של חכמי צרפת, הוא השם „מוב-עלס" שבו נקראו שני ר' יוסף—האחד מבעלי „התוספות" והשני עוד קודם לו—שם שנעשה במתכנת צרפתית (Bonfils).—

פעלים עברים נבנו בורגון בשני דרכים: (א) מוסיפים על הבינוני של הפעל העברי את הפעל האשכנזי „זיין" (אם הפעל העברי הוא עומד או יוצא) או „ווערדען" (אם הפעל העברי הוא נפעל), ובנטיה ינטה רק הפעל העוור האשכנזי, והבינוני של הפעל העברי לא ישתנה. בדרך הזה נכנסו לשפה המדוברת המון פעלים עברים מכל הבינונים ומכל הגזרות; למשל: מוחל זיין, קונה זיין, דן זיין (הבינוני „דן" במבטא ספרדי, במקום „דן"); ממלא זיין, מקים זיין; מסכים זיין, מציל זיין, מודיע זיין, מכין זיין. והבינוני של הפעולים עם „ווערדען": נצל ווערדען, נתפעל ווערדען, מקים ווערדען וכדומה. (ב) לוקחים פעל עברי (או גם תאר או שם) ומגרמנים אותו לגמרי ע"י הוספת סמן המקור האשכנזי (en), ונוטים אותו כפעל אשכנזי, גם בהוספת סמני היחס האשכנזים בראש המלה, למשל: „דבר'ן", „אסר'ן", „פשר'ן", „גנב'ן"; משפט'ן „פֿרמשפ'ן", „בטל'ן", „אויסבטל'ן", וכדומה. (הדרך הזאת היא דרך המונית, והיא מקלקלת מאד את הלשון העברית בפי העם ומאבדת את חחושי ה„דקדוקי". ולכן טוב להחזיק בדרך הראשונה).

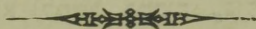
גם תארים רבים נבנו בורגון ממלים עבריות, ע"י הוספת סמן התאר האשכנזי-הורגוני „דיג" (לפנים: „טיג"). למשל: „מורא'דיג" „מול'דיג, וכו'; או ע"י הוספת סמן התאר האשכנזי— „יש" (סוחר'יש, ממזרי'יש). וגם יש שלוקחים תאר עברי ותולים בסופו סמן המין האשכנזי (גדולר, קשוב'ר חשוב'ע). — וגם יש שמהפכים שם מפשט עברי לשם תאר, ע"י הוספת סמן התאר הסלאווי „ניק" (לנקבה— „ניצא") כמו: „שלימ-מול'ניק" (שלימ-מול'ניצא), ובעת האחרונה נבנה: „מוסר'ניק".—

בסוף מאמרי זה הנני נותן רשימת המלים והמבטאים העברים (והתלמודיים) הנמצאים בורגון של יהודי ליטא ורייסין. ברשימה זו הבאתי רק את המלים והמבטאים המצויים בדבורם של רוב העם, כפי ששמעתי אותם, מילדותי עד היום, מפי יהודי

המדינות הנ"ל. ואולם אותם המלים והמבטאים העברים הנשואים רק על שפת ה"למדנים" שתורתם אומנתם, ואשר לא התאזרחו כל כך בשפה המדוברת, אותם לא הבאתי ברשימתי. כי אני מתכוין רק להראות, כי שפתו המדוברת של המון עם נור, עשירה מאד ביסודות עברים, וכי לא יכבד ממנו כל כך להפוך את הזרנון, לאט לאט, לשפה עברית (ביחוד בליטא, בערים הקטנות, אשר שפת היהודים אינה מושפעה כלל מהסביבה הנכרית). ברשימה זו הכאתי גם את המלים הזרות (משפת יון ורומא וכו') שעברו מן התלמוד לשפה המדוברת. — ומפני שאני נותן ערך מיוחד למלים העבריות שאין בזרנון (הליטאי) מלים לועזיות תמורתן, לכן סמנתי את המלים החשובות האלה בסמן כוכב. ועלי להעיר כי בענין זה הלכתי אחרי הרוב, וביחוד אחרי ההשכלה הכללית, משתמשים בדבורם הזרנוני, במלה לועזית (אשכנזית או רוסית) במקום המלה העברית המקובלת בשפת העם. אך אני לא שמתו לב ל"משכילים" האלה, כי אם לדרכי דבורם של רוב יהודי ליטא (למשל, במקום "קול" אומרים "משכילים" שטיממע — "שמים" — אבל רוב העם אומר רק "קול", ולכן מסומנת ברשימתי מלת "קול" בכוכב. וכיוצא בזה). גם העירותי הערות נחוצות ברוב המלים שברשימתי, ואקוה כי רוב הקוראים ימצאו חפץ בהערותי. —

ואחרי "רשימת המלים" הנני נותן "רשימת המשלים והפתגמים וההלצות" וכו', בשפת עבר ובשפה הארמית, שרוב היהודים בליטא ורייסין מתבלים בהם את דבורם. גם ברשימה זו נזהרתי להביא רק את המשלים וכו' השגורים בפיו רוב העם (ביחוד בפיו הסוחרים); כי לו שמתו לבי רק אל היהודים שתורתם אומנתם, אזי היה עלי להביא ברשימתי כמעט את כל התנ"ך ואת כל הספרות התלמודית, כי דבורם של הלמדנים מתובל תמיד בפסוקי התנ"ך ובמאמרי חז"ל. אבל אני שמתו לבי רק אל המשלים והפתגמים ששמעתי מפיו רוב העם. במשלים וכו' הלוקחים מן התנ"ך והתלמוד, לא הראיתי את מקורם; אבל המשלים וכו', שלפי ידיעתי, אין להם מקור בתנ"ך ובתלמוד, עליהם העירותי כי הם נוצרו בפיו העם. המשלים וכו' ערוכים ברשימתי בסדר א"ב, אבל בכל אות ואות הכאתי ראשונה את משלי התלמיד והמדרשים ולאחרונה את המלים והפתגמים שנוצרו בפיו העם

(או גם שלוקחו מהספרות שאחרי חתימת התלמוד). ועוד זאת
עלי להעיר, כי פתגמים קצרים שמלותיהם הבודדות מצויות
בלא"ה בשפה המדוברת, נתתי להם לפעמים מקום ב"רשימת
המליצה; אבל הפתגמים הקצרים שמלותיהם הבודדות אינן
מצויות בורגון, אותם הבאתי רק ב"רשימת המשלים" (למשל,
המבטא "כסומא בארובה" הבאתי רק ב"רשימת המשלים",
יען כי אין בורגון לא מלת "סומא" ולא "ארובה". וכיוצא בזה). —
גם ב"רשימת המשלים" ימצא הקורא הערות והארות נחוצות. —
גם זאת אעיר, כי המשלים וכו' מהתנ"ך והתלמוד אינם יוצאים
תמיד מפי העם במלואם, ולכן הבאתי אותם רק כפי
ששמעתי מפי הדוברים, ועשיתי סמן (שלוש נקודות...) למען
דעת כי הפסוק או מאמר חז"ל לא נגמר כלו בפי העם.

בין הפמיש והסרן.

כתבי נודד

מאת מ. י. ברדימזבסקי, ברסלוי.

I.

אם ייסר ה' את בן-אדם ויראהו את עצבון כדירת החיים בעצם עברתו, או ירחיקו נודד הרחק מעיר מולדתו, מערש נעוריו. — אמרו ארץ אבות, אמרו גלות; המקום, אשר בו יעזוב הנער רחם אמו ויפקח את עיניו ראשונה להביט על סביבה, נושא הוא בחיקו וברחשי לבו כל הימים, כאשר ישא את אביו ואת אמו ואת הדבר היותר קרוב לו ולשרש נשמתו. יבואו על האדם אחרי כן כל גלגולי החיים ותלאותיהם, ילמד לדעת בחייו את החזיונות הקשים בעולם עתיקי-יומין וחדשים לבקרים, אויר-מולדת יושב בסתרי הנשמה כאור הליל בחדוש הלבנה. ומי שאצלו אין הדבר כן ועזוב יעזוב את הוד רגשי נוער אלה וחללם לשכחם ולהסירם מלבנו, נשמתו בת בליעל היא או אין אלהים כל מזמותי...

שלוש ערים יכלו להמנות כעיר מולדתי. באחת יצאתי לאויר העולם, בשניה באתי עם הורי לשבת בהיותי בן שלש, ובבואנו להשתקע בעיר השלישית, הרי אני בן חמש וכבר אני יודע לספר לחברי, בעת יושבים אנו על ערמות חול ונבנה לנו מערות וגשרים, שאני עולה בערב השמימה ואראה ואדבר את שלמה המלך...

מעיר מולדתי הראשונה נשאר לי בחבי איזה רגש-עצב של עיר בודדה יושבת בעמק ואנשיה עבדים לאדונים רוכבים על סוסים ומפקדי צבא. בית הכנסת של העיר מצאו בההר הסמוך עת חפרו בו, וסוללה ומצודת ברזל שם מזמן התוגר. מהעיר השניה זוכר אני את המגרש הרחב אשר מאחורי „החדר" ואת הנהר הגדול בשפולי העיר, ובעיר האחרונה רעיתי את החיים ואת האנשים כמ"ז שנה במספר קטן. וכל אותם האנשים ואת החיים מימי חמאו של אדם הראשון עד ימי תקון הבעש"ט במספר גדול.— את אברהם אבינו ואת שרה ידעתי פנים אל פנים כאשר ידעתי את שכני אבי. בעת ותתצב מרים על היאור לדעת מה יעשה למשה, נדמה לי כי אנכי עומד על יד ימינה והיא מחלקת ראשי ושואלת אותי לשם אבי, ואת יהושע בן נון עברתי את הירדן ואשא גם אני אבן קמנה אחורי המחנה לפי כחי. התולדה הכתובה בספרים היתה בעיני כחלקי העיר שבה נגזר אנו, ובבוא אלינו איש ספרדי מארץ רחוקה ומצנפת אדומה על ראשו ומדבר בלשון הקדש, נדמה לי כאילו מתהלך אנכי בחוצות ירושלים ואתקוטט עם הערבי. אל תראני שאני שחרחרת ששופתני השמש. רחל מבכה על בניה, אלוני ממרה. כל אותם המקראות המקוטעים לא משו בימים האלה מחזון עיני. ובנתנה לי האמה שלנו חתיכת לחם משוח בחמאה, אמרתי לה: בתיה, אנכי הולך עתה אל ארץ מדין לדבר את הקני.

גברו אראלים על המצוקים. נעתקתי ביד חזקה משמשין הגבור, מיהודה וממלכי ישראל בלחמי את מלחמתם ואהי נושא כליהם. ואלך לשמוע תורה מפי רבי טרפון ורבי עקיבא... במה אשה יוצאת ובמה בהמה יוצאת. שור הנסקל ועבד ששחרו רבו, משניות אלו למדתי בגמרא גדולה בה „חדר" הצר של בית רבי במרתף הבית ואהי שומם ממראה עיני. חמשה ימים בשבוע עבדתי בגופי ובמוחי בכל הני ההלכות הנכבדות, ובששי יצאתי לחפשי ואלך בערב לשמוע את החזן שלנו פעם בבית הכנסת ופעם בבית המדרש. הנני מזמר עמו ואני רואה אותי עומד לפני העמוד... „ארבעים שנה אקוט בדור". קולי מתרומם, בדמיוני, מתקבצים כל העם לשמוע אותי ואני עולה על מעלות הארון. — —

ויהי ערב ויהי בקר קץ העשרה הראשונה לימי חיי. שכינתא בגלותא, למדו אותי. אמי מתה בכ"ה לימי חייה ואשאר אני

ועוד ילדים שנים יתומים. לבי הרך, שהתמוגג בכואי להמקרא: וישא קולו ויבך, לא מצא אז רק תמהון ואיזה צללי נפש. רק את הנרות אני זוכר, אשר הדליקו אז למראשותי אמי בשכבה על הארץ ואת המטה של חבלים אני זוכר. נדמה לי שמלאך המות הוא ערל טמא ומכשף, הוא השמן, הוא עמלק, הוא—נחבי בן ופסי. אותו שם נשאר לי מימי המקרא ודי היה שיעלה זכרונו לפני להפג את צערי.

ודמיוני כבר מושל ממשלה בלי מצרים, פעם מצאתי בלכתי אל מגרש הרחיים של רוח במגרש הפנוי בהקף העיר, שמונה אלפים ושש מאות ושבעים ושלושה ר"כ, לא! תשעה עשר אלה ושלוש מאות וחמשה מצאתי ואבנה לי ישיבה יפה בגן ותלמידים עשרה תכו לרגלי... פעם הייתי רבי יהודה החסיד והייתי מתגולל בשלג כדי לקדש עצמי לקוני ולהכין את עצמי להבנת שיחת חיות ועופות... ופעם... גם אבי מת, חפשי הנני לנפשי מעול תלמוד ותוספות, ואני מלמד את ידי להכות בקורנם על ברזל מלוכבן אצל הנפח יחיאל, שרגיל הייתי להתנגב אליו ולראות עבודתו היפה. בכל העיר ירחמו אותי כיתום באין אב ואם, ועל לבי עולה הרעיון להצית אש ברחוב אחת ועלה הלהב המרהיב עין השמימה, והם לא ידעו כי ידי עשו זאת. שכונתא בגלותא! הקב"ה יושב בשמי מרומים והשכינה לבושה בגדי אלמנותה. כשאהיה גדול בימים, אכתוב ספר ואהיה בין חוכרי חבר...

„מעשה כבת מלך שנשבתה... והלך המלך ופדאה... הכת מלך היא הנשמה... השביה היא היצ"ה... והמלך הוא היצ"ט...“ בדברים כבושים אלו הכין אותי אבי לבר-מצוה, ואני אמנם שמחתי ביום הנחתי תפלין, על החדשה ועל התמורה; אבל בערב ההוא נשאתי את עיני... לא בת מלך היתה כי אם אשה כבת שלשים יפה וגדולה ועשירה ויושבת לבדה, כי מת אשה. ובשלוח אותי אבי אליה ללות לנו מאתה שקלים חמשה ליום השבת, ואיש אין בכית הנאה ואין רואה את כליו הנאים שפג לבי לראותם, חבקתני בעלת הבית ותנשקני, אש זרה! פעם כנדהם הייתי מיום הזה, פעם חפצתי לצעוק ולהשתולל ברחובות. בצאת השמש שמעתי קול מנגינה עמוקה עולה מרחוק, ובעפעפי הליל התלהב דמיוני לחשוב בנשים עולות מן הרחצה. בשופם כי יתקע, ירננו

עצי היער, הרים ירקדו כאלים. מי נתן לשור הבר חילו
לצחק עם לויתן? מי יגער בים ומלואו? —
הלא מספר אנכי באלה, אבל הרשו לי לציין בזה מחשבה
אחת ותורה אחת בתעלומת האדם. האדם הוא החמא והאש הורה
העצורה בעצמותיו. גם מי אשר לא יקח מזה המקור להרע כי
אם להיטב, ידיו עושות תושיה במחשבה, בשירה או במעשה.
מהאש הורה יבואו רוב הנענועים המעברים כל דבר חי אצלנו
ונותנים המית החיים בנו. צדיקים וחושבים המה לרוב גלגולי
רשעים. חידה הוא הדבר בעיניכם, שמעו על נפשותיכם ...

ארור היום אשר בו צררה אותי ההשכלה בכנפיה וגרעה
את היער שגדל בי ויערות הדורות. אמנם פרוע הייתי בנפשי
מהוללות וחשבון, מקדשי שמיא ועיני דארעא. אבל הרגשתי את
הנוער גם בעת הייתי עוסק בתורה ובמצות. הייתי מקשיב ליחודים
בספרי אבי בצהרים ובערב שמתו לבי לבהמות שדה שבות מן
המרעה. אם האמנתי במופתים ובשדוד המערכות, הייתי גם אני
כאחד הגדולים בדמיוני, ודי לי לצום שלשה ימים ושלשה
לילות כדי להחליף שו"ת עם השמים—והתקדשתם ושמרתם את
דברי התורה, נאמר. ומי זה מונע בידי להיות כאחד מן הקדושים
או להיות חבר ל"מפרשי הים"? אני שואף לגדולות, ומי זה ימנעני
עתה לרמות את אבי שאני הולך ללמוד אל הקלוזי וללכת עם
רעי לטייל שלש פרסה הרחק מן העיר, עד בואנו אל הכפר
מחנים שם בין ההרים הוא יושב? משיח עדיין לא בא, ולתקוע
בחליל בשכבך על יציע דשא או לדלג על הסלעים הוא טוב
ונעים. — — —

וההשכלה היא אומרת: והתחזקת והיית לאיש וידעת כי
הדרכים בם תלך אתה ואבותיך מהבל המה כלם יחד ופעולתם
מאפע. ההשכלה אומרת לי ללמוד בחכמת הטבע ולהיות כופר.
ציירו לעצמכם: שמעון בן משה הכהן הוא כופר בעיר הקמנה
זרחה, שבה מאתים ושבעים נפש ויהודים עשרים. בתחלה פחד
גדול נפל עלי ואהי בעיני כאיש שאכד ערד יו מעליו.—אחרי כן
העזתי לומר לי, שבאמת אני הרואה היחירי והם מוכים בסנורים.
ואחרי כך החלתי לחקות מליצות ה"אהבת ציון" ואענה את נפשי
בדקדוק ...

רעי אמרו לי שאכרח ואשתלם בלמודים, אבי הכני חנם לא אחת ולא שתיים, החלותי להריץ מכתבי אהבה לנערה יודעת שפת עבר שיושבת כשלוש מיל מאתנו ואותה לא ידעתי. רעיון „מציאות השם“ החל להתגנב אלי כפעם בפעם, ואמרתי לנפשי ה' הוא אלהים, אבל דברי ה'ראשית חכמה' ו'חיי אדם' המה שנואים לי. שנאתי את השבת, שנאתי את האנשים המתפללים, שנאתי את העברים בעלי המלבושים הארוכים. התבינו, המשכיל שמעון בן משה מוציא את עצמו מן הכלל בפנימיותו, ובבית המדרש הוא עוד מניח תפלין ונוטל ידיו לסעודה בפני אביו—זאת עשית ממני את, ההשכלה, לאורך נפילתי ובספריך עירתי את עיני...

ואספר לכם שיחה אחת שהיתה ביני ובין אחד מקרובי.— מעשה שהיה כך היה, דוד אמי היה יושב בפרור העיר משכבר הימים וסוחר הוא בעצים. אנשים תמימים היו הוא ואשתו, ולהם בתולה מאורשה מנעוריה ואינה יכולה להנשא, החתן חולה במחלת החזה זה ימים ושנים. והרופאים דוחים החלטתו מומן לומן. ככה חכתה אליו המיועדה עד עשרים ושבע שנה בבית אביה לתוגת כל המשפחה; לא לכבוד היה להם הדבר להחזיק עלמה עד שילבין ראשה, ויהי בראותם שאין מזור ותרופה להחתן, נמנו וגמרו להשיאה בכל אופן, כאמרם: מוטב שתהיה בתנו אלמנה צעירה מהיותה בתולה זקנה. ובכן.— יכולים אתם לשער רגשי החתונה ואת הד הכלי-זמר תחת החופה. מול טוב מעונן, בן מות! לחיי החתן נמקו ועיניו עוד חיים ומבקשות, עד הימים האלה לא ראיתי איש משכיל ונבון יותר ממנו, והוא גם מדבר על „החיים“ וילמדני בינה, במצאו אותי כשר לפניו להביע לי רוח, מדי ישבו על שלחן חותנו שמכל משמר ינצרהו. בחדרו היפה הפתוח לככר גדול וירוק בקצה העיר ישבנו ודברנו. ישבנו! הוא שכב על המרבד ואני עמדתי למראשותיו ונדבר, או יותר נכון שמעתי.— לי היה הדבר בדברו אלי כאלו איזה דר רחוק בא ומפלס לו נתיב בנפשי. לי היה, כמו נכאי הליל באים ומתערבים עם ממלכת הליל.

„עמנו תועה הוא זה מימים ימימה... הספרים שלנו עד ריב"ל לאו ספרים הם... ימים יבואו ולא ישאל עוד אצלנו כל כשרון אדם, עד כמה יודע הוא בתלמוד, וחדל זה אצלנו לגמרי...“

את הדברים האחרונים לא יכולתי להבין. גם אנכי כופר

הייתי בתורה שבעל פה ובכל דברי סופרים, אבל שלא נדע מהם כל עיקר, היה כפליאה בעיני ולא ידעתי את נפשי.—
ומאותה שיחה נולד בקרבי איזה רגש ממרחק, מעולם מרחק. הוא מת בערב יום הכפורים, ירחים חמשה אחרי חתונתו ולי הניח את חידתו...

ספר „בית יהודה" נפל לי בירושה ממנו, ואקרא אותו עד תומו ואקנא בהחושב הגדול הזה שהיה כופר בעיני העברים בקרמני: וגר בודד מחוץ לעיר הרחק מאחיו ובני עמו. לו היה עודנו חי, כי אז נשאתי את רגלי ואלך אצלו לשמש לפניו ולהיות תלמידו. ואמנם ידעתי וחלמתי כי כמקרה זה יקרני גם אני ואהיה זקן חולה בודד במחשבותי, שמותי מעמי ואגור הרחק מהם. משה נתן לנו את התורה וינבא לעמו: ונושנתם בארץ... הוי הוי תנו לי לשבר את הלוחות, תנו לי לשבת במורד ההר. —

והנער נער כבן שש עשרה, משקל גופו כמאה ועשרים ליטרא והקף חייו מעט ונפשו מלאה הד תולדה ומלחמת אבות. את הדורות כלם אני נושא בחיקי, כי למדתי אותם בספר ושאתי אותם מספר. לא השמים והארץ וכל צבאם לנגד עיני כי אם אמונות ודעות, לא רחשי נער כאשר יצמח האילן תמצאו בי, כי אם תוגת הזמנים.

אתם שואלים: למה לנו כל העמל הזה ובמה יזכה הנער את ארחו? אבל הנער אצלנו אחוז הוא בהזקנה, שולחת היא צלליה ותקסם אותו בתולדה והשארת נפשה... גו אין לנו רק נפשות רבות עתיקי יומין... תקוה אין לנו במצור, אבל עבר יש לנו והוא דורש קרבנות מחים ולכבות. הזקין הנוער באהלנו, ומעין זה היתה גם נערותי.

אנכי כשאני לעצמי אולי לא הרחקתי חוץ מהקף החיים אשר מסביבי וקרובים לכל נפש צעירה מתחלת את דרכה. השואב כי ישא את דלי המים על שכמו, החוטב כי יגזור עצים להסקה והחופר בורות ומערות העסיקו את לבבי ואוכל לעמוד אצלם זמן רב ולהתכונן אל מעשיהם.— אבל ספרי בית אבא השיאוני הלאה. ותוגת שאול בעת הכניעו את עצמו בערב ימיו לשאול בבעלת אב פלחה את לבבי וכשהכה לב הורדם אותו על אשר הוביל את מרים אהובתו להרג והתנגעגע אחריה עד לבלי מעצור, כמעט

הייתי משוגע ממראה עיני בהצר נפשי... — בדידות משה אביר
הרועים בעת שבתו לו מחוץ למחנה וחשבו על ארחות העם הזה,
שנלאה לשאת אותו בחיקו, היתה חיה לנגד עיני תמיד. ואתחנן
בעת ההיא... אתה לא תעבור... וימת משה... ואיש לא ידע את
קבורתו... ואיש לא ידע...

והרעש גדול בכל העיר... בכל העירות מסביבה, בכל בית
ישראל. הרצים יצאו, מרכבות דוהרות. הנה רוכבים על סוסים,
הנה דגלים וכלי זמר. המונים המונים נוהרים והשאון גאה יגאה
משעה לשעה, מרגע לרגע. הללויה! רכבות קולות יתנו קולם. קול
התופים יתערב בתרועת העם. שמעון בן משה רוכב על סוס
אדיר ופניו כפני נגיד עם. כל ישראל מדן ועד באר שבע יצאו
לקראתו, את חלומו ראה בחייו...

תמונה אחרת: אף הוא נכנס בפרדם וקצץ בנטיעות. בקשו
מלאכי השרת לדחפו ויעבור הוא וזאמוטי בני ישראל... הפעמונים
אשר למגדלי בתי התפלה מכים. רוזנים ונסיכים וכהנים גדולים
באים איש איש לבית הועד... הלאה מחשבות זרות! שמעון בן
משה עוזב את עיר מולדתו לצמיתות ונוסע היא בעגלה עם
דמיונותיו. היום רד. לכפר קטן היושב במורד הררי סלע באנו.
העגלון בא בית המרוח ושמעון יושב לו על שן סלע לניח. הוא
הרגיש אז כאלו עולם אחר יפתח עתה לפניו. איה ראה את כל אלה,
ואיה היה היה הדבר בלבבו? העגלון קורא לו. הם נוסעים הלאה
וערפלי הליל באים ומתעמפים בנשמתו ומלחשים לו שמועות
לדרך. כל השנים אשר עשה בעיר מולדתו האחרונה כמו מתאספות
בפנה אחת והוא עובר מהן. הישמח? היבכה? מה אבד? ומה
מצא? איש קם ונסע מבית אבותיו לבקש את העתיד ואת העבר
עם נכאי עמו. בת-קול מנהמת כיונה מחרבות הר חרב, והוא
באחת: לא אפנה ולא אשוב עד שלא יקום ניר לבית דוד או
נאבד כלנו. תמות נפשי או תחיה נפשי. היחיד יבקש לו מפלט
וקול העם ברעה.

העגלון מעיר אותו, הנה אנחנו בתחנית. בעוד שעה וחצי
ילך המסע במסלת הברזל בואך קיוב.

II.

לך לך מארצך. ואלך מקיוב לברדן, מברדו להר המלך, משם הלכתי ללפסאי ומשם לבזילא, נודד הייתי מגוי אל גוי, במרס ידעתי את העמים והלשונות. ישבתי על ספסלי בית מדרש המדעים במרס את העולם ואת החיים ידעתי. נפתלתי את הלחם מבלי דעת מהיום למחר, מצאתי לי רעים ולא ידעתי מהו אדם בצר לאחר.

את מסתרי הנפש חפשתי בספרי המשוררים, וחקים נאמר לי מפי חושבים על אודות הנשמה. ישעיהו היה לי כספר החתום ואחפש אחרי דברי דת-אל במחקרים. אם שאל ישאלו אותי, מה אתה חפץ ולאן פניך מעדות? לא ידעתי השב. אם יבוא איש לחדרי ויאמר לי: מה לך כל אלה וקמת ועלית אל ארץ חדשה שם תטע כרם או תהיה לאיש ציד, גם כן שמעתי לו. הד סער החיים היה בא ומנשב מעל ערמת הספרים. וכישיני לפנות ערב לבדי בחדרי, לבי הומה ומבקש את עצמו.

למה נוצרת? מה אעשה עלי אדמות? היו זעם החרות, היו עולם בעל דו-פרצופים. כחלום בהקיץ היו לי כל הדברים שאני שומע וכל מה שיפגש עמי וכעין תמיה ארוכה היתה מלוה אותי בכל. מי יבא לי את המחרה? מי יפתור לי את האתמול? מי יקח אותי בידו וינחני למקום אני שואף?

תוגה חרישית גם פה ושם. הרחקתי נדוד ואיזה דבר אנכי נושא בי כל הימים, לפדות את נפשי אני חפץ והשביח לא תחדל.

אם שבעים שנה יהיו ימי חיי האדם עלי אדמות, אם ארבעים או שלשים או פחות, תעודתי הרוחנית ומעשהו בעולם לפי אשר התותה לו ההשגחה לא תפחת ולא תמעט, אמר אחד החושבים. יש קונה עולמו בשעה אחת בעת שהאחר צריך לזה איזה שנים ויש מאבד בשעה אחת את עולמו אשר רכש לו כל הימים. שבעתים יפול האדם וקם, אם עוד נרו לא כבה, ויש אשר יבקש האדם את דרכו בכל מה שלפניו ולא ימצא.

הפלוספיה פתחה לי את דרכה בראשונה, יותר נכון בקשתי למצוא בה את דרכי ואת חידת חיי. אם עליתי בהגינות, אם מטלטלתי את עצמי בחללה של ההויה ובכל המחשבות של העולם

זהחיים, רק את חיי בקשתי שם ורוחי הסוער הוא השיאני למפס
במחשבות ולעלות. עד ככר לחם באתי, ואני אמרתי אעלה על
במתי עב ואראה צפונות. הוי גאות אדם, הוי גלוי עינים ונפל.
שם שם למרחקי ההגיונות נשאני לבי, וחדרי היה מלא ספרי
תעלומות עולם וסתרי יה. השכל מפשט, מכמני ההויה מופשטים
והכל בשכל אדם נתן. בקשתי מזמות לארחות חלד ואמרתי לי,
בזה תחיה ולא תמות. אדם בן עשרים ושתים מאפיל בטליתו על
כל הדברים הרחוקים ממנו ומושיב את עצמו בין בוני עולם ובין
תועי עולם. על פסת נייר שבאה לידי אחרי כן, מצאתי כתוב:
וסלחת לעון הגיונך כי רב הוא.

שבע פעמים יפול האדם וקם, והוא יחשוב: תחיתו העצמית
היא שהיתה לו למנה, מבלי דעת כי הימים כשהם לעצמם יקימו
לגלות בנפש מה שכבר חרות בצפורן שמיר.

ודברי הימים להם אשים עתה פני כעין מרגוע יבואו אלי
מארץ רחוקה. אם יפת ה' ליפת אם ישכון באהלי שם, דורות
הראשונים קמים בעוז וממלאים את הדמיון ואת החוון, צרכי
היחיד שבי נאלמים דומיה, ואשמע רק קולות ימים שעברו. זכרו
ימות עולם, בינו שנות דור ודור!

ואשמע את מפעלות דברי הימים בכבוש גוים וממלכות.
ואשמע קול גלי התולדה ותרועות שאון העמים. ואשמע את יום
ה' כי בא על כל בשר.

ואת פקודת הצדקה אני שומע, מזמות שדי להיטיב לעניים
ולהעביר דמעה. — — —

חרב כי תעבור בארץ לה שיר תהלה ישירו ושלום
יבקשו עניים. ה' הוא איש מלחמה ויברך את העולם בשלום.
שניות בעולם ובחיים, שניות במלכותא דארעא ובמלכותא
דרקיעא...

התשובות והמעשים נתנים מימים ימימה והשואל נותן עליהם
את נפשו, לשוא לשוא אני מחליף את הפלוספיה בספרי התורות
וקורות הזמנים, נפשי שותהת. גם את הטבע למדתי, השבון ודעת
בקשתי ורוחי מרדה ומבקש...

משוררי עולם עומדים על דרכי להאיר ולרומם את החייב,
ואני אשמע את שפתם ואתמה תמה. לי יאמר: הרי שלך לפניך,
ולבי לא ימצא. יום ירדוף יום ושנה—שנה.

הקיץ לא יתן לי מרגוע וירחי חורף יגדילו את בדידותי. אם
אהיה לבדי נפשי מבקשת חי-מדבר, וכבואי באנשים שמשם לא יאיר
לי. הליל יגדיל תמהוני ושכבתי—הבקר צערי לא יפיג.

בחוצות קריה אני הולך ואני מטפס בדמיוני. אם אפגש
מכיר נלכה יחדו, והוא לא יפריעני. מה לי יום מיומים? מה לי
עכשו ולמחר ואתמול? כלם אותי לא ימלאו וכלם ישאם הרוח.

אמרתי, בלכתי אל ארץ חדשה אשנה את מזולי ועודני תועה.
אמרתי במלחמת הדעות אחגור כלי נשקי ואנכי בנופלים. גם כי
אקום רוחי לא ירגע.

את הירדן לא עברתי ועיף אני. רבות בקשת, ומה עלתה

— בירי? —

וחיי נמקים ומתפשטים ביחד. לי תחסר אחווה בנפש ואחווה
בחיים, לי תחסר שררה על עצמי ושררה על דעותי והמית דעותי.
תחת להתכנס בעצמי רוחי יפליג בשדמות אחרים, תחת לשמוע
על נערותי מוחי הוא לרוב מושב זקנים.

בבית שכרתי לי חדר האם והבת יחשביני לקדוש, למיזר,
ואני להם לא אפונה. אומרים לי: ראה מה שנתן לפניך, ואני
מביט לאחורי.

הכל מוכן והרשות נתונה ואת העולם אני נדון. את חיי לא
תקנת, ואני עוסק ביצורי שדי וממלכת עולם.

ומי נתן אותי נודד בתולדות גוי וגוי, בשעה שנפשי מרעה
מבקשת? מי זה דוחה אותי ממקום למקום ומרגוע לא אמצא?
הנני מאמץ אותי לדבר אחד ולבי הוא כמעבר למחשבות
ורגשות, אנכי לא קראתים. הנני מנסה להיות מאריה דחושבנא
ולבקש את דרכי והבת-קול מנהמת אצלי כבימים ימימה מחרבות
הר חרב ומחרבות עולם. אם אקום ואלך, לא אלך לבדי ואם אשכב
בעותי עמי יבהלוני.

עמי! ואמנם בן אנכי למלחמת הדורות ועבד למשכנות
אבותי, אמנם היה היתה בי יד האבות.

שם שם בין שכמי יה שגלו מעל שלחן אביהם חיצבה
נשמתי. נולדתי בין החומות...

אתם קוראים לי שמעון בן משה. קראו לי בן-עמי, קראו לי
בן-אני, קראו לי בשם שיוכמא היטב את נפשי ככצבת עשויה. אתם

אומרים: להשכיל יצאתי ולהרחיב ידיעותי, ואני רואה בכל אלה כמו יד שלוחה ממרום לגרשני, ליסרני ולענותני. אתם אומרים לגדולות נוצר המשכיל בנו, האספו ואנידה לכם מה יקרה אותה באחרית הימים. — —

לשוא לשוא כל יגיעי, יגיעת אכותי, יגיעכם אתם. לשוא לשוא אתם קוראים לתחית המתים, חצבו לנו קברות.

והיאוש בי הולך הלוך וגדול. מעקת הנפש הוא בא וגעגועיו אל ההק, ועל כן היא אומרת לאו. האהבה והרעות האמיתית חסרות לי בתור תשובה מספקת ולכן אני מרבה לשאול... החיים הכלתי נתפסים ביד היו לעננים קודרים והגשם לא ירד.

אלף שנה כיום אתמול בעיני התולדה, ובעיני היחיד היה הר רגע לנצח. בחרתי אני יושב ואחבק זרועות עולם. הנפש לא תמלא והחסר בי ישיר או יהגה נכאים.

ואחור לכם חידת החיים ביחיד וברבים, בגוי אוכר וגוי קיים. ממעמקים קראתי לה' לי יענה ואין פותר.

קשר קשרתם עלי כלכם להממני ולדכאני. גם אתם את המנוחה לא תדעו ואנכי את נפשי אייסר, הוי אלהים אדירים, הוי בורא עולם, למה יצרת את האדם לענותו?

שמעתם לאמור כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם, ואני אומר לכם כי גם הרוח הצק יציק. שמעתם לאמור: עבדו וחיו, והחיים לא יבואו. —

והשבעתי אתכם רגשות נפשי: חדלו הרע; השבעתי אתכם לדעת כי מה שהיה הוא שיהיה, ואתם חדשות תבקשו.

ומי תכן לב האדם, מי יחדש את דרכו? מי יבחיך הנר בנו ומי את הנר יכבה?

שומם אני, שוממים אתם, כלנו שוממים.

תחיה! יאור השמש. אלף שנה הנן כאין מול אור הבקר ומהרת הבקר. לא חמאתי, לא עויתי. לא פשעתי, בלבי מנוחה. מצאתי את אלהי ומצאתי את דרכי. — כל האומר מהבל הם כל בני אדם, אינו אלא טועה. כל האומר החיים יגיעים, אינו אלא טועה. הקשיבו אל שירת הבקר, הקשיבו אל העולם הנתן לכם.

אל אלהים שוכן בערבות ואנחנו אליו נתפלל, הוא יתגלה לנו בחזון ואנחנו רואים מחוות שדי. אם מכמני האהבה לי נתנו, אם הוד החיים, אם מחשבות חדשות נפלו בחלקי או דברי שירה היו לי למנה, בכל אני מכיר את בוראי אליו אשתחוה.

שלוש שנים עברו עלי במפח נפש וכשלוף, ובבקר לא עבות אחד התחיה באה. הסער מתחולל יהום הרוח, אמרתי לקום לא אוכל, נפל אפול, והנה לי יד ושארית. — לעקור חומות יכולתי בדמיוני. נדמה נדמה לי כי גאה יגאה כחי וישטוף הכל בזרמו. מה לי ראשונות ואחרונות? מה לי נסיעות שנמעו אבותי והנוסעים הבאים אחרי?—אנכי אהיה להם לפה ואמצא להם דבר.

באדם השמים בערבים מבין חרשת=מצל נדמה נדמה לי כמו כל העולם כלו מתעטף וכמו הכל מחכה אל הרנה ואל התפלה. פעם דבקה נפשי בעצמי בהד השירה ואבלע בהמית חלה, ופעם הייתי אני לכלי שרת לכל אשר מסביב.

הזיה אתם אומרים, אבל האמת אשר בהרגשתי לא תכטלו. דמיונות בעיניכם ואצלי שרירין וקימין. יש שעות לאדם שהחי נותן אל לבו, יש שעות לאדם שהאדם שומע אל לבו. — — —

יום ירוף יום, ירח ירח ושנה שנה והנני עולה ויורד, עולה ויורד. הגידו נא לי את קצי! הגידו לי מה יקרה אותי ואתכם?— חבלי משיח בנפשי, לגאולה ופדות אשאף ולבי אינו ברשותי. בן חורין אנכי ועבד כיחד, בלבי נושא אנכי את האור בעוד שהכל יחשך בעדי.

לעוף אדע והנני קצוף כנפים. אחלום חלומות עמי ולבי ידחה מקלע אל קלע.

לעמי יאמר לא עם ולצערי אין מנוד. על פרשת דרכים אנכי עומד ובידי אין להשמאיל או להימון.

קללת אלהים מאז רובצת, הוי הוי מתי נשמע את הברכה? השמים שמים לה' והארץ מלאה היא חתחתים. אם תאבו ומריתם, אין לשנות, צדיק רוע לו ורשע וטוב לו. עשר פעמים ומאה פעמים ידעת את הדבר והפעם המאה

ואחת לי יכאיב. אמרתי אשוב אל עמי ואל אלהי והוא לא יקל לי.
בכה אבכה על שבתי.

על משכבי בלילות בעת נח לי מסביב הנני משתקע בימי געגועי וחלומותי. מי יעצור או בודי? מי יאמר לי או מה תעשה? עשירים המה החיים, אבל נתנים אנחנו בכלוב... להאיר נוצרנו עלי אדמות והאור יכבה וידחה.

רע לי על שפת הדניה שם אשב עתה, והוא כבר מואס בחייו. מנסה אנכי לנחמו ולדבר על לבו ובסתר ארניש שלא כן אדבר. אמרתי לתאוה—הציתי בי אשך! וגם החמא אינו מעור. אמרתי והנה...

לוחות ושברי לוחות מונחים בארון, ויום יבוא וגם הארון ישובר, את נפשי אין אתם יכולים לקחת ואתם מהרסים את גוי. כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם להשפיל ולגדע, יום לעברת שמים על כל אדם בצלם יתהלך.

נודו לאדם באין אונים וכחו במתניו, נודו למבורך ולמקולל. אל תבקשני רק בשלום, אל תבקשני רק בחרבים, בשניהם תמצא נפשי לשניהם כי איחל.

והנה טוב מאד זה המות, ואשרי לא ילדתו אמו ולא ראה את הארץ.

וינחם ה'. ותנחם התולדה. קולר תלוי בנו מימי מעשי בראשית.

שני אנשים החלו להיות לי למעון באחרית הימים. שפינוזה ואוריאל אקוסטא. את גוי נתתי למלקים ולחיי לכלימה. בשכבי לפני אסקופת בית המדרש ובעבור כל העם עלי וידרכני ברגליו, נצב בי רוח, ואקח נקם בי ובהם.

משה קלל את עמו, אחיהו השילוני קלל, ירמיהו קלל. ויתאנף ה' בי ובכם ובכל הדורות.

עבדים היינו ועבדים נחנו. לשלשלאות של ברזל נתנו ואם נפרק אותן, גם אז נכשלים אנו בלכתנו.

הנה שביל של אור ושביל של שלג, נכזה ונתקרר. גיא צלמות הוא הכל, רואים אנו רק רע.

משה כתב את ספרו ואת ספר איוב. ויפתח איוב את פיו ויקלל את יומו — — —

.III

— חי נפשי אם לא ביד חזקה אשפוך עליכם את רוחי ונתתי לכם את נפשי. שנות הדמיון יעברו וימים באים שבהם יחדל האדם ללחום את עצמו ואת רוחו ויעשה את הצעד הראשון לכבוש את החיים אשר מסכיבו ולעשות לו נפשות למחשבותיו ולדעותיו. העולם אשר מסכיב לנו לא נלוש מאותה העסה אשר ממנה נלושו נפשותינו, היא אחרת לגמרי.

מה היא השארת הנפש? אם לא כבוש הלבבות ועשות אנשים לדעה ולמעשים. מהו אשר יערבנו כי נרנו לא יכבה, אם לא פתילות הדרשות להדליק ולהאיר. אין בן דוד של אדם בא, אם לא ימצא את משנהו, את שלישו, את יורש נפשו. —

שם, שם בקבר העמוק ובמחשכי תהום יהיה גונו למתלעה; בעת שפתים דובבות מחשבותינו תחת כפת השמים. האפס יפתח את לועו כאשר מושבע הוא ועומד, ואיזה רגש מאתנו ימלט והולך מלב ללב...

אלה הן תקותי החדשות אחרי ימים ושנים של יגיעת בשר ורוח. בודד כשאני לעצמי — אמרתי נגזרתי, ובשובי אל עולם המעשים, ראיתי כי רק ימי צרוף היו לי הימים אשר לפנים עם כל כעסם והותם.

לימי המעבר תשאלני, ומי שמך לשר ושופט? זאת גם אני שואל מאתי ואת נפשי, כי לא נקי אנכי מעצמי, מעת כחלוצי אבקש לעבור לפני המחנה. את נפשי עוד לא טהרתי ולאחרים איך אשא קולי?!

הדת הנגלית היא טהרת האדם וקרבתו אל קונו. לא בתור בעל-הזויה אנכי מדבר, כי אם בתור אדם הרואה תכן חייו בטהרת הרוח והמעשים. ממלכת המחשבות והרגשות לא תספיק לי, כי אם אחת אבקש: ידי יהיו נקיות ועל שפתי אל תעבור מרמה. אם אומר לאדם לך מיל אחד, עלן לדעת שבעצמי נכון אנכי ללכת ארבעה. אם אומר: המיבו ושפרו מעשיכם, ישיכני נחש אם עוד הקורה על שכמי.

מרוק העין—זאת היא אשר דרושה בעת נצא השוקה לראות את האנשים ואת הדעות! טובלי שחרית היו אבותינו, איה נמצא אנו את כשרון הלב ומרגוע הלב לבקש חסד והמכה בדברים, שאנו באמת נותנים עליהם את נפשנו?
למה תקרע את נפשך השכם והערב? קום ועשה ויכול תוכל! אבל גם כרוז אחר אני שומע לאמור: את עצמך לא תקנת עוד, ואתה בא לעורר את הלבבות?

והחיים קשים לכבוש. עבדים רוכבים על סיסים ואדונים הולכים רגלי. טמטמו הדעות ונשתבשו המעשים. איש איש לדרך הולך ואת האמת לא יבין ולא ישמע. אלפים דברים נעשים ונשמעים והישר והטוב לא יעשה ולא ישמע. עורו: הלב הוא וקללת היצר מאן, הרים יעקרו ובמישור לא נלך; להיטיב תרצה, ועליך יאמר איש צר ואויב אתה.

ושמטה הארץ, ושמטה ההמכה, ושמטה כל דעה ישרה. תבקשו להימין, והרי אתם נדחים לשמאל; תבקשו להשמאל, והנה כל העם מימינים.

ומדוע? מדוע ברא אלהים את האדם ואת החברה לשחת את דרכם? מדוע נתן לנו הטוב ונבחר ברע?
ברית התנה הקב"ה עם משפחות האדמה, והמה יפרו אותה מוונים אנו לבני אדם את הכוס ותשפך לנו על פנינו... הביטו אם יש מכאוב כמכאובי.

מהו היהדות? השאלה היא נצחת. והתשובה שנתנה לנו התולדה היא מעיקה... לתקן עולם במלכות-שדי יצאתם, ואת עצמכם לא תקנתם. לא הגלה הקב"ה את ישראל בין העמים אלא שיתוספו עליו גרים, וימים באים שבהם נתנה ראש ונשובה. מי ימצא את התיב? מי ימצא את אשר אנד?

„החרשים שמעו והעורים הביטו לראות. מי עוד כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלה, מי עוד כמשלם ועבר כעוד ה'. ראות רבות ולא תשמר, פקח אזניים ולא ישמע. ה' חפץ למען צדקי, זהו עם בוזו ושסויו. מי בכס יאזין ואת יקשיב וישמע לאחור?"
יקשיב וישמע — — —

ויגש אליהו ויאמר: עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים?
זלא ענו העם אותו דבר. זאת לא עשו אבותינו ואנו. כי יום לה'
צבאות, אבל לא יזמנו. כי אל דעות ה', ואנחנו לא נדע.

אהבה ומשטמה, שני היסודות הנפשיים האלה היו לבני
ישראל מאת מאוריו ומדריכיו למנה כל הימים. וינחם ה', וינחם
משה, וינחמו כל הנביאים וכל אלה המעטים השרדים אשר לוו
אותנו בכל הדורות.

הנח לי ואכלה אותם כרגע, כה דבר אל מוציא עמו
ממצרים, כי לי בני ישראל, עבדים הם, עבדים ובנים.

ויבחר בנו מכל העמים — ליסר אותנו. רצה הקב"ה לזכות
אותנו ואנחנו כחייבים נתהלך.

תוגת-עולם מלזה אותנו כל הימים. הלב מצטער והלב
חולם. שני אלפי שנה לנו חבלי משיח, והוא עדין שאלוף מסאניה
ולביש מסאניה.

במחשבות ואמרים בקשו לרומם אותנו ונכאי השירה נעלמו
בין הנפשות. הליל הארוך ימשך ואימתי יבוא בקר?

כל ישראל ערבים, וגדוליו המה רק אחים לצרה. ה' ילחם
לכם, ואתם תחרישו. ה' מפוצץ את לבבכם ואתם אווזים בקרנות
המזבח.

שומו שמים, החרידו את הארץ, התקבצו לנוד לנו.

ובלכתי לשוח עם אחד מרעי בגן הבירה, שמה שבתי
באחרית הימים, ואפתח לפניו סגור לבבי, גם הוא בחולמים ובשואפים
למעשה ולו דעות בנות אחת ושתים: נלכה אל הארץ וירשנו אותה
עוד הפעם.

מלפני ברור הדברים האלה פג יגוני ואהי כמשתומם מן
המראה ההוא.

בראותי דגלי חיל צבא התעיררו בי געגועים לדגלי ציון וכל
אספת-עם עוררה בי רגשי-עם.

מה שהיחיד אינו יכול, הצבור יכול; ומה שהנשמה דוכבת
יהיה ברבים לקול תרועה.

מלפני ברור הדברים האלה נטלו כלי זיני מעלי, נלך ונעשה,
נעשה ונלך. — —

נחמו נחמו עמי, יאמר אליכם, דברו על לב בני ישראל
וקראו אליהם כי נמלא צבאם, כי נרצו.
למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי, הרם את
עיניך והחלף כח. אל תירא עבדי יעקב כי עמך הצדק.
הראשונות הנה באו ואת אשר לוקח מאתך אליך ישוב, שירו לה'
שיר חדש!

ואמנם נשיר את השיר על אדמת נכר, לירושלים נשא
את עינינו ובגולה אנו נוטעים מטעים. אין היד הימנית יודעת
מה שהשמאלית עושה ואין הלב שומע על עצמו.—
בית כי תבנה ושמת לבך אליו ממסד עד הטפחות וידעת
את מוצאיו ומבואיו. כי אתה בו תגור, אתה ובניך וכל אלה אשר
ישאו את שמך אחרריך. מחשבה בלבד מבלי יכולת אינה עושה
כלום ודמיון בלי רצון יהיה לך לרועץ.
העם יִפְנֶה מן הגורן ומן היקב, מן השדה ומן העבודה
אשר יעבוד. אל תנסו לדבר על לבי, הראוני את מעשיכם, אל
תשלחו אחרים, לכו בעצמכם לאשר תביאוני.
לחלוץ הכינתי את עצמי, ואני עתה נאסף אל המחנה. לא
אתן בשופר קולי כי אם אשמע לקול הקריאה.

ואראה בחלומי, והנה כל המון בני ישראל נפוצים הם על
פני האדמה, והם ונשותיהם ובניהם מתפללים: ותחוינה עינינו
בשובך לציון ברחמים.
ואראה אריות כי נשרו שניהם וזאבי ערב נתעו אחרי
הכבשה.
ואשמע והנה סער מתחולל, יהום הרוח, ואשמע את הרעמים
זאת משברי הרקיע.
ברית כרת ה' לאברהם אבינו שלא לכלותנו ולהביא אותנו
אל הנחלה—והגלים ישטפוננו, אמרנו עד פה נבוא—ועור נוסף.
לבנו הולך מדחי אל דחי ואל עצמו לא יבוא. אחת דבר
אלהים ושתיים זו שמענו ובשלישית נקום ונחיה.
הסער מתחולל, יהום הרוח.

ואיבה אשית בינך ובין האשה. בושתי מלדבר, תבינו את
המאורע.

בשעה שנפשי צופיה אל כליון עם ואדם ואראה את מראה .
בעת שאמרתי עקרו את התחומין, חפצתי לבנות .
מי האיש הירא ורך לבב ישוב לביתו, ואני הצתי אש בביתו,
שלחתיה מעל פני ומצאתי איתי יושב על פרשת דרכים .
יהי רצון מלפניך שיכבשו אראלים את המצוקים, ואני את
שניהם החרבתי. — —

— יאיר השמש, הטבע תחדש את פניה, איה קרני ההוד
שהיו באו להאיר לי ולהרחיב את נפשי? חרבן עמי המות כל
החי בי וארד דומיה בנדודי הגדול. — — —

* * *

זקנתי בלא עתי. מקרי הזמן ספחוני בהיותי ערירי, אל אחת
הכהנות להיות עוזר בבית אוצר ספרים בעד ככר לחם. יום יום
אני עובד משעה התשועות בבקר עד השנית בצהרים ואח"כ אצא
אל פרור העיר, שם בחדרי מטתי. ספרי, שלחן הרחצה וכל אשר
לי, כל עולמו.

בנוער מדרה האדם מקנו וגם בשבתו בקרן זוית הוא מחבק
זרועות עולם, בימי שנותי אלה ילא אדם; נופל המסך והקיר מכדיל .
אם אזכר חלומות נעורי והמית לבי מאז, אשתומם למראה
ההוא. מה לי ההוה, מה לי העבר, כבתי קברות לי הכל וגם שפת
המצבה לא אשמע.

משרתי היא תכריכי, ובעלת ביתי המביאה לי יום יום לחם
וחמאה ומים גם היא לא יודעת עיד נפש .
מבעד חלון חדרני אני רואה את האנשים הולכים ובאים,
גם את הנוער אראה מטייל ומשחק יחד ולא אוכל לצרף לי את
האותיות .

יהודי גוע אני, אבל לא ידעתי עוד כי גנב גנבתי מארץ
העברים. חדש ויו"ט לא אדע ואת השבת לא אכיר .
סבלנו, ואני לא אסבול עוד. שרפת נשמה וגוף קיים ע"י
ספוגין של צמר שלא ימושו מעל לבנו. שרפת הגוף והנשמה
פורחת באויר, כה כתוב על לוחותינו מעבר מזה וכה כתוב
מעבר מזה...

